

METSZETEK

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

CROSS-SECTIONS

SOCIAL SCIENCE JOURNAL

Vol. 13 (2024) No. 3

METSZETEK
Társadalomtudományi folyóirat
Vol. 13 (2024) No. 3

Főszerkesztő:

Dr. Czibere Ibolya

Szerkesztők:

Dr. Balogh László Levente, Dr. Csoba Judit, Dr. Fényes Hajnalka, Dr. Huszti Éva,
Dr. Mohácsi Márta, Dr. Nagy Levente, Dr. Rácz Andrea, Sipos Flórián

Szerkesztőbizottság:

KATZ, Katalin – The Hebrew University of Jerusalem
KOLOZSVÁRI, Orsolya – College of Coastal Georgia
NISTOR, Laura – Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvár
PICCIONE, Vincenzo – Roma Tre University, Italy
URIZ, Maria Jesús – Public University of Navarre, Pamplona
VIRTO, Lucia Martínez – Public University of Navarre, Pamplona
WOODS, Ronald – University of Technology Sydney, Australia

Tanácsadó testület:

BOBKOV, Vyacheslav – Russian Science Academy, Moscow, Russia
FOX, Chris – Manchester Metropolitan University, United Kingdom
GEELHOED, Sandra – University of Applied Sciences Utrecht, Netherlands
HERRMANN, Peter – University of Eastern Finland, Kuopio, Finland; Corvinus University, Budapest,
Hungary
HORAKOVA HIRSCHLER, Nicole – University of Ostrava, Czech Republic
JANKY, Béla – Budapest University of Technology, Hungary
KERÜLŐ, Judit – University of Nyíregyháza, Hungary
RAZUMOVA, Tatiana – Moscow State Lomonosov University, Russia
SIK, Endre – Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary; TÁRKI Social Research Institute,
Budapest, Hungary
SZABÓ, Márton – University of Miskolc, Hungary
SZÁNTÓ, Zoltán – Corvinus University of Budapest, Hungary
TIMÁR, Judit – Hungarian Academy of Sciences Centre for Economic and Regional Studies Research
Center; Eötvös Loránd University, Hungary
WIKTORSKA-ŚWIĘCKA, Aldona – University of Wrocław, Poland

Olvasószerkesztő:

Dr. Béres-Áfra Zsuzsa

Tördelőszerkesztő:

Juhászné Marosi Edit

Szerkesztőségi munkatársak:

Dr. Béres-Áfra Zsuzsa
Dr. Molnár Éva

ISSN 2063-6415

Kiadja: a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Felelős kiadó: Dr. Keményfi Róbert dékán
Webcím: ojs.lib.unideb.hu/metszetek
E-mail: metszetek@arts.unideb.hu

Tartalomjegyzék

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Politikai képviselet – Szerkesztői előszó (<i>Illés Gábor</i>)	5
NAGY LEVENTE: Választás és képviselet	8
ILLÉS GÁBOR – LÁSZLÓ TAMÁS: Jelenlét és plebiszciter képviselet <i>Orbán Viktor és Magyar Péter képviseleti performanszai a 2024-es választások kampányában</i>	39
BARANYAI ARTÚR: Szinekdochális képviselet és a határsértő mozzanat <i>A populizmuskutató performatív fordulata Boris Johnson és Jeremy Corbyn esetének tükrében</i>	68

KÖZELKÉP

ZSOLT MIKULA: Social Value Changes and Social Work Education <i>Examining the Student Base and Career Orientation of Social Work and Related Undergraduate Programs in Light of Social Value Changes</i>	98
---	----

RECENZÍÓ

MOLNÁR ANDRÁS: A katasztrófa meghatározása. Marie Aronsson-Storrier – Rasmus Dahlberg (eds.) (2022): <i>Defining Disaster</i> . Edward Elgar, Cheltenham	113
Abstracts	120

Contents

THEMATIC STUDIES – Political representation

Political representation – Editorial foreword (<i>Gábor Illés</i>)	5
LEVENTE NAGY: Election and Representation	8
GÁBOR ILLÉS – TAMÁS LÁSZLÓ: Presence and plebiscitary representation <i>Representative performances of Viktor Orbán and Péter Magyar in the 2024 election campaign</i>	39
ARTÚR BARANYAI: Synecdochal Representation and Transgressive Style <i>The Performative Turn of Populism Studies in the Case of Boris Johnson and Jeremy Corbyn</i>	68

CLOSE-UP

ZSOLT MIKULA: Social Value Changes and Social Work Education <i>Examining the Student Base and Career Orientation of Social Work and Related Undergraduate Programs in Light of Social Value Changes</i>	98
---	----

REVIEW

ANDRÁS MOLNÁR: Defining Disaster. Marie Aronsson-Storrier – Rasmus Dahlberg (eds.) (2022): <i>Defining Disaster</i> . Edward Elgar, Cheltenham	113
--	-----

Abstracts	120
-----------------	-----

Politikai képviselet

Szerkesztői előszó

ILLÉS GÁBOR

Nem túlzás kijelenteni, hogy a politikai képviseletre való reflexiót mintegy négy évtizedig Hanna Pitkin nagy hatású 1967-es monográfiája határozta meg. Pitkin műve és az általa kicsiszolt fogalmak (szimbolikus, deskriptív és cselekvő képviselet, felhatalmazás és elszámoltatás stb.) ma is megvilágító erejűek, és haszonnal alkalmazhatóak a képviselet-kutatás számos területén. Ugyanakkor az elmúlt mintegy másfél évtizedben a képviselet-elmélet uralkodó irányzatává a konstruktivizmus vált, amelynek első monografikus igényű összefoglalását Michael Saward *The Representative Claim* („A képviseleti igény”) című 2010-es munkája adta. A konstruktivista fordulat alapvetően új perspektívát kínált a képviselet iránt érdeklődő kutatók számára számtalan kérdésben. Csak néhány példát említve: miként gondolkodunk az állampolgári érdekercepciók és identitások szerepéről a képviseleti folyamatban (a konstruktivisták szerint ezek nem megelőzik a képviseleti folyamatot, hanem abban formálódnak ki); a képviseleti folyamat irányáról (egyirányú, a képviseltektől, mint megbízóktól a képviselőkhöz, mint ügynökökig tartó folyamat helyett állandó interakció a képviseleti igények elfogadásán és elutasításán keresztül); vagy éppen választás és képviselet kapcsolatáról (a konstruktivista fordulat fókuszba helyezte a nem-választott képviselők szerepét). Emellett az irányzat új problémákat is beemelt a politikai képviselet kutatásába, úgy mint a performativitás szerepét, képviselet és demokrácia viszonyának problémáját, a társadalmi mozgalmak és egyéb, a választási folyamaton kívül eső ágensek képviseleti szerepének megragadását. Mindezen újdonságok mellett a konstruktivista perspektíva termékeny feszültségben áll a képviselet továbbra is létező, „klasszikus” (pitkini) felfogásával, a vita többek között a klasszikus fogalmak (reszponzivitás, felhatalmazás, elszámoltathatóság) átértelmezéséről, vagy éppen a konstruktivizmus határaitól (az érdekek és identitások és identitások konstruálhatóságának mértékéről) szól.

Jelen tematikus blokk célja hozzájárulni a politikai képviseletre való magyarországi reflexióhoz. A magyar nyelvű politikatudomány és politikaelmélet viszonya a képviselet problémájához kettős: bár számtalan értékes hozzájárulás született a témában az elmúlt nagyjából két évtizedben mind elméleti, mind empirikus síkon, ezek javarészt egymástól elszigeteltek maradtak, a képviselet problémája soha nem volt képes a szakmai viták, eszmecserek csomósodási pontjává válni. A 2024 júniusában

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

az I. ELTE ÁJK Jog- és Politikaelméleti konferencián a politikai képviseletről megtartott szekció, amelynek előadásából az itt megjelenő tanulmányok kinőttek, ezt a hiányosságot szerette volna orvosolni, megmutatva, hogy a képviselet-elmélet klaszszikus és konstruktivista szótárai hogyan kínálhatnak közös nyelvet egymástól első látásra távol álló témák kutatóinak a szakmai eszmecserére. Reményeink szerint az itt következő válogatás a következő, és nem utolsó lépés ezen az úton.

A tematikus blokk tanulmányai közül Nagy Levente szövege választás és képviselet viszonyának tisztázására tesz kísérletet, a „mennyiségi képviselet” fogalmát középpontba állítva térképezve fel ennek a viszonyrendszernek a fogalmi morfológiáját. A pitkinyi deskriptív képviselethez közel álló jelentésű mennyiségi képviseletnek egyaránt része a tágabb állampolgári preferenciák és tulajdonságok megjelenítése, illetve a választásokon kifejezett akaratok mandátumokká alakítása. Választás és képviselet viszonyát illetően a szöveg négy elemet emel ki: annak interperszonális, ember-ember közötti viszony jellegét; a mennyiségi képviselet és a felhatalmazás mozzanatát; a tartalmi képviselet fogalmát, amely alatt mind a képviselő státuszára (delegált, megbízott vagy kinevezett), mind a képviselő tetteiért a képviseltek által vállalt felelősség kérdéseire kitér; illetve a felhatalmazottak számon kérhetőségét vagy – más fordításban – elszámoltathatóságát. A szöveg ilyenképpen a képviselet-elmélet klasszikus szótárának kulcskategóriáit definiálja, több helyütt reflektálva az általa nem adoptált konstruktivista perspektíva felől megfogalmazható kritikákra is; normatív síkon pedig az állampolgári preferenciák mandátumokká transzformálásának arányos módja mellett érvel.

Baranyai Artúr szövege a kortárs populizmusirodalom felől közelít a képviselet problémájához, a populizmuskutató performatív (azaz nem tartalmi-ideológiai elemekre fókuszáló) keretében elemezve Boris Johnson és Jeremy Corbyn performanszainak képviseleti vonatkozásait. A szöveg ezzel a konstruktivista képviselet-elméleten belül is egyre hangsúlyosabbá váló performatív képviselet irodalmához csatlakozik, amely a képviseleti igénybejelentések mellett azok tágabb performatív környezetét (a vezetők beszédmódját, öltözködését, színpadhasználatát, stílusát stb.) tekinti központi jelentőségűnek a képviseltek identitásának és érdekercepcióinak létrehozásában. A tanulmány a „szinekdochális képviselet” María Casullo nyomán definiált fogalmát állítja középpontba, amely a populista performanszok elsődleges jellemzőjének nem a homogénnek tételezett nép megjelenítését és a vulgaritást, hanem a népi és elitista stíluselemek hibridizációját és a határsértő mozzanatot látja, amellet érvelve, hogy ezek hozzájárulhatnak a képviseltek képviselőjelölttel való identifikációjához. A tanulmány Johnstont a szinekdochális képviselet tiszta eseteként írja le, míg Corbyn performanszait inkább a demotizmus és a populáris képviselet fogalmaival látja megragadhatónak, mivel azok döntő részben a néphez való közelség demonstrálására szorítkoznak. A szöveg így egyszerre mutatja be a szinekdochális képviselet és a populista performansz fogalmainak alkalmazási lehetőségeit és korlátait.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Végezetül, Illés Gábor és László Tamás tanulmánya a konstruktivista és performatív elméletek egy részleges vakfoltjára irányítja a figyelmünket: a fizikai jelenléttel járó tömegrendezvények és a performansz materialitásának szerepére a képviselt csoport megformálásában. Ezeket a tényezőket a szöveg elsődlegesen Hans Ulrich Gumbrecht és Erika Fischer-Lichte munkái nyomán kísérel meg megragadni, a jelentés- és jelenlét-effektusok, képviseleti igénybejelentések és tömegélmények interakciójaként konceptualizálva a képviseleti folyamatot. A tanulmány egy konkrét képviseleti forma, a vezetőközpontú plebiszciter képviselet (és tágabban a vezérdemokrácia) kontextusában kísérel meg bemutatni az ilyen események szerepét, az érzékelési etnográfia módszerével elemezve Orbán Viktor és Magyar Péter két-két tömegrendezvényét a 2024-es választási kampányban. A tanulmány elemzése alapján a két vezető képviseleti performanszai között felfedezhetőek érdemi hasonlóságok az aszimmetrikus képviseleti viszony, az egységes nép megjelenítése, a vezető akklamációja és a tömeg által megjelenített fizikai erő felmutatása tekintetében, ami alapján mindkettő tekinthető a plebiszciter képviselet esetének. Ugyanakkor a Magyar-féle rendezvényeken megmutatkozó spontánabb interakciós mintázatok és a pluralizmus explicit tematizálása értelmezhető egy kevésbé aszimmetrikus képviseleti viszony felé való elmozdulásnak, tömegrendezvényeinek mozgósító ereje pedig az identitásalapúból a versengésalapú plebiszciter képviselet felé mozdíthatja el a magyarországi képviseleti viszonyokat.

Választás és képviselet

NAGY LEVENTE¹

ABSZTRAKT

Akár tágabb értelemben (filozófiai), akár szűkebb (politikai) megközelítésben elemezzük, a képviselet mindenképp poliszemikus fogalom, jelentését több szempont és tényező szabja meg, ezért vitatható fogalomként (contested concept) kezelendő. Politikai keretek közé szorítva, a képviselet fogalmának történeti feltárásával fény derül arra, hogy egy modern fejleménnyel szembesülünk, amelyben az ember-ember sajátos kapcsolatára utaló képviselő és képviselt közötti viszony szoros kapcsolatba van állítva a szabadsággal, a demokráciával, a szabad választásokkal vagy akár az igazságossággal, azaz, olyan fogalmakkal, amelyekhez a képviseletnek korábban nem, vagy csak igen ritkán volt köze. Plurális értelmezése ellenére, a demokratikus politikai képviseleten belül megkülönböztethetünk mennyiségi és tartalmi képviseletet.² Az előbbi – leegyszerűsített formában – a szavazói pártpreferenciák testületi levetülésére, vagyis a képviselők parlamenti párthovatartozásának szám szerinti megoszlására utal. Az utóbbi, a közérdeket érintő parlamenti döntésekre, kormányintézkedésekre vonatkozik, azzal az alapvető kérdésfelvetéssel kiegészítve, hogy vajon milyen – a „közérdek” forrását és formálását közvetlenül meghatározó – viszony áll fenn képviselő és képviselt között. Jelen dolgozat célkitűzése a képviselet fogalom szerkezeti keretekbe foglalása, annak reményében, hogy sikerül rávilágítani a demokratikus politikai képviselet lényegi aspektusaira, a fogalom dinamizmusára, különös hangsúlyt fektetve a mennyiségi képviseletre.

KULCSSZAVAK: *képviselet, felhatalmazás, mennyiségi és tartalmi képviselet, számon kérhetőség, visszahívhatóság*

ABSTRACT

Election and Representation

Whether we approach representation in a wider sense (philosophical) or in a narrower sense (political), the concept is – either way – polysemic, because its meaning is determined in many respects by many factors. Representation therefore should be dealt with as a contested concept. Political representation – it turns out – is a modern concept, in which the particular but very complex relationship between the representative and represented has been brought in close relationship with such basic concepts as freedom, democracy, free elections and justice, whereas

¹ Debreceni Egyetem, Politikatudományi és Szociológiai Intézet; e-mail: nagy.levente@arts.unideb.hu

² Bizonyos értelemben ízlés kérdése, hogy ki mely kifejezések párosítását preferálja: mennyiségi-tartalmi; statisztikai-minőségi; mennyiségi-minőségi, statisztikai-tartalmi, deskriptív-szubsztantív. Jelen tanulmányban az elsőt használom, noha egyik verzió sincs nagyobb hatással a többinél a kérdés lényegére.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

political representation had little or nothing to do with these core values earlier. In spite of the pluralist interpretation of the concept, we can distinguish statistical and substantive political representation, the first referring to voters' political preferences expressed in Parliamentary seats, while the substantive representation refers to the content of the governmental decisions in public affairs, with respect to social expectations. The purpose of this paper is to examine political representation through morphological method, for a better understanding of its inner structure and of the interdependency of its core elements.

KEYWORDS: representation, authorisation, statistical and substantive representation, accountability, recall election

Bevezetés

A „Választás és képviselet” legalább három kérdésfelvetésre készlet: Mi a választás? Mi a képviselet? Milyen viszony áll(hat) fenn a két fogalom között?

Ami a *választást* illeti, jelen tanulmány keretei között nem áll módomban egy részletesebb válaszadás, de általános (és bevezető jellegű) megközelítésben a választás lényege: több lehetőség közül egy vagy néhány alternatíva preferálása, ami – demokratikus keretek között – szavazatokban, majd e szavazatok sajátos aggregálása révén mandátumokban fejeződik ki. Kérdés persze, hogy az egyes szereplőkre (pártokra) leadott szavazatrészesedések, és az átváltás során kialakult mandátumrészesedések között milyen mértékű megfelelés (arányosság) áll fenn.

A komplex fogalomként értelmezett *reprezentációról* (Pitkin 1967, Pennock – Chapman 1968, Birch 1971 és mások) általános megvilágításban elmondhatjuk, hogy akár látható, kézzelfogható (tárgy), vagy láthatatlan dologról (képesség, tulajdonság, jelleg), akár elvekről, gondolatokról, vagy valamilyen célkitűzés megvalósításáról van szó, a *reprezentáció*³ hagyományos értelemben vett lényege: valamilyen közvetítő mechanizmus révén, egy hiányzó dolog (ami amúgy van, de nincs jelen) megjelenítése (Pitkin 1967: 8–9), azaz, leképezéssel jelenlévővé tétele. E sajátos folyamat a „jelen-nem-levést” tehát „jelen-levésbe” fordítja át, ugyanis közvetítő mechanizmusok révén a reprezentálás megragadható, ábrázolható, megfogalmazható, vizuális vagy fogalmi-gondolati formát ad a reprezentáció tárgyának („A”), illetve olyan sajátos vonások, jegyek mentén képezi azt le, hogy a megjelenített kép („B”) nem téveszthető össze más dologgal.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy akár képi, akár gondolati leképezésről van szó, a reprezentáció tárgya és a leképezést elősegítő (és biztosító) „jelek” között analógiás

³ Noha a *reprezentáció* és a *képviselet* fogalmakat többen összemossák, megítélésem szerint a kettő nem szükségszerűen azonos jelentésű, többek között azért, mert a reprezentáció inkább valamilyen hasonlóságra törekvő megjelenítést (re-reprezentálást) érzékeltet, míg a képviselet esetében, az ember-ember közötti viszonyon belül valamilyen elvárás teljesítése, célkitűzések megvalósítására helyeződik inkább a hangsúly, akár a hasonlóságtól való eltérés árán is (kampányigérek be nem tartása, kormány által beígért célok nem követése stb.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

megfeleltetésnek kell lennie. Ez azonban nem szükségszerűen jelenti sem a tükörképhez hasonló levetülést, sem az „A” és „B” között létező elválasztás felszámolását. A reprezentáció tárgya és a levetült kép között ugyanis különbség (elválasztás, távolság) van, ami a reprezentáció alapfeltétele, hiszen a reprezentáció „egy elválasztás és megkülönböztetés nyomán jön létre” (Balogh 2012: 118). Ennek ellenére, a reprezentáció – főleg, ha annak deskriptív megközelítését emeljük ki – a minél tökéletesebb hasonlóság megvalósítására, a különbség felszámolására, a kettő közötti elválasztás feloldására, törekszik, ami – siker esetén – magának a reprezentációnak a felszámolását jelentené. A fogalom máig vitatott *paradoxona* ez.

Az „A” és „B” közötti eredendő elválasztás feloldhatatlan, a reprezentáció tárgya és annak levetült képe nem lehet azonos,⁴ és a reprezentáció során nem is az eredeti dolog önmaga visszanyerése a tét. Legfeljebb bizonyos jegyek mentén történő hasonlóságról beszélhetünk az egymástól elválasztott „A” és „B” között.⁵ Ezt az elválasztást sem úgy kell felfogni tehát, mint az önmagát prezentáló világ („A”) és annak re-prezentált, újraalkotott képe („B”) közötti határvonal, hiszen nem pusztá helyettesítésről, megismétlésről, valami eredendő dolog visszanyeréséről, de nem is „primer valóság” és „szekunder reprezentáció” viszonyáról van itt szó. Az elválasztás során az alapvető feladat nem „valódi” és „nem valódi” dolgokra történő szétválasztás, hanem inkább két, egymással összefüggő, de egymástól megkülönböztethető valóság – prezentáció és re-prezentáció – létének kihangsúlyozása (Balogh 2012: 117–119). A reprezentáció – ilyen értelemben – az egész vagy a részegészek sajátos levetülését, ábrázolását, mintázást, reflektálását jelentő fogalom,⁶ és ha netán

⁴ A tisztázás kedvéért, az *azonosság* – elemi megközelítésben – maga magával való egyenlőséget jelent. Én azonos lehetek önmagammal, de senki más nem lehet azonos velem, legfeljebb csak hasonló hozzám, ezért – megítélésem szerint – abban az esetben képzelhető el azonososság, ha önmagam érzelmi, szellemi, magatartásbeli, érdekalapú, értékközpontú „dolgait” jelenítem meg (identitásreprezentáció?). Azonban, ebben az esetben is megkülönböztethető egymástól például a belső érzélem, és e belső érzélem reprezentációját jelentő kivetült „kép”, ami tulajdonképpen a nyelv és a kommunikáció révén, kijelentéseken alapuló (propozicionális) sajátos leképezés, amolyan „láthatóvá tett érzélem”.

Az azonosság kapcsán, igen találó és beszédes példa René François Magritte (1898–1967) belga származású szürrealista festő egyik képe, amely egy almát, pontosabban egy alma tökéletes hasonmását ábrázolja. A kép alatt a következő szöveg áll: „Ez nem egy alma”, érzékeltetve, hogy a tökéletesen lefestett alma és a valódi alma közötti teljes vizuális (de nem materiális) hasonlóság semmiképp nem jelent azonosságot, hiszen a képen megjelenő alma nem önmagával azonos valódi alma. Az identitásreprezentáció kapcsán lásd többek között Gläveanu – Tanggaard 2014, Howarth 2011, Bourdieu 1992.

⁵ Hasznosnak vélem a matematikában (síkmértanban) is használt két ideillő kifejezés, az *egybevágóság* és *hasonlóság* felemlítését. Két háromszög például egybevágó, ha a két mértani alak megfelelő oldalai egyenlők (ez értelemszerűen a szögek egyenlőségét is jelenti). A két háromszög hasonló, ha a szögei egyenlők, de a megfelelő oldalak hossza különbözik. Hangsúlyozandó, hogy a két háromszög semmiképp nem lehet *azonos*, hiszen két, egymástól megkülönböztethető mértani alakkal van dolgunk.

⁶ Mely fogalom sokféleségét, komplexitását jól érzékelteti a következő néhány példa.

Egy tükör például csupán csak látható, nyugalmi állapotban vagy mozgásban levő tárgyak, személyek reflektálására alkalmas, de nem tud megjeleníteni láthatatlan, belső vagy külső lényegi vonásokat, amint egy hagyományos térkép is csak a látható, fizikai „valóság” kicsinyített pillanatképmását jeleníti meg.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

metaforikus jelleget öltenek, akkor is számolnunk kell ezekkel a tényezőkkal, mint a képviselet lényegi, a megjelenítést érzékeltető aspektusaival.

Több szempontból is változik a helyzet, ha a képviselet politikai töltetű, ez esetben ugyanis másról, többről van szó, mint tárgy-tárgy (tükröz, térkép), ember-tárgy (festő, szobrász) közötti viszony, netán bizonyos tulajdonságok, jellemek, érzelmek szimbolikus megjelenítése (művészetek, pszichológia). A politikai töltetű képviselet esetében – az előbbiektől eltérően – az ember-ember között olyan sajátos viszony kerül a középpontba, amely elsősorban nem a látható – nem látható, valódi – nem valódi ellentétpárokat, vagy a tökéletes mintázás szempontjait helyezi előtérbe, hanem más aspektusokra irányítja a figyelmet.

Ettől természetesen nem válik könnyebbé az elemző dolga, hiszen ahogy Nancy Schwartz is mondja, általános értelemben a képviselet egyszerűnek tűnik, mégis kevesen fogalmazzák meg tisztán és világosan, ugyanis a politikai képviselet több, mint pusztán kiküldetés vagy az egyéni vágyak és érdekek mentén történő megbízás, és mert a képviselet folyamata több, mint a hatalom és az ellenőrzés jogkörének kisa-játítása (Schwartz 1988).

Hannah Pitkin korábban említett reprezentáció-felfogása nyomán a politikai képviselet voltaképpen a polgárok hangjának, véleményeinek, perspektíváinak megjelenítése a közügyi döntési folyamatokban. Ez csak abban az esetben következhet be, ha a politikai szereplők (képviselők) nemcsak szimbolizálják a képviselteteket, hanem ténylegesen kiállnak a politika prondján, szót emelnek és cselekednek a szavazók nevében, az ő érdekeik mentén.⁷

Ez a megközelítés közel áll a demokratikus képviselet hagyományos doktrínájához, amelynek értelmében az egyének képviselőket választanak, hogy azok bizonyos ügyben végrehajtsák a nép akarátát. E hagyományos értelmezés azonban egyre nagyobb teret veszít, köszönhetően többek között Weber realista demokráciafelfogásának,⁸ a klasszikus képviselet-doktrína schumpeteri módosításá-

Egy festő vászonra „teszi” az eléje tártulót tájat, egy személy arcát (portrét), de annak ellenére, hogy mozdulatlan pillanatképet ábrázol, képes érzelmeket, jellemvonásokat is megjeleníteni a vásznon, „láthatóvá” téve azokat a szemlélő számára. Ez a megjelenítés ezért már értelmezés kérdése is. Ettől megint eltérő helyzettel szembesülünk, ha egy szerves dolgot (például egy élő fát) örökíti meg a festő, hiszen a vászonra „levetített” pillanatkép nem reprezentálja a napról napra növekvő, azaz változó fát.

Egy „felsőosztálybeli” személy a társadalmi rangjának megfelelő viselkedéssel reprezentálhatja saját kasztjának viselkedési normáit, de ez sem merül ki a pusztán megjelenítésben, hiszen magatartása, gesztusai interpretálások tárgyává válik, amint egy település valóságosan létező önkormányzati testületének képviseleti jellege bizonyára képzetünkben (és talán hitünkben?) jelenik meg, noha e képzet/hit mikéntje is erősen értelmezés függvénye lehet.

⁷ Lásd még „Political Representation”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Rev. 2018)

⁸ Weber szerint a népakarat egy politikai elit közvetítésével fogalmazódik meg, ezért a demokrácia az elitek uralma, annak az elitnek, amelyik versenyre kel a tömegek szavazataiért, és a tömegeknek leg-feljebb a vezetők kiválasztásának módjában van beleszólása. Úgy tűnik, hangsúlyozza Weber, hogy az akaratképzés nem alulról felfelé vezet, hanem fentről lefelé történik (Weber 1987, 1996. Lásd még Körösi 2005, Bayer 2001).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

nak,⁹ illetve a Saward (2012, 2010), Disch (2015, 2011), Urbinati (2008, 2000) és mások nevével fémjelzett konstruktivista¹⁰ értelmezéseknek. Ennek ellenére, a Pitkin-féle reprezentációra alapozott politikai képviselet-értelmezés továbbra is számos kiindulópontként szolgálhat.

A politikai képviselet több pusztá reprezentációnál, ugyanis a „jelen-nem-levő” dolog megjelenítésének folyamatában a teljes hasonlóságtól gyakran eltérő irányt eredményező *innováció* is központi szerepet játszik. Az emberi kreativitás képviseletbe való beemelésével alapvető kérdésként tételeződik, hogy vajon hol húzható meg (ha egyáltalán lehetséges) az eltérés mértékének határa. Ezt nehéz eldönteni, az viszont bizonyos, hogy az innováció jelenlétével a képviselet nemcsak „életre hívás”, nemcsak megjelenítés, hiszen az emberi innováció beemelésével megjelenik a „reprezentációs szabadság”, és a kiinduló alapkérdés megfogalmazásával („Ki jelenít meg és mit, és ki ítéli meg a képviselet megvalósulását?”) a politikai képviselet óhatatlanul interpretáció kérdésévé is válik.¹¹

A politikai képviselet tehát szükségszerűen ember-ember közötti sajátos viszonyról szól, de nem minden ember-ember közötti viszony jelent automatikusan politikai képviseletet. Ahhoz, hogy ez utóbbiról beszélhessünk, az egyik ember másik ember általi *felhatalmazására* van szükség,¹² aminek következtében világossá válik a képviselők kiléte (deszkriptív, mennyiségi képviselet), majd fokozatosan az is kiderül, hogy az egyes döntéseik révén a felhatalmazottak milyen mértékben tevékenykednek a polgárok érdekeivel¹³ összhangban (szubsztantív, tartalmi képviselet).

Amint Pitkin is hangsúlyozza, a képviselet plurális jelentése nem a fogalom ködösségét jelenti (Pitkin 1967: 8), ellenkezőleg, annak tisztaságára utal, de az elemző feladata a különböző kontextusokban eltérő értelmezések megkülönböztetése. Itt nem misztikumot kell teremteni, véli Pitkin, hanem azt kell inkább a középpontba

⁹ A tisztázás kedvéért: a szerző a demokrácia „klasszikus” doktrínájáról beszél (Schumpeter 1976: 250), noha e kérdésben a „klasszikus” kifejezés általában a görög demokráciára utal, míg a Schumpeter által is említett 18. századi demokráciaértelmezések inkább a „hagyományos” jelzőt javasolnám. Schumpeter szerint „azon az állásponton lehetünk, hogy a nép szerepe a kormány létrehozása... Mi pedig meghatározzuk: a demokratikus módszer a politikai döntések meghozatalának az az intézményes rendje, amelyben bizonyos egyének a nép szavazatáért folytatott versengő küzdelem révén szerzik meg a döntési jogkört.” (Schumpeter 1976: 269. Lásd még Körösi 2019)

¹⁰ A konstruktivista képviseletértelmezés viszonylag bővebb kifejtésére a későbbiekben kerül sor.

¹¹ Ezért sem véletlen, hogy a reprezentáció (képviselet) misztikus, rejtélyes jelzőt kapott a fogalom történeti feltárása, analitikus értelmezése során (Pitkin 1967).

¹² A felhatalmazás jelen tanulmányban mindenekelőtt a választópolgárok általi felhatalmazásra vonatkozik, ez pedig formatív jelleget kölcsönöz a képviseletnek. Ennek kihangsúlyozása azért is fontos, mert, például egy külügyminiszter vagy egy nagykövet is politikai képviseleti szerepet tölt be, de egy tömegrendezvényen elhangzó akklamáció is az adott vezető (vezér) egyfajta „képviseelői” szerepének elfogadásáról, elismeréséről árulkodhat, noha e szerepeket nem a választópolgárok közvetlen felhatalmazása támasztja alá.

¹³ Ezen a ponton, csupán annyit említek meg, hogy a polgárok érdekei kapcsán alapvető kérdésként tételeződik, hogy ki hozza létre és formálja a „köz” érdekeit: Képviselet? Képviselek? Vagy a kettő egyfajta kombinációjából jön létre az? (a kérdés kifejtését lásd a későbbiekben)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

helyezni, hogy a politikai képviselet egy sajátos és komplex megjelenítési folyamat. Az egyszerűnek tűnő képlet, amelynek értelmében „B” megjeleníti „A”-t! (Pitkin 1967: 10), nem jelenti azt, hogy a képviselet fogalmának értelmezése is egyszerű, annál is inkább, mert plurális értelmezési tartománya és vitathatósága mellett a fenti (elemi) formula számos kérdés megfogalmazására készít bennünket: Mi a képviselet tárgya?¹⁴ Milyen értelemben, és miként jelenik meg, vagy milyen értelemben tekinthető megjelenítettnek a képviselet tárgya?¹⁵ Ki véli vagy ítéli (het) meg a dolog megjelenítését, aminek „ténye” érdekcetrikus-értékalapú megközelítés és interpretáció kérdése is lehet?¹⁶ Milyen alapú a megjelenítés: érzelmi-pszichológiai, netán ésszerű magyarázaton nyugvó?¹⁷

A képviselet tehát többjelentésű fogalom, hiszen az érdekek, nézetek, felfogások sokfélesége a fogalom értelmezésének plurális voltát eredményezik. Az egyes interpretálások többé-kevésbé megállnak saját lábukon, de összevetve azokat, kiderül, hogy egyik sem tükrözi a „helyes” vagy teljes meghatározást, és nem nyújt magyarázatot a fogalom körül kialakult időtlen vitákra sem. Nincs egyetlen „megmervített”, mindent átfogó képviselet-értelmezés, ezért is szolgálhat némi segítséggel a fogalom elemzésében a morfológiai módszer, a Freedon-féle fogalomszerkezeti megközelítés (Freedon 2008).

A politikai képviselet fogalomszerkezete

Az alapvető politikai fogalmak *poliszemikusak*,¹⁸ többértelműségük azonban homályossá (Dieckman 1969) és vitathatóvá (*contested concepts*) (Gallie 1956) teheti ezeket a belső feszültséggel telt fogalmakat. Nem véletlen tehát az egyértelműsítősükre (*decontestation*) irányuló törekvés (Freedon 2008).

¹⁴ Természetesen nem mindegy, hogy fizikai tárgyat, emberi jellemet, valamilyen társadalmi csoport kulturális – szociológiai aspektusait (nem, etnikum, vallás, társadalmi pozíció stb.), vagy nyíltan közölt tartalmat (közügy) kell megjeleníteni.

¹⁵ E kérdésfelvetés azért is indokolt, mert gyakran szimbolikus, máskor konkrét vizuális formában, megint máskor elménkben, gondolati, érzelmi vagy hitvilágunkban jeleníthető meg a reprezentáció tárgya.

¹⁶ Erre főleg akkor kerülhet sor, ha a politikai képviselet léte feltételezhető egyesek, tagadható mások részéről. A leegyszerűsített realista elv értelmében azok számára létezik a képviselet, akik ténylegesen hiszik a képviselet jelenlétét, ez azonban aligha lehet segítségünkre a későbbiekben a képviselet hagyományos és konstruktivista értelmezései közötti különbségtétel terén.

¹⁷ Az érzelmi megjelenítés esetében kérdés, hogy érzi-e a képviselt, hogy ő képviselve van. Ha igen, milyen szempontok mentén érzi így, vagy mi lehet az oka vagy magyarázata ennek az érzésnek? (Pitkin 1967: 10). Az ésszerűség-alapú képviselet kapcsán feltételezhetjük, hogy racionális szempontok mentén történik a magyarázat, ami megalapozott feltételezése lehet annak, hogy „A” képviselve van „B” által (de ez sem jelent teljes bizonyosságot).

¹⁸ A görög eredetű kifejezés arra utal, hogy vannak szavak, amelyek több, egymáshoz kapcsolódó jelentéssel bírnak.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

A következőkben alkalmazott morfológiai módszer nem teljesen analitikus vagy kontextuális, és a Koselleck-féle társadalomszerkezeti és fogalomtörténeti „kombinációs” megközelítésnek sem felel meg teljességgel, noha figyelembe veszi a társadalmi változásokat. E módszerekhez viszont valamilyen szinten kötődő, a Freedon-féle fogalomszerkezeti eljárásra támaszkodva kísérlem meg a demokratikus politikai képviselet fogalmának (vázlatos) bemutatását. Ezzel a módszerrel a politikai képviselet alapvető komponenseit (magelemek: *core concepts*) próbálom meg csokorba szedni, kiemelve, hogy céloom nem néhány statikus, „időtlen”, monolitikus jelentésű elemek felsorakoztatása. Ellenkezőleg, a képviselet fogalmának szerkezeti felépítésével a különböző korszakokban – a különböző aspektusokat megjelenítő szakirodalomra is alapozva – e fogalmak dinamikusságát, plurális jelentéseit, időről időre tapasztalható tartalmi változásait is szeretném érzékeltetni.¹⁹

Az alapvető politikai fogalmak „időről-időre tapasztalható változása” azt is sejteti, hogy e fogalmak maguk nem légtüres térben születtek, nem önálló életet élő tényezők, amelyek mindentől elszigetelten léteznek, hanem adott kontextusba ágyazottnak a történelmi-társadalmi-politikai körülményekre (változásokra) adott egyfajta reflexiók, és e változásokhoz igazodva, újabb és újabb tartalmakkal módosulnak, gazdagodnak. E belső jelentésváltozások sorozata a különböző korszakok szerzőinek munkáiból is (többnyire) nyomon követhető, hiszen e szerzők a fogalmak és a mögöttük lévő valóság közötti komplex kapcsolatokra (a fogalmakon kívüli, illetve a fogalmakon belüli világ megfeleléseire, azok strukturális hasonlóságaira is) fókuszálnak. Ez alól, természetesen a képviselet fogalma sem kivétel,²⁰ amelynek alap-

¹⁹ Ez a lépés bizonyos értelemben a képviselet *diakronitását* juttathatja eszünkbe, ami tulajdonképpen történetiséget kifejező, a fogalom társadalmi-politikai kötöttségéből adódó, és időben egymásra következő jelentések sorozatát (jelentésváltozásait) emeli ki.

²⁰ A képviselet értelmezése kapcsán gondoljunk például a klasszikus értelemben vett népgyűlés-demokráciára, majd a hagyományos értelemben vett képviseleti demokráciára, melyben a nép „kezébe kerül az ügyek eldöntése”, ezért képviselőket választ, akik a maguk során végrehajtják a nép akaratát (Schumpeter 1976: 250), hiszen a demokrácia népakaratról szól, a felhatalmazottak dolga pedig ennek megvalósítása (Plamenatz 1973: 39). A Weber-i realizmus, aztán a schumpeteri fordulat, amelynek értelmében a politikai valóság azt támasztja alá, hogy a polgárok közügyekben való döntése másodlagossá válik a döntéseket meghozó képviselők megválasztásának javára, majd a konstruktivista irányzat alap gondolatai olyan változásokat jelentettek, amelyek új tartalommal töltötték meg a képviselet fogalmát, ártértékelték a képviselő-képviselt komplex viszonyát, és a képviseletelméleteket (és persze a demokráciaelméleteket) a politikai valósághoz adaptálták.

E változásfolyamat nem a véletlen eredménye, ha a történelmi-társadalmi-politikai szempontokat nézzük. *Nemzeti szinten* a néppártosodás, a politika mediatisálódása, perszonalizálódása, a populizmus fokozatos térhódítása és a vezérdemokráciák kibontakozása (Körösi 2005, 2019), illetve a társadalmi mozgalmak, érdekcsoportok, civil szervezetek egyre nagyobb szerepvállalása például az informális képviselet térnyerését eredményezte, ami a formális képviselet súlyának ártértékeléséhez vezet. Ez az ártértékelés *nemzetközi szinten* is szükségessé vált, hiszen a túlzott formális képviseletértelmezés – úgy tűnik – ezen a szinten is kevésbé fedi le a politikai valóságot (Warren and Castiglione 2004, Warren 2001). Ennek egyik oka, hogy az egyes országok polgárainak életére egyre nagyobb hatással vannak a nemzetközi, nemzetek fölötti, illetve a politikai hatalmon kívüli szereplők, mint például az ENSZ, vagy számos NGO

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

vető elemei kölcsönös összefüggésben állnak egymással az alapszerkezeten belül, és amelyek többnyire szemantikai mezővel veszik körül magukat.

A demokratikus politikai képviselet általam felvázolt fogalomszerkezeti „képlet” tehát négy alapvető komponensből (magelemből) tevődik össze: felhatalmazáson nyugvó *ember-ember közötti viszony*; *mennyiségi képviseletre* való felhatalmazás; a felhatalmazásból eredő *tartalmi képviselet*; a felhatalmazottak *számon kérhetősége*. A felsorolt elemek, külön-külön emlékeztethetnek a politikai képviseletre, de távolról sem merítik ki annak értelmezési tartományát. Együttesen azonban egy olyan interakciós fogalomhálót képeznek, amely jelentős mértékben lefedi a demokratikus politikai képviselet leglényegesebb tartalmi aspektusait.

Ember-ember közötti sajátos viszony

Az első alapelem tehát a felhatalmazáson nyugvó, *ember-ember közötti viszony*, amely megkülönbözteti a politikai képviseletet minden más képviselettől, a tágabb értelemben vett reprezentációtól. Korábban is utaltam rá, hogy az általánosságban értelmezett *megjelenítésre* sor kerülhet tárgy-tárgy között (még ha történik is itt emberi beavatkozás), ember-tárgy között, illetve ember-ember között, noha ez utóbbi nem szükségszerűen jelent politikai képviseletet.²¹

A demokratikus politikai képviselet azt jelenti, hogy intézményes keretek között „X” személy (vagy közösség) felhatalmazza „Y” személyt (vagy testületet), hogy döntéseket hozzon és cselekedjen „X” nevében (érdekében). E jogátruházás maga jelenti a döntés és cselekvés legitimációs alapját. Ez a politikai képviselet abban az esetben tekinthető valóban demokratikusnak – jelen tanulmány szerint – ha a felhatalmazást a társadalom tagjai végzik választás útján, illetve, ha a folyamat bizonyos intézményes feltételek mellett történik (behatárolt időre történő felhatalmazás, számon kérhetőség lehetősége stb.). Világos, hogy e képviselet két alapvető résztvevője a *képviselő*, illetve a *képviselt* fél, de e képviselet csak abban az esetben lehet tehát

(Nem Kormányzati Szervezet – Non-governmental Organization) stb. (lásd Rehfeld 2006), akik gyakran az egyes demokráciák polgáraiért „lépnek fel”, az „ő nevükben” szólalnak meg, és az „ő érdekeikre” hivatkozva cselekednek. A globalizációs trend következtében tehát az egyes államok veszítenek hatalmukból, az informális szereplők javára, így a megválasztott képviselők kevésbé tudják érvényesíteni szerepüket, megvalósítani beígért célkitűzéseiket (Újból előtérbe kerül az egyik alapvető kérdés: Ki is tekinthető tényleges képviselőnek?). Ezzel, értelemszerűen a képviseleti számon kérhetőség és felelősségre vonhatóság hagyományos értelmezése is más alapokra helyeződik. A politikai képviselet fogalmának tehát reflektálnia kell a megváltozott nemzeti és nemzetközi politikai kontextusra (Grant-Keohane 2005, Saward 2009). E lényegi szempontok részletesebb kibontására terjedelmi korlátok miatt sem kerülhet sor.

²¹ A színész megjeleníthet egy konkrét emberi karaktert. Egy vállalati megbízott képviselheti a cég tulajdonosát, amint egy katonatiszt is képviselheti katonáit, illetve egy magánszemély is kiállhat az afrikai éhező gyerekekért, képviselheti ügyüket különböző fórumokon. Ezek azonban nem politikai töltetű képviseletek.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

politikai és demokratikus, ha meghatározott procedúrával és feltételek mellett történik a jogátruházás.

Mennyiségi képviseletre való felhatalmazás

MENNYISÉGI KÉPVISELET

A második alapelem a *felhatalmazást* követő első fázisként létrejövő, mandátumalapú *mennyiségi képviselet*,²² amely a képviselők kilétét helyezi középpontba, azt, hogy a választópolgárok politikai (párt)preferenciája²³ függvényében milyen összetételű a törvényhozó testület. Más szavakkal, a társadalom politikai megosztottsága és a törvényhozó testület politikai tagoltsága közötti megfeleltetés a mennyiségi képviselet alapja. Ha hasonlóság áll fenn a kettő között, azt jelenti, hogy az egyéni politikai akaratok *arányos mértékben* torkollnak kollektív akaratba és jelenítődnek meg a törvényhozó testületben. E megjelenítés mandátumok formájában jut kifejezésre, és akkor mondható tehát „sikeresnek”, ha az egyéni pártpreferenciák összképe és a parlament pártalapú összetétele között teljes a megfeleltetés. A matematika nyelvén szólva: a tényleges mennyiségi képviselet a két „idom” (szavazói preferenciák-parlamentari összetétel) közötti teljes hasonlóságot jelenti.

A *mennyiségi képviselet* lényegét (Nagy 2015a: 29–37, Mclean 1993: 172–196) nem a felhatalmazott személyek cselekedetei és e cselekedetek tartalma, hanem a képviselők kiléte képezi. A felhatalmazással egyenlőtlen felek közötti viszony értelmében tehát nem a „Mit cselekedik majd a képviselő?”, hanem a „Ki a képviselő?” kérdés kerül előtérbe. Ez a képviselet nem *szubsztantív*, tartalmi tevékenységre, hanem inkább *deskriptív* jellegű, mennyiségi hasonlóságra fókuszál (Pitkin 1967: 60–91), és mindez *szimbolikus* jelleget is ölt mindaddig, amíg a képviseltek elfogadják a képviselőket, és hisznek abban, hogy ez utóbbiak eleget is tesznek majd képviselői feladataiknak (szerepüknek).

Függetlenül attól, hogy mit cselekszik majd a parlament, ahogy az arányos választási rendszerek egyik kiemelkedő úttörője, Thomas Hare is mondta, bármely társadalmi kisebbség kizárása a törvényhozó testületből ellentmond a képviselet eszméjének (Hare 1873: XXIX), amely megköveteli a választópolgárok politikai

²² Kiemelendő, hogy a parlamenti összetételt kifejező mennyiségi képviselet a felhatalmazás folyamatának közvetlen eredménye (következménye), de a kettő közötti függés ellenére a két fogalom kettéválasztandó az elemzések során.

²³ Megjegyzendő, hogy a választópolgárok politikai preferenciái számos tényező összjátékaként bontakoznak ki, hiszen az ez irányú szavazói akaratok az állampolgárok képességeitől, tulajdonságaitól, kompetenciáitól, adott társadalmi-gazdasági helyzetétől, etnikai és/vagy vallási beállítottságától, és nem utolsósorban a hatalom rájuk gyakorolt hatásától is nagymértékben függ. Ennek bővebb kifejtésére nem kerül sor, hiszen összetettsége miatt e kérdés akár egy különálló, terjedelmesebb tanulmány alapvető témáját is képezhetné.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

preferenciájának teljes parlamenti „jelenvalóságát”. Hare korántsem az egyedüli e kérdésben, hiszen a deskriptív hasonlóság jelentőségének kiemelése számos szerző művében nyomon követhető.

Parlamenti összetételre, azaz mennyiségi képviseletre utal többek között az alapító atyák egyik jelentős személyisége, John Adams is, aki az 1780-as években állította, hogy a törvényhozó testületnek „a nép pontos megfelelő képmásának kell lennie kicsiben”,²⁴ és a társadalmi gondolkodásra, érzelmekre, tevékenységekre egyaránt vonatkozó portré minőségét a hasonlóság maga határozza meg.²⁵

A francia forradalom egyik kiemelkedő politikusa, Gabriel R. Mirabeau gróf (1749–1791) szerint is a képviselet a „nemzet tükörképe”. A rendek és a nemzet közötti aránylás olyan, véli Mirabeau, mint ahogy a térkép aránylik a valós világ méreteihez, de akár egészről, akár részegészekről van szó, a másolat és az eredeti arányai teljesen hasonlóknak kell, hogy legyenek (Nohlen 1984: 85–89).

Hasonlóan vélekedik az alapító atyák egy másik képviselője, James Wilson is, aki szerint amint egy portré sikerét a hasonlóság mértéke szabja meg, úgy a törvényhozó testület képviseleti jellegét a társadalom egészének pontos másolata határozza meg (Farrand 1927). A képviseleti testület lényege abban van, hogy teljes mértékben leképezze a nemzeti érzést és hangulatot (Burke 1770, Pitkin 1967: 61).²⁶

John Stuart Mill a képviselet mennyiségi formája kapcsán úgy véli, hogy csak abban az esetben beszélhetünk a szavazópolgár tényleges vagy közvetlen képviseletéről, ha az általa támogatott jelöltből képviselő lesz (Mill 1867, Spafford 1985), és kérdés, hogy milyen mértékű „képviseleti kötelék” alakul ki választók és képviselők között. E kötelék akkor „megfelelő”, ha a társadalom politikai preferenciája arányosan vetül le a parlamentbe, vagyis, ha a nép többsége többségi, a nép kisebbsége kisebbségi képviselet formájában van jelen a törvényhozásban.

A nemzet vagy közvélemény tükörképeként, a társadalom erővonalainak minztázataként emlegetett képviselőtestület kapcsán jegyezte meg a fábiánus Sidney Webb, hogy a brit felsőház a „lehető legrosszabb képviseleti testület, hiszen egyáltalán nincs benne képviselete a fizikai munkásoknak, a boltosoknak, a tisztviselőknek, vagy a tanároknak, nem is beszélve a társadalom felét kitevő nőkről.” (Friedrich 1950: 304–305)²⁷

²⁴ John Adams (1852–1865): „Letter to John Penn”, *Works In*: Pitkin 1967: 60.

²⁵ Megjegyzendő, hogy ez a hasonlóság azért tágabb jelentésű, mint a mai értelemben vett, demokratikus felhatalmazással történő (mandátumalapú) képviseleti hasonlóság.

²⁶ Az eddig felsorolt szerzők gondolatai („nép pontos képmása”, „társadalom gondolkodására és érzelmére vonatkozó portré”, „a nemzeti érzés és hangulat leképezése”) utalhatnak a törvényhozó testület döntéseinek kimenetére is (tartalmi képviselet), de vitán felüli, hogy a parlament összetételéhez (mennyiségi képviselet) is egyértelműen kapcsolódnak.

²⁷ Igaz, Friedrich írásából nem derül ki, hogy a Webb házaspár felsőházzal szembeni kritikája mikor hangzott el (ugyanis az 1867-es, majd az 1884-es reformmal is csak szélesítették a választásra jogosultak körét, de az általános választójogot csak 1928-ban vezették be az Egyesült Királyságba, ami ennek függvényében más és más színezetet kölcsönöz a képviseletnek és képviseleti testület értelmezésének),

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Ha képviselni annyit jelent, mint „képviseletinek” lenni, azaz, a képviseletre tipikus jegyekkel, a „közösségre vonatkozó karakterjegyekkel” rendelkezni a képviseleti szerep betöltése érdekében, akkor a választás „egy olyan módszer, amely kiválasztja a képviselői tulajdonságokkal rendelkező személyeket” (Friederich 1950: 267).

Itt viszont tisztázásra szorul, hogy pontosan mire is vonatkoznak a „tipikus”, vagy a „közösségre vonatkozó karakter”-jegyek, ugyanis, a „tipikus” jelző vonatkozhat a választói közösség átlagára, a képviseltek medián szereplőjére,²⁸ másfelől, a jelző vonatkozhat a képviselői szerepre, megalapozott tudás mellett bizonyos tulajdonságokra (meggyőző erővel bírás, karizma), reális, de vonzó ígéretek megfogalmazására, azaz, kellő kompetenciára. Ezekkel a tulajdonságokkal rendelkező személy talán könnyebben el tudja hitetni a polgárokkal, hogy „közülük való”, „kiáll értük” és képviselni is fogja őket. A kellő kompetencia, a megfelelő retorikai képességek viszont nem a közösség „tipikus” jegyei, nem átlagos vonások, inkább kiemelkedő képviselői tulajdonságok.

Ilyen értelemben, ahogy Alfred de Grazia is kiemeli, feszültség húzódik végig a kettő között, hiszen lehet, hogy a szavazók jelentős része igényli, hogy képviselőjük rendelkezzen a közösségre vonatkozó tipikus vonásokkal (a hasonlóság kedvéért) (Grazia 1951: 5–8), mégis, gyakran kiemelkedő jegyekkel rendelkező képviselőt választanak meg, annak ellenére, hogy ő nem rendelkezik a közösség tipikus („medián”) vonásaival (Pitkin 1967: 78). Ha ez így van, akkor a képviselő a közösség kevésbé „tipikus”, inkább „ideál-tipikus” megtestesítője (Pitkin 1967: 79). Ehhez kapcsolható Grazia figyelemre méltó megállapítása, miszerint a képviselőnek nem emberi tulajdonságokat, nem személyiségjegyeket kell megjelenítenie és megtestesítenie, hanem elsősorban a közösség által elfogadott normák képviseletét kell vállalnia (Grazia 1951: 6), noha nem egyértelmű, hogy e normák pontosan mire vonatkoznak.

Elgondolkodtató Marion Young gondolata is, hiszen ő a képviselet képmáseléti értelmezése révén irányítja a figyelmet egy sajátos mennyiségi hasonlóságra. Young nem a társadalom parlamenti lekicsinyített megfeleltetésre helyezi a hangsúlyt, ugyanis a társadalmi vélemények és érdekek sokféleségében – szerinte – a képviseletnek a közösségen belüli különbözőségek *egységesített* „képmását” kell megjelenítenie (Young 1986).

és talán azt is figyelembe kell venni, hogy a felsőház a brit politikában nem játszott képviseleti szerepet, ennek ellenére a mennyiségi képviseletre vonatkozó megjegyzés arra utal, hogy annak megvan a maga jelentősége (a Webb házaspár szerint is).

²⁸ Egy „tipikus” farmer – a példa kedvéért – az, akinek van egy átlagos farmja, aki a többi farmerhez hasonlóan ellátja a farmi teendőket, aki többnyire úgy és olyan irányok mentén gondolkodik, mint a legtöbb farmer. Lévén ő az általános farmer-mentalitás és attitűd megtestesítője, rendelkezik a helyiek képviseletére alkalmas (tipikus) jegyekkel, ezért megválasztható és a parlamentbe küldhető (Pitkin 1967: 76).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Hasonlóan fogalmaz Balogh László is, miszerint a képviseleti reprezentáció nem a teljes hasonlóságot, „hanem sokkal inkább a sokaság egységét fejezi ki” (Balogh 2012: 118).

Más irányból közelíti meg a kérdést Nadia Urbinati, aki úgy véli, hogy a képviselet elsődleges szerepe nem a különböző érdekek aggregálása, hanem a szabadság (jelen)létéhez szükséges nézeteltérések fenntartása (Urbiandi 2000).

Záró gondolatként, az arányos választási rendszerek jelentősége a „méltányosnak” tekintett választási eredmények tekintetében aligha képezi vita tárgyát. Ezek alkalmazása a társadalom párpolitikai preferenciájának hű levetülését alapozhatja meg, abban a tekintetben azonban nem szolgálnak eligazítással, hogy a mennyiségi képviselet kapcsán a politikai-ideológiai szempontokon túl van-e, és ha igen, milyen mértékű igény mutatkozik más szempontokra. A kérdés úgy is feltehető, hogy vajon a mandátumalapú mennyiségi képviselet terén a szavazók preferenciáit csupán ideológiai-pártpolitikai szempontok határozzák meg, vagy célszerű más szempontokra is figyelni.

A kérdésfelvetés annál is inkább indokolt, mivel az Adams-féle gondolat, Hare aggodalma, hogy egyetlen társadalmi kisebbség se maradjon ki a törvényhozó testületből, vagy a Webb házaspár az irányú elégedetlensége, hogy a fizikai munkások, a boltosok, a tisztviselők és a tanárok, illetve a társadalom felét kitevő nők nincsenek képviselve, mind arra utal, hogy több szociológiai tényező is közrejátszik (közrejátszhat) a mennyiségi képviseletben. Ha igen, vajon melyek ezek a tényezők, és milyen szerepük lehet a mennyiségi képviselet megítélésében.

Ezen a ponton kerül előtérbe a *szociológiai determinizmus* fogalma, amelynek lényege abban a pszichológiai meggyőződésben keresendő, hogy alapvető társadalmi-szociológiai szempontok mentén egy adott csoporthoz tartozó („közülünk való”) képviselő jobban képviseli a képviseltek érdekeit, mint egy „kívülálló”. Tény, hogy adott közösséghez – ilyen szempontok mentén – szervesen kötődő képviselő esetében tiszta szándék és nagyobb megfelelési törekvés valószínűsíthető, a „belső” képviselő jelenvalósága azonban még nem eredményez automatikusan hatékonyabb (tartalmi) képviseletet.

Valószínűsíthető, hogy egy adott kerület női szavazópolgárainak túlnyomó többsége például támogatja a parlamenti választásokon induló női jelöltet, győzelme azonban nem garancia a nők érdekeinek jobb képviselésére, főleg egy nála esetleg tapasztaltabb, a kérdésben jártasabb, kompetensebb férfi képviselővel szemben. Ettől függetlenül az ilyen és ehhez hasonló szempontok jelenléte a választók szemében valós lehet, hiszen a polgárok ténylegesen hihetnek benne, kérdéses viszont, hogy a mennyiségi és tartalmi képviseltek közötti korreláció determináltan egyenes arányú-e (Mclean 1993).

Jelen dolgozat elsősorban a szavazók politikai preferenciái mentén közelíti meg a mennyiségi képviseletet, ez azonban nem jelent kizárólagos jelleget. A képviselet

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

„általános elméletének” elemzésében ugyanis, a képviselőnek a képviseltek általi elismerésére helyezve a hangsúlyt,²⁹ Rehfeld kiemeli, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni többek között a demográfiai, területi, regionális, szakmai, nemi, etnikai kisebbségi szempontokat (Rehfeld 2006). Ha jelen vannak e tényezők, akkor indokoltan feltételezhető, hogy a szavazói preferenciák kialakításában nemcsak ideológiai meggyőződések, értékalapú politikai mérlegelések, közügyi megfontolások (akár „lentről” formálódnak, akár „fentről” jönnek ezek a közügyek) játszanak szerepet, hanem bizonyos szociológiai-kulturális tényezők is, noha nehéz megítélni a szerepek mértékét.

Ha elfogadjuk bizonyos deskriptív tényezőket (földrajzi régió, nem, kisebbség, etnikai hovatartozás stb.) számszerinti levetülésének a jelentőségét, akkor nem tűnik alaptalannak Mona Krook aggodalma sem, mondván, hogy még napjainkban is kevesebb nő indul a választásokon, vagy épp kevesebb nőt „termelnek ki” a pártok politikusi szerepre, mivel – úgy tűnik – nagyobb igény mutatkozik a politikai elit részéről férfi jelöltek indítására (Krook 2009, 2010).

Hasonló hátrányokról számol be a kisebbségek terén Andrew Reynolds is, aki szerint a Pitkin által értelmezett formális képviselet egymagában túlzottan behatárolt, hiszen a képviseletre való intézményes felhatalmazás egymagában figyelmen kívül hagyja, hogy milyen összetételűnek kell a parlamentnek lennie a sikeres képviselethez (Reynolds 2006).

Ettől eltérő állásponton van Eric Guntermann, aki szerint a mennyiségi képviselet javulásával nem szükségszerű a tartalmi képviselet javulása (Guntermann 2019: 57), hiszen az „A” párt többségi választási rendszer melletti parlamenti dominanciáját némileg mérsékelheti egy új, arányos rendszer, de a méltányosabb mennyiségi képviselet aligha fog javítani a tartalmi képviseleten – parlamentáris demokráciában –, ha az „A” pártnak, szerényebb mértékben, de továbbra is domináns szerepe van a törvényhozásban, és egymaga alakíthat kormányt.³⁰ Olyan választási rendszerre van szükség, emeli ki Reynolds, amely a regionális és demográfiai szempontok megjelenítése mellett hozzájárul a kisebbségek kellő mennyiségi képviseletéhez, ami egyben mérsékeli – nem pedig mélyíti – a különböző társadalmi-etnikai csoportok közötti konfliktusokat (Reynolds 2006).

Kiemelésre érdemes, hogy az etnikai alapú politikai preferenciaformálás napjainkban is erőteljes, főleg azokban a demokráciákban, amelyeket mély etnikai alapú társadalmi és politikai törésvonalak jellemeznek. Ezekben az országokban az etnikai

²⁹ Ez azért is érdekes aspektus, mert ebben a megközelítésben a képviseletnek nem kell szükségszerűen demokratikusnak lennie (Rehfeld 2006: 2)

³⁰ Ne feledjük azonban, az arányos választási rendszer érdemben megváltoztathatja a parlament összetételét, illetve megnövelheti a koalíciós kormányalakítás esélyét, javítva mindenképp a mennyiségi képviseleten.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselő

kisebbséghez tartozó szavazók túlnyomó többsége számára a jelöltek etnikai hovatartozása gyakran fölülír minden más – ideológiai és politikai – preferenciát.³¹

Összegezve, a politikai preferenciák mentén történő arányos levetülés demokratikus elvárás, vagy úgy is megfogalmazhatunk, hogy a 20. század folyamán a társadalom pártpolitikai tagolódása és a parlament pártalapú összetétele közötti megfeleltetés demokratikus normává erősödött.³² Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a választópolgárok preferenciáinak formálásában – különböző kérdésekben különböző mértékben – jelentős szerepük lehet a fent említett szociológiai tényezőknek is.

FELHATALMAZÁS

A mennyiségi képviselő értelmében a felhatalmazott személy – képviselői minőségében – megtestesíti a választói akaratot, illetve döntéseket hozhat közügyi kérdésekben. Ő az a személy tehát, aki „kiáll” (*stands for*) a felhatalmazóért, aki felhatalmazásával „jelenvalóvá” teszi a parlamentben a felhatalmazók politikai vagy pártpreferenciáját, függetlenül a képviselő tárgyának forrásától, attól, hogy eleve adott társadalmilag a közérdek, vagy „fentről lefelé” jön az létre és formálódik.³³

Demokratikus értelemben, mennyiségi képviselőre való felhatalmazásra formálisan, intézményes keretek között, szabad és általános választások révén kerülhet sor. Az alkotmányban előírtak alapján a nép közvetett hatalomgyakorlóvá válik azáltal, hogy *átruházza* a közhatalom gyakorlásának jogát a megválasztott képviselőkre, akik egyben a parlament politikai (pártalapú) összetételét is meghatározzák. A felhatalmazással tehát egy sajátos – feltételekhez kötött³⁴ – alá-fölé rendelési viszony alakul ki képviselő és képviselt között. E feltételek lényege, hogy a két fél közötti alá-fölé rendelési viszony nem jelenthet teljes kiszolgáltatottságot, illetve, hogy a felhatalmazás behatárolt időtartamra szól. A demokratikus felhatalmazás tehát nem korlátlan „elhalmozás”.

³¹ Közép-Kelet-Európa országai mellett az egyik legkésebb példája az etnikai alapú preferenciaformálásnak Kanada, ahol az 1991-ben alakuló, és a szövetségi parlamenti választásokon első ízben 1993-ban induló francia nemzeti párt, a Bloc Québécois (BQ) csak a francia tartományban (Québecben) indított jelölteket, és egy-két kivételtől eltekintve, bőven fölülreprezentált eredményeket ért el, természetesen nemzetiségi alapon. Lásd többek között Nagy 2015: 135–158, Bosc – Gagnon (eds.) 2017.

³² Főleg, ha a választójog azonos értékűsége és a szavazati súlyegyenlőségen túl elsősorban a szavazatok mandátumra váltásának – a lehető legegyszerűbb – értékegységére gondolunk. A bővebb kifejtést lásd a későbbiekben.

³³ Akár az egyik, akár a másik megközelítést helyezzük előtérbe, „közös nevezőre” hozott (köz)ügyek megjelenítéséről van végső soron szó.

³⁴ A feltételekhez kötöttségre azért van szükség demokratikus keretek között, mert nem minden politikai képviselő automatikusan demokratikus jellegű (Rehfeld 2006).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Végső soron arról van szó, hogy az egyéni szintű szavazói preferenciák előre rögzített procedúrák és formulák mentén mandátumokká alakulnak át, és e mandátumok aggregátuma jelenti a törvényhozó testület pártösszetételét. Más szavakkal, a pártpreferenciákra vonatkozó egyéni akaratok kollektív akaratba történő, mandátumokban kifejezett megjelenítése egy sajátos felhatalmazási folyamat eredménye, melyben a parlamenti összetételt meghatározó preferenciák több tényező (hatalmi, szociológiai stb.) összhatására formálódnak.

A MENNYISÉGI KÉPVISELET JELENTŐSÉGE

Széles körben elfogadott álláspont, hogy egy kormány megítélése attól függ, hogy a ciklus alatt milyen eredményeket tud felmutatni. Ez egyértelműen a hatalmi tevékenység tartalmi aspektusára vonatkozik, ezért, indokoltan tehető fel a kérdés, hogy a tartalmi képviselet elsődlegessége mellett vajon miért fontos a parlament statisztikai összetételével is behatóbban foglalkozni. Válaszom, hogy a képviselet mennyiségi aspektusa nemcsak *elégtételt adó* (pszichológiai, méltányossági és politikai szempontból egyaránt) lehet, hanem *a rendszer demokratikusabbá tételéhez is hozzájárulhat*, illetve *felmérő-tájékoztató szerepet* is betölt a politikai szereplők egymáshoz való viszonyításában. Ezen túlmenően, még egy – noha nem annyira egyértelműen elsődleges, de mégis fontos – szempont lehet, hogy a választói akaratok mandátumalapú megjelenítésével a mennyiségi képviselet mentesülhet attól az alapvető konstruktivista kritikától (Saward 2012, Disch 2015, és mások), amely szerint téves az a feltételezés, hogy a képviseleti felhatalmazás előtt már létezik egy „társadalmi szubsztrátum”, a maga rögzített preferenciáival. Ilyen közösségi preferencia ugyanis – állítják a konstruktivisták – nem létezik, és a polgárok törekvése tehát nem az eleve „létező” preferenciák megvalósítása, hanem inkább pártjaik, vezetőik követése. A formatív jelleget öltő, azaz, a szavazatokat mandátumokká váltó mechanizmussal létrejövő mennyiségi képviselet valós, konkrét formát ölt, függetlenül attól, hogy a szavazói kollektíva, a politikai elit, vagy e kettő valamilyen egyvelege tekinthető a közügyek forrásának.³⁵

Pszichológiai szempontból, egyrészt, minél inkább teljes a szavazói akaratok parlamenti levetülése, annál kevesebb szavazat vész el („megy kárba”), és értelemszerűen, annál kevesebb szavazó tapasztalja meg az elvesztegetett idő és energia miatt érzett csalódást. Másrészt, széles körű elégedettséget jelenthet, minél több szavazó véli vagy érzi úgy, hogy az általa megválasztott képviselő kiáll majd a közösen elfogadott és támogatott értékek, célkitűzések mellett. E gondolathoz kapcsolva, ha

³⁵ Az viszont mindenképp elgondolkodtató, hogy ha a szavazói preferenciák hatékony hatalmi manipulációs gépezet hatására alakulnak ki, „hamis tudattal” ruházva fel a polgárokat (Csepeli 1997: 379), akkor lehet-e, vagy érdemes-e egyáltalán tényleges képviseletről beszélni.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

a szavazóban tudatosul, hogy a saját nézetei és célja, illetve a képviselő nézetei és célkitűzései között összhang van, és ha ez még párosul hasonló emberi vonásokkal, esetleg társadalmi-szellemi hasonlóságokkal, akkor könnyen kialakulhat a szavazóban az érzés, hogy a képviselő „jobban” fogja őt majd képviselni. A „hozzánk hasonló”, a „közülünk való” érzés nem garantáltan, de hozzájárulhat a szavazópolgár nagyobb elégedettségéhez, legalábbis közvetlenül a választások után.

Méltányossági szempontból, ha a megjelenítés pontos, ha a mandátumokban kifejezett kollektív akarat és az egyes szavazói akaratok között elfogadható megfeleltetés (arányossági viszony) áll fenn, akkor minden politikai erő méltányosan (megérdemelten) kapja meg jussát, ami azzal jár, hogy nincs túlzott alul-, vagy fölül-reprezentáltság, ami arra utal, hogy a mandátumrészesedés ez esetben a szavazat-részesedés egyenes függvénye.

Politikai szempontból talán egy abszolút, illetve egy nem abszolút követelményre alapozhatjuk érvelésünket.

Az abszolút követelmény (és egyben alkotmányos alapelv), amely nélkül aligha beszélhetünk demokratikus választásról, a *választójog azonos értékűsége*, mely alapelv két részből tevődik össze. Az első rész értelmében minden választásra jogosult polgár *egyetlen választójoggal* rendelkezik, és minden szavazó *azonos számú szavazatot* adhat le, amit az „egy szavazó egy szavazat elv” fejezi ki. A második rész a *szavazati súlyegyenlőségre* vonatkozik, aminek értelmében számláláskor minden szavazat ugyanannyinak számít. Ez azzal támasztható alá, hogy minden egyes szavazat tulajdonképpen egy szavazói preferencia, és minden szavazói preferencia azonos súlyú (az állampolgárok közötti egyenjogúságra alapozva).

A nem abszolút követelmény (és nem is alkotmányos alapelv), de a demokratikus választás lényeges tartozéka, a *szavazatok mandátumra váltási értékegyesége*, azaz, a *szavazatok mandátumszerzési súlya*. Ez az elv nem követelheti meg a szavazatok mandátumszerzési súlyának teljes egyenlőségét, azt viszont mindenképp elvárhatja, hogy az eltérések ne legyenek jelentőségek.

E súlyegyenlőtlenségek minimalizálására ismét az arányos rendszerek jelent(het)nek megoldást. A súlyos aránytalanságok ugyanis a szavazatok mandátumátváltási értékének egyenlőtlenségét növelik, ez viszont rontja a mennyiségi képviseletet, és emellett túlzott pártkoncentrációhoz, a nagy- és kispártok közötti feszültségek mélyüléséhez, illetve a választásokon való részvételi arány csökkenéséhez vezethetnek. Mindez, a demokrácia hitelességét rombolhatja, legitimációs erejét gyengítheti.

Amint korábban is említettem, a mennyiségi képviselet felmérő-tájékoztató funkciót is betölthet, olyan értelemben, hogy a választási eredmények több szempontból is árulkodó jellegűek lehetnek.

Egyrészt, a politikai szereplők közötti megmérettetés egyfajta politikai felmérés, hiszen a pártok közötti erőviszonyok kerülnek nyilvánosságra.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselő

Másrészt, nem biztos azonban, hogy a választási eredmények a valós erőviszonyokat tükrözik, hiszen ezek az eredmények nagymértékben függenek az alkalmazott választási rendszer jellegétől. A szavazatrészesedések és a mennyiségi képviseletet jelentő mandátumrészesedések egymáshoz való aránylása értelemszerűen a választási rendszer mikéntjéről árul el fontos információkat (főleg, ha több választás eredményeit vizsgáljuk).

Harmadrészt, még ha a választási rendszer eredményez is némi torzítást az erőviszonyok körvonalazódásában, a szavazatrészesedések akkor is fontos mutatók maradnak az adott pártrendszer egyik vagy másik pártcsaládba történő besorolása terén. Ezen túl, a mennyiségi képviseletet meghatározó szavazatrészesedések az adott pártrendszer szerkezetének, belső dinamizmusának jobb megértéséhez is jelentős információkkal szolgáltathatnak.

Negyedrész, az arányos mennyiségi képviselet nemcsak a szavazópolgárokat ösztönözheti jobban a választásokon való részvételre, hanem új pártok megjelenésére is hatással lehet. Emellett, az arányos eredményekből adódóan, gyakoribb és összetettebb kormánykoalíciókötések révén a kormányzati politikát, a kompromisszumos döntéshozatalt is befolyásolhatja a képviselet mennyiségi aspektusa. Mindezek, az adott társadalom politikai kultúrájára lehetnek pozitív hatással.

Végül, ha nem alkalmaznak arányos rendszert egy adott demokráciában, de jelentős társadalmi igény mutatkozik rá, akkor magyarázó erővel bír – és egyben indokolt is lehet – a választási reform bevezetése, a megfelelőbb mennyiségi képviselet megvalósítása érdekében.

A felsorolt előnyök ismeretében joggal tehető fel a kérdés, hogy mégis miért ellenzi számos politikai szereplő az arányos(abb) választási rendszer bevezetését. Elfogadható érvnek tűnik, hogy a „túlzott” arányosság következtében túl sok párt kerülhet be a törvényhozó testületbe, ez a maga során politikai instabilitáshoz, a kormány (rendszer) nehézkes működéséhez vezethet. Milyen magyarázattal lehet azonban előállni abban az esetben, ha a politikai instabilitás veszélye nem tűnik valósnak, de a meghatározó politikai erők mégis ellenzik az arányosító választási reformot.

A részletesebb kifejtés helyett itt csupán annyit jegyzek meg, hogy az aránytalan választási rendszer mellett többnyire azok a nagypártok állnak ki, amelyek tudatában vannak, hogy a rendszert arányosító lépés egyértelműen hatalmi térvessztést jelentene számukra, a kisebb (és/vagy ellenzéki) pártok javára. Ennek fényében, a meghatározó – a fennálló választási rendszerből előnyt kovácsoló – pártok inkább érdekalapú, mintsem értékcentrikus motivációk alapján ellenezhetik az arányosítást.

Ami pedig a választópolgárok idevágó attitűdjét illeti, az ő szemükben az arányosságra irányuló demokratikus értékek háttérbe szorul(hat)nak, jelentéktelenné válhatnak, ha az adott kormány viszonylag eredményes, azaz, ha a polgárok elfogadhatónak érzik a tartalmi képviseletet.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Végezetül, úgy gondolom, a mennyiségi képviselet javítását szolgáló arányos rendszerrel szembeni érdekorientált és/vagy értékcentrikus ellenállás/támogatás kérdése egy többtényezős politikai „játzsma”, de ennek jobb megértése mindenképp igényli az adott választási és pártrendszer kellő ismeretét, az esetleges reformjavaslat indítványozóinak kilétét és szándékait, a javaslatra, illetve a reform kivitelezésére vonatkozó viták tartalmi aspektusait.

TARTALMI KÉPVISELET

A harmadik alapvető komponens ugyancsak a felhatalmazást követő második fázisként megjelenő *tartalmi képviselet*, amely a felhatalmazottak cselekedeteinek tartalmi aspektusára irányul, arra, hogy milyen (köz)ügyekben és milyen módon hoznak (hozhatnak) döntéseket a képviselők, illetve, hogy milyen mértékben sikerül megvalósítani a közösségi elvárásokat (Kérdődik, hogy a tartalmi képviselet is óhatatlanul magában foglalja a képviselő és képviselt közötti sajátos és bonyolult viszonyt, annak metamorfózisával együtt).

E komplex viszony három aspektusának bemutatását megelőzően célszerűnek vélem a felhatalmazáshoz szemantikailag kapcsolódó néhány fogalom rövid áttekintését. A politikai képviselet értelmezése során gyakran felmerülő kérdés, hogy tulajdonképpen mi is a szerepe, vagy milyen szerepet kell(ene) betöltenie a képviselőnek. Lényeges szempont továbbá az is, hogy milyen módon történik a döntéshozatal jogának átruházása, és ebből adódóan, hogy mekkora mozgástere van a döntésekben a képviselőnek. Nem mindegy ugyanis, hogy *szavazói felhatalmazásról*, vagy e fogalommal jelentésközelségben és/vagy tartalmi kötődésben álló (egyéni vagy testületi) *delegálásról*, *megbízásról*, akár *kinevezésről* van szó. A felsoroltak közötti jelentésetéréseket azért is vélem érdemesnek kiemelni, mert e fogalmak kihatnak a *felhatalmazás-képviselet*, a *képviselet-demokrácia*, illetve a *képviselet-autoritás* alapvető fogalompárokon belüli összefüggésekre is.

A *delegált* személy követi és többnyire „postás” gyanánt továbbítja az őt delegálók preferenciáit, anélkül, hogy komolyabb változtatási szándéka vagy lehetősége lenne, már azért sem, mert a delegálók és delegált között széles ideológiai átfedés feltételezhető (Fox – Shotts 2009).

A *megbízott* személy (akit egy testület, egy csoport vagy akár egy vezető egy-személyben megbízhat) nagyobb mozgástérrel rendelkezhet, mivel az esetleges utasítások mellett bizalmi emberként alapozhat saját kompetenciájára, támaszkodhat saját megítéléseire a döntéshozatalban. Ez azzal is magyarázható, hogy a megbízók jobban tisztelik és értékelik a kompetenciát, mint a delegálók (Fox – Shotts 2009), de a megbízott személynek nincs olyan mértékű autoritása a megbízókkal szemben,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

mint amilyenell a demokratikus választásokon, a szabad mandátum elve alapján felhatalmazott képviselő rendelkezhet a választópolgárok fölött.³⁶

Egy személy *kinevezése* valamilyen politikai pozícióra egy vezető (vagy testület) által kevésbé demokratikus jellegű jogkörátruházás, mint a választópolgárok részéről történő képviselői felhatalmazás, hiszen nem mindegy, hogy valaki a választópolgárok széles körének tartozik felelősséggel, vagy a kinevező személy elvárásainak kell eleget tennie (Gratton 2024), a kinevezés bármikori visszavonásának lehetősége mellett.

Végül, említésre érdemes még egy, a felhatalmazáshoz (megbízáshoz, kinevezéshez) közel álló fogalom, a felhatalmazott *felelősségvállalása*, ami értelemszerűen nem téveszthető össze a későbbiekben tárgyalt *felelősségre vonással*. A felhatalmazással járó felelősségtudat már a mennyiségi képviseletnél is megjelenhet, de a (demokratikus) tartalmi képviseletnek mindenképp fontos részét képezi. A felelősségvállalás nemcsak azt jelzi, hogy a felhatalmazott (megbízott, kinevezett) személy felelősséggel tartozik felhatalmazóinak, hanem azt is feltételezi, egyfelől, hogy képes számolni saját döntéseinek, cselekedeteinek következményeivel, másfelől, hogy a felhatalmazott hisz abban, hogy a felhatalmazókra közvetlen hatással lévő események alakulása többnyire tőle függ (hiszen ezáltal nyer igazán értelmet a felelősségvállalás).

A *felhatalmazás és képviselet* kapcsán csupán annyit, hogy a jelen dolgozatban értelmezett felhatalmazás minden esetben képviseletet jelent, de nem minden képviselet vezethető vissza szavazópolgári felhatalmazásra, részint azért, mert demokratikus keretek között delegálással, megbízással vagy kinevezéssel is lehet képviseleti szerepet betölteni, részint pedig azért, mert egy személy adott közösség általi elismerése és elfogadása lehet képviseleti jellegű, formatív, demokratikus felhatalmazás

³⁶ A képviseletelméleten belül a képviselő tényleges szerepe máig vitatott kérdés. A fent említett lehetőségeken túl talán két, dilemmát jelentő kérdést emelnék itt ki, melyek egyaránt vonatkozhatnak a mennyiségi és a tartalmi képviseletre (érzékelteve ezzel is, hogy a képviselet e két verziója megkülönböztethető, de nem különíthető el élesen egymástól).

Egyrészt, miként kezelendő, hogy a képviselőt lokálisan, egy kerület szavazói hatalmazzák fel, aztán ő a nemzet egészének képviselőjévé válik. Ahogy Robert Weissberg kiemeli, az Egyesült Államok vonatkozásában például az alapfeltevés az, hogy „a kongresszus, mint testület, az amerikai népet képviseli”, nem pedig az, hogy „a kongresszus minden egyes tagja saját kerületét képviseli” (Weissberg 1978: 535). A kollektív képviselet gondolatát Patricia Hurley is alátámasztja, ő azonban hangsúlyozza a képviselet kettős funkcióját, mondván, hogy szoros kapcsolat áll fenn a kollektív és a sajátos földrajzi-területi (*dyadic*) képviselet között (Hurley 1982).

Másrészt, a hagyományos megközelítés értelmében, saját támogatói hatalmazzák fel a képviselőt, hogy kompetenciájának megfelelően képviselje a helyi érdekeket, miközben valós annak az esélye, hogy az egyéni képviselő a hatalmi szempontból erősen hierarchizált pártvezetésnek és pártprogramnak alárendelve, a vezetők által megszabott irányelvet fogja képviselni, kiváltképp, ha pártelvű demokráciában egyre nagyobb teret kap a vezérelvűség (igaz, ebben az esetben felhozható érv, hogy a választópolgárok zöme jóval nagyobb hangsúllyal a preferált pártra való tekintettel szavaz a jelöltre, vagyis a párt az elsődleges, nem az egyéni jelölt). Ennek ellenére, mégiscsak megjelenik egy sajátos kettősség a jelölt egyéni támogatottságára irányuló törekvése és pártjának támogatottsága között (Carey – Shugart 1995), illetve a képviselő egyéni döntési törekvése, és pártjának vezetői szinten történő döntési lehetősége között.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

nélkül (David Plotke álláspontjával ellentétben³⁷), mint például a tömegrendezvények során tapasztalható *akklamáció*, ami értelemszerűen egy nyilvános, a vezető (vezér?) személyére vonatkozó megerősítés, mi több, a képviseleti „igénybejelentés” széles körű elfogadása. Való igaz, hogy „népi”, és ilyen értelemben lehet(ne) demokratikus, de ez nem formális, jogi felhatalmazás.

Az *autoritásnak* a *képviselethez* való sajátos viszonyából aligha lehet kizárni a felhatalmazás fogalmát. Mivel a választások révén történő felhatalmazás hatalommal, azaz, a mások fölötti irányítás jogával ruházza fel a képviselőt, ezért megalapozott a következtetés, hogy minden képviselő autoritással bír azok fölött, akikért cselekszik, illetve, hogy minden, így szerzett autoritás egyben képviseleti is. E kölcsönösségi viszony érvényességéhez tehát *demokratikus választások útján történő felhatalmazásra* van szükség. Ellenkező esetben a kölcsönösség a két fogalom között nem áll fenn. Példák egész sora támaszthatja alá állításom.³⁸

A fentebb említett, képviselő és képviselt közötti komplex viszony alapvető aspektusainak egyike a *képviselet tárgyának forrása*, konkrétan az, hogy létezik-e a képviseleti felhatalmazást megelőző „társadalmi szubsztrátum”, a maga rögzített preferenciájával, amit aztán képviselni kellene (hagyományos értelmezés), vagy ezzel ellentétben, arról van szó, hogy nem létezik egy ilyen egységes közösségi preferencia a képviselet létrejöttét megelőzően (konstruktivisták megközelítés). Ez utóbbi értelmében a közösség tagjainak törekvése nem irányulhat tehát eleve nem létező preferenciák megvalósítására, jóval inkább az történik, hogy a polgárok a preferált pártjaik, a megválasztott vezetőik által megformált „közügyek” mellett állnak ki, azok megvalósítására fordítják figyelmüket. A közösségi preferenciák tehát fokozatosan, a képviselet létrejöttét követően bontakoznak ki, a képviseleti folyamat során formálódnak.

A hagyományos képviseletfelfogáshoz képest a konstruktivisták felfogásában előtérbe kerül a politikai képviselet kreatív jellege (*creative aspect*) és performatív aspektusa (*performative aspect*). Ezt a gondolatmenetet támasztja alá, többek kö-

³⁷ Plotke ideillő álláspontját találoán fejezi ki egyik kiváló tanulmányának címe is: *Representation is democracy* (Plotke 1997).

³⁸ *Képviselet-autoritás*: egy vállalat elnöke (tulajdonosa) felkérheti egyik bizalmi emberét, hogy képviselje a céget egy nemzetközi fórumon. A felkért személy képviselői szerepben vesz részt a tárgyaláson, ez azonban nem jelenti, hogy autoritása van a cég, kiváltképp az őt felkért elnök fölött (nem is beszélve, hogy e megbízás távolról sem politikai jellegű). Politikai keretek között, például az egyik legnagyobb diplomáciai rangot birtokló nagykövet saját hazáját képviseli, ő tulajdonképpen az államfő, „személyes képviselője”, de ez nem jelenti azt, hogy a nagykövetnek autoritása lenne az államfő, vagy a hazája polgárai fölött.

Autoritás-képviselet: egy katonatiszt például autoritással rendelkezik beosztottjai fölött, ebből nem következik szükségszerűen, hogy a tiszt képviseli is őket. Politikai értelemben, az öröklés útján átruházott jogos hatalom (autoritás) birtokosának nem kell szükségszerűen – mai értelemben vett – képviseleti hatalomgyakorlást folytatnia.

A *képviselet-autoritás* vagy az *autoritás-képviselet* fogalom-kettős tehát néha együttműködik, néha nem, de ez nagymértékben függ attól, hogy szavazás útján történő választói felhatalmazásról, delegálásról, megbízásról, netán kinevezésről van adott esetben szó.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

zött Saward is, aki szerint a képviselet nem akkor kezdődik, amikor a jelöltet felhatalmazzák a választók, hanem inkább akkor, amikor a képviselő általi cselekedetek megjelenítik a képviseletet a politikában. Ez azáltal jön létre, hogy a képviselő igényt támaszt rá, és követeléssel lép fel másokért (és magáért) beszélni, értük kiállni, a képviseletre hivatkozva.³⁹

Be kell látnunk, hogy ez más, mint a közösség (választók) előre „megadott” nézeteinek, érdekeinek a közzszférában való megjelenítése, ugyanis a képviselő aktív és kreatív tevékenysége során csábítja a polgárokat („célpontokat”) képek, szimbólumok, és egyéb eszközök bevetésével, és nyomatékosan tudatosítja bennük, hogy voltaképpen mi is az, amit ő képvisel.⁴⁰

Második aspektusként a felhatalmazás során létrejött *jogok és felelősségek változását* lehet kiemelni. A példa kedvéért, ha „A” polgár közügyekben való mérlegelésre, és olyan döntésekre jogosítja fel „B” polgárt, mely döntések reflektálják „A” akaratát, akkor kérdés, hogy ki a felelős „B” cselekedetiért. A klasszikussá vált Hobbes-i érvelés, hogy a felhatalmazott cselekedeteiért „A” a felelős, hisz amit „B” tesz olyan, mintha „A” cselekedné (Hobbes 2001: 187–189). Demokratikus megközelítésben értelemszerűen a képviselő tehető felelőssé saját cselekedeteiért, kérdés, persze, milyen mértékben és módon vonható ő felelősségre.⁴¹ Lehet, hogy a válasz nem is annyira egyértelmű, az viszont kevésbé tűnik elfogadhatónak, hogy a felhatalmazott jogai bővüljenek, felelőssége csökkenjen, miközben a felhatalmazó jogai csökkennek, miközben felelőssége nő. Jóval inkább egyfajta egyensúlynak kell fennállnia a két fél jogai és felelősségei tekintetében (Pitkin 1967: 38–43).

E gondolathoz kapcsolódik a harmadik aspektus, a *képviselő és képviselt autonómiájának* kérdése. Világos, hogy egy fogalom alapelemeit, vagy az egyes alapelemeken belüli részkomponenseket nemcsak „békés” jellegű, komplementer összefüggések jellemeznék, hiszen ezek akár egymással szembenálló elemek is lehetnek. Ilyen helyzet állhat fenn például a képviselő és képviselt autonómiája mentén, de az alapvető feladat ennek kapcsán nem a szembenállásból felmerülő esetleges konfliktus palástolása, hanem inkább az, hogy megoldást kell találni, vagyis törekedni kell a képviselők és képviselték autonómiájának egyidőben történő megőrzésére, biztosítására (Pitkin 1967).

Ez akkor lehetséges, ha a képviselőnek lehetősége van saját belátása szerinti döntéseket hozni a képviselték érdekében (szabad mandátum elvén nyugvó, bizalomalapú képviselet), a képviselték autonómiája pedig azáltal lehet biztosított, ha preferenciájuk megvalósításának mértéke szabja meg, hogy milyen megítélésben

³⁹ Lásd Saward 2014, 2010, 2012, (illetve Saward gondolatait) Wolkenstein 2021: 271.

⁴⁰ Lásd Disch 2015, (valamint Disch idevágó álláspontját) In Wolkenstein 2021: 5, 7.

⁴¹ Ezen a ponton is világossá válik, hogy az egyes alapelemek összefüggésben vannak egymással. A tartalmi képviselet szerves komponenseként jelen levő képviselő-képviselt viszonya itt közvetlenül kapcsolódik a negyedik alapelemhez, a képviselő számon kérhetőségéhez.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

részesítik képviselőjüket. Ha elégedetlenségük indokolt, akkor rendelkezésükre áll a számon kérhetőség lehetősége.

Összegezve, a képviseltek felhatalmazói szerepben döntési jogkörrel ruházzák fel a képviselőt annak felelősségre vonhatóságának feltételével (Pitkin 1967), úgy, hogy a képviselő maga el is fogadja, hogy e jogátruházással csakis állandó felelősségre vonhatóság mellett gyakorolhatja a ráruházott hatalmat. A képviseltek e kettős szerepe (felhatalmazás, felelősségre vonhatás) demokratikus korlátokat szab a képviselőnek, hogy minél kevésbé hozhasson a képviseltek érdekeitől, céljaitól független döntéseket.⁴²

Záró gondolatként, úgy vélem, a demokratikus politikai képviselet fogalmának jobb megértéséhez járulhat hozzá, ha a szavazói felhatalmazással létrejött mennyiségi és tartalmi képviseletet nemcsak megkülönböztetjük, hanem bizonyos szempontok mentén össze is hasonlítjuk.

Ebből a megfontolásból, a tartalmi képviselettől eltérően a mennyiségi képviselet értelemszerűen nem a jövőre, hanem a jelenre irányul. A parlamentben kialakult számszerűséget pontosan lehet tudni a parlamenti választási eredmények nyilvánosságra hozatalának pillanatában, míg a tartalmi képviseletről majd csak a jövőben lehet bizonyosságot szerezni.

Másrészt, az előző gondolathoz kapcsolódóan, a tartalmi képviselet eredménye esetről esetre, közügyről közügyre változhat, eltérően a mennyiségi képviselettől, ami változatlan marad egy teljes cikluson át, feltéve, hogy nem következik be szélsőséges helyzet (például időközi választás). Ez utóbbi olyannyira konkrét és világos statisztikában mérhető le, hogy nem képezi vita tárgyát, míg a tartalmi képviselet jelentős mértékben szubjektív megítélés kérdése, bizonytalanabb jelleget öltve tehát, mint a mennyiségi képviselet.

A mennyiségi képviselet esetében, továbbá, meghatározott területi vagy kerületi egységekben zajlik a felhatalmazás,⁴³ ami azt jelenti, hogy az adott választóegységnek konkrét képviselője van, majd az egyes kerületek képviselőinek matematikai összege adja ki a teljes parlamenti létszámot, amelynek tehát az egyes kerületek képezik a mennyiségi alapját.⁴⁴ A tartalmi képviselet esetében is felmerül az egyes területi egységek képviselete, de ez többnyire eltörlül a parlament egészének kép-

⁴² A képviselők-képviseltek viszonyából kiindulva találó Nadia Urbinati „pártfogásos” képviseletértelmezése (*representation as advocacy*). A képviselet elsődleges szerepe, véli a szerző, nem a különböző érdekek aggregálása, hanem a szabadság (jelen)létéhez szükséges nézeteltérések fenntartása. Szerinte a képviselet kétféle „pártfogását” különböztethetjük meg: egyfelől, a képviselők szenvedélyes elköteleződését a választók érdekei (ügyei) iránt, másfelől, a döntésekben való viszonylagos képviselői autonómiát (Urbinati 2000). E megközelítés segítségünkre lehet a pusztán szavazásrészesedésen, illetve a hiteles mérlegelésen nyugvó – azaz a többségi és a konszenzusos demokrácia elemeit ötvöző – diskurzív (delibertív) demokrácia mélyebb megértésében.

⁴³ Nem is beszélve arról, hogy az elemzők is gyakran „lemennek” kerületi szintre elemzéseik során.

⁴⁴ Természetesen, vegyes választási rendszerek esetében nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyéni kerületi képviselőkhöz hozzáadódnak a különböző listákról bejutott képviselők is.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

viseleti szerepe mellett, hiszen az egyes képviselők**ből** álló testület egésze a „nemzet szava”.⁴⁵ A két képviselet közötti súlyeltolódás nem fogja feloldani az egyéni és a kollektív képviselet között fennálló dilemmát, de a képviselet fogalmának felbontása mennyiségi és tartalmi komponensekre, úgy vélem, jobban rávilágít a két képviselet-értelmezés között húzódó feszültségre, és talán enyhíti is azt valamelyest.

Végezetül, a képviselet fogalomszerkezetének negyedik elemét képező számon kérhetőség szempontjából világos, hogy a mennyiségi képviselet értelmezési tartományában nincs helye a képviselő felelősségre vonhatóságának (van helye viszont a felelősségvállalásnak), a számon kérhetőségre ugyanis csak a tartalmi képviselet esetében kerülhet sor, demokratikus keretek között.

SZÁMONKÉRHETŐSÉG⁴⁶

A képviselő-képviselt bonyolult viszonyának sajátos intézményes kifejeződése, a képviselet alapvető demokratikus garanciája, a *számon kérhetőség*, mely lehetőség voltaképpen a képviselők *számonkérésében vagy felelősségre vonásában* ölt testet. Ez a komponens is dialektikus jelleget kölcsönöz a képviseletnek, hiszen az *abszolút szabad mandátum elve* és a *visszahívhatóság* (visszahívó népszavazás) közötti széles spektrum képezi a mozgásterét.

A *szabad mandátum elvének* lényege,⁴⁷ hogy a képviselő és képviselt közötti jogi függőség gyakorlatilag megszűnik a választásokat követően, ami a képviselő igencsak kibővült jogkörére utal. A szabad mandátum elve szerint a képviselők választóik utasításától függetlenül láthatják el feladatukat, ami a parlamenti szuverenitás alkotmányos berendezkedésének szerves része (például az Egyesült Királyság).

A mindennapi politikai gyakorlatban az abszolút szabad mandátum elve a pártelven – szigorú frakciófegyelmen – nyugvó parlamenti működés irányába mutat, és ahogy Salamon László is fogalmaz, a képviselő „működésének egyetlen zsinórmértéke a köz érdeke, *amit tevékenysége során saját maga értelmez*”,⁴⁸ (többnyire a pártvezetés elképzeléseivel összhangban). Alapvető kérdésként tételeződik azonban, hogy a szabad mandátum elvére hivatkozva a képviselő mennyire tekinthet el

⁴⁵ Robert Walpole idevágó gondolatait (1733), Edmund Burke bristoli választási beszédét (1774), illetve az 1791-es francia alkotmányban rögzítetteket („a megyékben megválasztott képviselők nem az egyes megyék képviselői lesznek, hanem az egész nemzeté”) jóval megelőzően már a 17. században megfogalmazódott, hogy a képviselőt meghatározott kerület hatalmazza fel, de „ha már megválasztották és a parlamentben ül, hivatalát az egész nemzet javára látja el” (Coke 1628).

⁴⁶ A tisztázás kedvéért, nem gondolom tévedésnek, ha az *accountability kifejezést* számon kérhetőségnak, elszámoltathatóságnak, vagy akár felelősségre vonhatóságnak fordítjuk. A fontosabb tartalmi különbség a számon kérhetőség és számonkérés, az elszámoltathatóság és elszámoltatás, illetve a felelőségre vonhatóság és a felelősségre vonás között áll fenn.

⁴⁷ Lásd többek között Tóth 2018, Erdős 2017, Cservák 2002.

⁴⁸ Salamon 2014.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

a választói akaratokból fakadó, netán a saját maga vagy pártja által a kampányban megfogalmazott, vagy a későbbiekben beígért programpontoktól. Ez nem jelentéktelen szempont, mivel az abszolút szabad mandátum elvének érvényesülése⁴⁹ azzal a valós veszéllyel jár(hat), hogy a képviselői pozícióért versengő felek közötti vetélkedés lényege az lesz, hogy ki képes szebbet és kívánatosabbat ígérni a választópolgároknak (Cservák 2002). Lássuk be, ez a lehetőség akkor sem tűnik megnyugtatónak a demokratikus részvétel normatív szempontjai alapján, ha a négyéves ciklus végén a választópolgárok teljes mértékben kifejezhetik elégedetlenségüket a képviselővel (párttal) szemben, újabb választásukkal.

A számonkérhetőség mindenképp intézményi szinten történik, de fontos megkülönböztetni a szavazók általi számon kérhetőséget attól, amely a politikai szereplők között zajlik, akár a hatalmi ágak közötti, akár kormány-ellenzéki megosztás mentén.

A politikai szereplők egymás közötti számon kérhetőségének módjai az alkotmányban lefektetett intézményes berendezkedéstől (parlamentari, elnöki, vegyes demokrácia), a pártrendszeren belüli mindenkori erőviszonyoktól (kétpártrendszer, sokpártrendszer, domináns pártrendszer), és nem utolsósorban az adott ország politikai kultúrájától függ jelentős mértékben.

A szavazók részéről jövő két legismertebb számon kérhetőségi lehetőség a mindenkori következő választás (leváltás), illetve a *visszahívhatóság*. Ez utóbbi egy olyan jogi procedúra, melynek értelmében a választók visszahívhatják népszavazás révén a korábban felhatalmazott személyt a megválasztott pozíciójából, még a ciklus befejezése előtt. A visszahívhatóság mellett szóló alapvető érv, hogy közvetett demokráciában a szakértelemmel bíró képviselő akár hosszabb időre is megváltoztathatja véleményét, ami a választók véleményétől eltérő lehet, ez viszont a választói akarat ellentétes hatalomgyakorlást eredményezhet. Igaz, a következő választásokon van lehetőség helyre billenteni a felborult egyensúlyt, de kérdés, hogy indokolt-e olyan hosszú időt várni (ciklus vége) a helyreállításra. Ennek megválaszolására hozható fel, hogy „a klasszikus értelemben felfogott közvetett demokrácia nem szűkíthető le a választásnapra történő döntésre. A nép általi megbízás, a képviselet csak akkor működhet hatékonyan, ha mind a szavazás előtt, mind utána kiegészül a folyamatos részvétellel” (Kukorelli 1989). A visszahívásnak egyfelől legitimitás-növelő szerepe van, azáltal, hogy egy nem támogatott politikust (politikai erőt) a polgárok visszahívhatnak, másfelől azonban legitimitás-csökkentő hatása is lehet, például azért, mert a visszahívást a választásra jogosultak egy szűkebb rétegének támogatásával kezdeményezhetik, elit-érdekeket szolgálva ezzel.

⁴⁹ Ami azt is jelenti, hogy a korábbi ígérek nem igazán kötik a képviselőt, nem kell magát azokhoz tartania.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

A visszahívó népszavazást nem szabad összetéveszteni sem az előrehozott, sem pedig az időközi választással. A visszahívó szavazást a szavazók, az előrehozott választást pedig a politikusok kezdeményezik, az időközi választásra viszont képviselői „üresedés” miatt kerülhet sor.⁵⁰

Összegezve, a képviseltek részéről történő felelősségre vonhatóság egyik pólusa tehát a *visszahívhatóság*, amelynek intézményesítése „a demokrácia letéteményes öre, a népszuverenitás valóságos érvényesülésének záloga” (Cservák 2002), míg a másik pólusa az *abszolút szabad mandátum elve*. Ez utóbbi célja tehát, hogy függetlenséget biztosítson a képviselők számára, melynek értelmében a képviselő saját meggyőződése és lelkiismerete alapján hozhatja meg döntéseit a köz érdekében, úgy, hogy leadott szavazata és/vagy véleménye miatt mandátuma nem vonható vissza, annak lejárta előtt (Tóth 2018).

A képviselői függetlenség mellett szóló érvek egyike, hogy a modern demokráciákban a képviselők a közösség egészének érdekei mellett állnak ki, nem szorítkozhatnak saját kerületükben a lokális érdekcsoportok kívánságainak teljesítésére.

Másodsorban, számos olyan jellegű közügy merül fel, amely kapcsán az „átlag” választópolgárok nem rendelkeznek kellő kompetenciával és/vagy információval, ezért nem biztos, hogy megfelelő módon ítélik meg a hozzáértő képviselő munkáját.

Harmadsorban, gyakran megesisik, hogy a képviselő az ország hosszú távú érdekei mentén hoz adott kérdésekben hátrányos intézkedést, kiváltva a választópolgárok nemtetszését. Nem tűnik megalapozott lépésnek, hogy az ilyen népszerűtlen rövidtávú intézkedések indokolják a képviselő visszahívását.

Végül, egyik legfontosabb érv, hogy a képviselők gyakori, vagy akár folyamatos visszahívása működésképtelenné teheti a parlamentet (Tóth 2018).⁵¹

⁵⁰ Értelemszerűen, a visszahívó népszavazás előmozdítója a szavazói elégedetlenség. Az előrehozott választást általában az a fél szokta kezdeményezni, aki – saját megítélése alapján – helyzeti előnyre tehet szert egy, a ciklus vége előtti választással. (Az előre hozott választást a parlamenti demokráciában az ellenzék, vagy a kormány kezdeményezi, az államfő beleegyezésével, a vegyes – francia – rendszerben pedig többnyire az államfő kezdeményezheti).

⁵¹ A képviselői visszahívással szembeni (meggyőző) érvek ellenére több országban is áll a visszahívás intézménye, „visszahívási választás” (*recall election*) néven. Lásd többek között: Argentína; Peru; Ecuador; Kolumbia; Venezuela; Kanada (BILL C-269/1999) (Noha Kanadában a kezdeményezés nem lett sikeres (<https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/36-2/bill/C-269/first-reading/page-25>); az A. E. Á.; Egyesült Királyság (Recall of MPs Act 2015); Svájc (néhány kantonja); Japán; Fülöp-szigetek. Csupán a példa kedvéért: Kaliforniában működik a visszahívási választás, noha kevés petíció jut el a tényleges szavazásig, ugyanis 1913-tól öt ilyen kezdeményezés volt sikeres. Arnold Schwarzenegger például egy ilyen szavazás révén lett Kalifornia kormányzója, 2003-ban (Tóth 2018).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Összegzés

A képviselet – jelen dolgozatban ismertetett – fogalomszerkezeti megközelítése tulajdonképpen az általános értelemben vett reprezentáció sajátos interpretációja, mely a fogalom széles spektrumú értelmezési tartományát szűkíti le a politika mezsgyéjére. Oly módon teszi e leszűkítést, hogy közben a képviselet minden egyes komponense, a maga során, új jelleggel (tartalommal) bővíti a fogalom – politikai keretek közötti – jelentéstartományát.

A négy alapvető komponens elsője, az *ember-ember közötti sajátos viszonyról* szól, kizárva ezzel a tárgyai jellegű reprezentáció-értelmezések sokaságát.

A hasonlóságot kihangsúlyozó, felhatalmazással létrejövő, deszkriptív jellegű *mennyiségi képviselet* egyértelműen politikai töltetet és bizonyos értelemben demokratikus jelleget kölcsönöz a képviseletnek, hiszen a szavazópolgárok politikai/pártpreferenciáinak parlamenti levetülését helyezi a középpontba, azzal a két lényeges kiegészítéssel, hogy a parlamenti mandátumokban kifejezett politikai és pártpreferenciák háttérében szociológiai tényezők is fontos szerepet játszhatnak, illetve, hogy „méltányossági” (demokratikus) szempontként kell szemmel tartani a szavazói akaratok arányos parlamenti levetülését.

A felhatalmazás második fázisát jelentő, szubsztantív töltetű, *tartalmi képviselet* tovább erősíti a képviselet politikai, illetve demokratikus jellegét, de ez utóbbi egyik alapvető feltétele, hogy a közérdek szolgálatát végzendő képviselők közügyi döntései összhangban legyenek az alkotmányban rögzített alapértékekkel. E komponens egyik sajátos, de alapvető kérdése, hogy vajon létezik-e egy társadalmi szubsztrátum, a maga, eleve adott közérdekével, vagy a közügyek zömét a felhatalmazottak választják ki és fogalmazzák meg, úgy, hogy a politikai elit maga adja apránként a társadalom tudtára, hogy tulajdonképpen mit is fog majd képviselni.

A felhatalmazás két fázisra bontásának elsődleges célja nem a mennyiségi és tartalmi képviselet közötti differenciák áthidalása, hanem a képviselet komplexitásának érzékeltetése, e két lényegi komponens közötti különbségek kihangsúlyozásával.

A képviselők *számon kérhetősége*, mint negyedik alapelem, a politikai képviselet demokratikus vonását erősíti tovább, hiszen nyomatékosítja, hogy a felhatalmazás feltételekhez kötött, amelynek legmarkánsabb verziója a képviselőnek a képviseltek általi visszahívhatósága.

Összegezve tehát, míg az ember-ember viszonyára irányuló komponens minden más jellegű reprezentációt kiszűrve a képviseletet politikai terepre tereli, illetve a második és harmadik elemek a politikai jelleget megerősítve a képviselet demokratikus voltát is előtérbe tolják, addig a számon kérhetőség a fogalom demokratikus jellegét erősíti tovább. A négy alapvető elem „önálló” életet is élhet, külön-külön beható elemzések tárgyát képezheti, de együttesen, egymás kölcsönös függésében és kiegészítésében – megítélésem szerint – a demokratikus politikai képviselet fogalmának legalapvetőbb aspektusait fedik le.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Irodalom

- Adams, J.: „Letter to John Penn” (1852–1865). In: Pitkin, H. (1967): *The Concept of Representation*. University of California Press, Los Angeles.
- Ankersmit, F. R. (2002): *Political Representation*. Stanford, Stanford University Press
- Balogh L. (2012): „A politikai reprezentáció színeváltozásai”. *Collegium Doctorum*, VIII. évf.: 117–127.
- Bayer J. (2001): *A politikai gondolkodás története*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Birch, A. (1971): *Representation*. London, Pall Mall Press Ltd.
- Bosc, Marc – André Gagnon (eds.) (2017): *House of Commons Porcedure and Practice* (3rd ed.) https://www.ourcommons.ca/procedure/procedure-and-practice-3/ch_04_1-e.html (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Bourdieu, P. (1992): „Identity and Representation”. In: Bourdieu, P. (1992): *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Polity Press https://is.muni.cz/el/fss/podzim2010/SOC251/10_1_10-Bourdieu.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Burke, E. (1770) (3rd ed.): *Thoughts on the Cause of the Present Discontent & Speeches* https://en.wikisource.org/wiki/Thoughts_on_the_Cause_of_the_Present_Discontents (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Carey, J. M. – Shugart, M. (1995): „Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas”, *Electoral Studies*, 14/34: 417–439. https://web.pdx.edu/~mev/pdf/PS410_Readings_2014/CareyShugart.pdf (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Coke, E. (1628): *Institutes of the Laws of England*. In: Fisichella, D. (2000): *A politikatudomány alapvonalai*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csepeli Gy. (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Cservák Cs. (2002): „A parlamenti képviselők visszahívhatósága”. <https://jesz.ajk.elte.hu/cservak11.html> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Diamond, L. (2002): „Elections Without Democracy: Thinking About Hybrid Regimes”. *Journal of Democracy*, Johns Hopkins University Press, 13/2: 21–35.
- Dieckmann, W. (1969): *Die Sprache in der Politik (A politika nyelve)*. In: Szabó M. (1998): *A politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, II. fejezet.
- Disch, L. – van de Sande, M. – Urbinati, N. (eds.) (2020): *The Constructivist Turn in Political Representation*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Disch, L. (2015): „The Constructivist Turn in Democratic Representation: A Normative Dead-End?” *Constellations*, 22(4): 487–499.
- Disch, L. (2011): „Toward a Mobilization Conception of Democratic Representation,” *American Political Science Review*, 105(1): 100–114.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Erdős Cs. (2017): „Az országgyűlési képviselők mandátumának alapjai és az intézménnyel kapcsolatos legfontosabb kihívások”. *Parlamenti Szemle*, (2): 7–26.
- Farrand, M. (ed.) (1927): *The Records of Federal Convention of 1787*. New Haven.
- Fox, J. – Shotts, K. W. (2009): „Delegates or Trustees? A Theory of Political Accountability”. *The Journal of Politics*, 71/4: 1225–1237.
- Freeden, M. (2008): *Ideologies and Political Theory*. Clarendon Press, Oxford.
- Friedrich, J. C. (1950): *Constitutional Government and Democracy*. Ginn & Co., Boston
- Gallie, W. B. (1956): ‚Essentially Contested Concepts’. *Proceedings of the Aristotelian Society*, Vol. 56.
- Glăveanu, V. P. – Tanggaard, L. (2014): „Creativity, identity,, and representation: Towards a socio-cultural theory of creative identity”. *New Ideas in Psychology*, 34: 12–21.
- Grant, R. – Keohane, R. O. (2005): “Accountability and Abuses of Power in World Politics”. *American Political Science Review* 99 (February): 29–44.
- Gratton, P. (2024): „Principal-Agent Relationship: What It Is, How It Works, and New Developments”. <https://www.investopedia.com/terms/p/principal-agent-relationship.asp> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Grazia, De A. (1951): *Public and Republic*. Alfred A. Knopf Inc., New York.
- Guntermann, E. (2019): „Why electoral reform might improve representation and why it might make it worse”. *Canadian Public Administration*, 62/1: 56–76.
- Hare, Th. (1873): *The Election of Representatives, Parliamentary and Municipal*. Longmans, Green, London.
- Hobbes, Th. (2001): *Leviatán*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár.
- Howarth, C. (2011): *Representation, Identity, and Resistance in Communication*. Palgrave Macmillan, London.
- Hurley, P. (1982): „Collective Representation Reappraised”. *Legislative Studies Quarterly*, VII: 119–136.
- Körösényi A. – Illés G. – Gyulai A. (2020): *Az Orbán-rezsim. A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Körösényi A. (2019): *Manipuláció és demokrácia*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Körösényi A. (2005): *Vezér és demokrácia*. L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Krook, M. L. (2010): „Women’s Representation in Parliament: A Qualitative Comparative Analysis”. *Political Studies*, (58): 886–908.
- Krook, M. L. (2009): *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. Oxford University Press, Oxford.
- Kukorelli I. (1989): *A jogállamért!* Püski-Tit-Vita, Budapest.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Mansbridge, J. (2003): „Rethinking Representation”. *American Political Science Review*, 97(4): 515–28.
- Mclean, I. (1993): „Forms of Representation and Systems of Voting”. In: Held, D. (ed.): *Political Theory Today*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mill, J. S. (1867): *A képviseleti kormány*. Pest, Emich Gusztáv tulajdona (ford: Jánosi Ferencz).
- Nagy L. (2015a): *Választás és arányosság*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Nagy L. (2015): „Arányossági számítások Kanada választási rendszerében”. *Politikatudományi Szemle*, XXIV/1. 135–158.
- Nohlen, D. (1984): „Two Incompatible Principles of Representation”. In: Lijphart, A. – Grofman, B.: *Choosing an Electoral System*. Praeger Publisher, New York.
- Pennock, R. – Chapman, J. (eds.) (1968): *Representation*. Atherton Press, New York.
- Pitkin, H. (1967): *The Concept of Representation*. University of California Press, Los Angeles.
- Plamenatz, J. (1973): *Democracy and illusion: An examination of certain aspects of modern democratic theory*. Longman, London.
- Pléh Cs. (2004): „Reprezentáció”. *Magyar Virtuális Enciklopédia* http://www.hunfi.hu/nyiri/enc/1enciklopedia/fogalmi/pszich_kog/reprezentacio.htm (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Plotke, D. (1997): „Representation is Democracy”. *Constellation*, 4/1: 19–34.
- „Political Representation”, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2018 <https://plato.stanford.edu/entries/political-representation/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Rehfeld, A. (2011): „The Concepts of Representation”. *The American Political Science Review*, 105/3: 631–641.
- Rehfeld, A. (2006): „Towards a General Theory of Political Representation”. *The Journal of Politics*, 68/1: 1–21 <https://www.jstor.org/stable/10.1111/j.1468-2508.2006.00365.x> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Rehfeld, A. (2005): *The Concept of Constituency: Political Representation, Democratic Legitimacy and Institutional Design*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Reynolds, A. (2006): „Electoral systems and the protection and participation of minorities”. *Minorities Rights Group International*, UK <https://aceproject.org/ero-en/topics/electoral-systems/Electoral%20Systems%20and%20the%20Protection%20and%20Participation%20of%20Minorities.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Salamon L. (2014): „Az országgyűlési képviselők jogállása”. In: Schanda B.–Trócsányi L. (szerk.): *Bevezetés az alkotmányjogba*. Orac Kiadó, Budapest.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Saward, M. (2014): „Shape-shifting representation”. *American Political Science Review*, 108(4): 723–736.
- Saward, M. (2012): “Claims and Constructions.” *Contemporary Political Theory*, 11 (1): 123–127.
- Saward, M. (2010): *The Representative Claim*. Oxford University Press, Oxford.
- Saward, M. (2009): „Authorisation and Authenticity: Representation and the Unelected”. *Journal of Political Philosophy*, 17: 1–22.
- Saward, M. (2006): „The Representative Claim”. *Contemporary Political Theory*, 5(3), 297–318.
- Schwartz, L. N. (1988): *The Blue Guitar: Political Representation and Community*. Chicago, University of Chicago Press.
- Schweber, H. (2016): „The limits of political representation”. *American Political Science Review* 110(2): 382–396.
- Schumpeter, A. J. (1976) [1942]: *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, Harper & Row Publisher.
- Spafford, D. (1985): „Mill’s Majority Principle”. *Canadian Journal of Political Science*, XVIII.
- „Theories of Representation”. *The Politics Shed* <https://sites.google.com/site/thepoliticsteacherorg/theories-of-representation> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Tóth P. (2018): „Mandátum bérbeadó! – A képviselők függetlenségének korlátai”. <https://arsboni.hu/mandatum-berbeado-a-kepviselok-fuggetlensegenek-korlatai/> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Urbinati, N. – Warren, M. (2008): „The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory”. *Annual Review of Political Science*, 11: 387–412.
- Urbinati, N. (2000): „Representation as Advocacy: A Study of Democratic Deliberation”. *Political Theory*, 28: 258–286.
- Vieira, M. – Runciman, D. (2008): *Representation*. Polity Press, Cambridge.
- Warren, M. (2001): *Democracy and Association*. Princeton University Press (Ch. 1) <https://catdir.loc.gov/catdir/samples/prin031/00035957.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Warren, M. – Castiglione, D. (2004): „The Transformation of Democratic Representation”. *Democracy and Society*, 2(1): 5–22.
- Weber, M. (1998): *Tanulmányok*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Weber, M. (1996): *Gazdaság és társadalom 2/3*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom I*. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Weissberg, R. (1978): „Collective vs. Dyadic Representation in Congress”. *American Political Science Review*, 72/2: 535–547. <https://www.jstor.org/stable/pdf/1954109.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Wolkenstein, F. (2021): „Revisiting the constructivist turn in political representation”. *European Journal of Political Theory*, 23/2. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14748851211055951> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 02.)
- Young, I. M. (2002): *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press, Oxford.
- Young, I. M. (1986): „Deferring Group Representation”. In: Kymlicka, W. – Shapiro, I. (eds.): *Nomos: Group Rights*. New York University Press, New York.

Jelenlét és plebiszciter képviselet

Orbán Viktor és Magyar Péter képviseleti performanszai a 2024-es választások kampányában¹

ILLÉS GÁBOR² – LÁSZLÓ TAMÁS³

ABSZTRAKT

A tanulmány a jelentés- és jelenlét-hatások, képviseleti igénybejelentések és tömegélmények interakcióit vizsgálja Orbán Viktor és Magyar Péter 2024-es választási kampányban szervezett tömegrendezvényein, megkísérelve megmutatni, hogy mindkét vezető performanszai értelmezhetőek a plebiszciter képviselet formáiként, igaz, lényegi különbségek is megfigyelhetők közöttük (például a képviseleti viszony aszimmetriájának mértéke, illetve a vezető-követő interakciók palettáját tekintve). A szöveg állítása, hogy egy ilyen, a képviseleti igények elemzésének hagyományos szempontjait és az etnográfiai módszert vegyítő elemzés segíthet rávilágítani a kortárs performatív képviselet-elmélet egy vakfoltjára, a performativitás testi-materiális vonatkozásaira. A plebiszciter képviselet, amelyben a vezetőt akklamáló, egységes tömeg kulcsszerepet játszik, különösen alkalmas környezet a jelenlét-hatások fontosságának megmutatására a képviselet konstitutív folyamatában.

KULCSSZAVAK: politikai képviselet, plebiszcitarizmus, Orbán Viktor, Magyar Péter, konstruktivizmus, performativitás

ABSTRACT

Presence and plebiscitary representation. Representative performances of Viktor Orbán and Péter Magyar in the 2024 election campaign

The study examines the interactions of meaning effects and presence effects in the mass events of Viktor Orbán and Péter Magyar in the 2024 election campaign, attempting to show that the performances of both leaders can be interpreted as forms of plebiscitary representation, although there are also substantial differences between them (for example, in the degree of asymmetry of the representative relationship and the palette of leader-follower interactions). The text argues that such an analysis, blending traditional aspects of representational claims analysis with ethnographic method, can help to shed light on a blind spot in contemporary

¹ „A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A kutatás az NKFIH által támogatott K 142410-es projekt keretében valósult meg.”

² Adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, tudományos munkatárs, HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont; e-mail: Illes.Gabor@tk.hu

³ HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont; e-mail: fekete.laszlot@gmail.com

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

performative approaches to representation: the corporeal-material aspects of performativity. Plebiscitary representation, in which a unified mass acclaiming a leader plays a key role, is a particularly suitable context for demonstrating the importance of presence-effects in the constitutive process of representation.

KEYWORDS: *Political representation, plebiscitarianism, Viktor Orbán, Péter Magyar, constructivism, performativity*

Bevezetés

Aligha túlzás kijelenteni, hogy a 2024-es év politikatudományi nézőpontból legizgalmasabb eseménye a magyar belpolitikában Magyar Péter színre lépése, valamint a mozgósításban és népszerűsítésben elért sikerei voltak. Jelen tanulmány a Magyar-jelenséget képviselet-elméleti keretben értelmezi, a Magyarországon az Orbán-rezsimben létrejövő plebisciter képviselet (Körösényi et al. 2020, Körösényi et al. 2022, Illés 2023) variánsaként, azaz személyközpontú, a képviseltekkel (a vezető konstrukciójában: az egységes néppel) közvetlen kapcsolatot kereső, erősen aszimmetrikus képviseleti viszonyt és ezáltal korlátozott demokratikus kontrollt megvalósító képviseleti formaként. Elemzésünk ennek a képviseleti formának is a performatív oldalára helyezi a hangsúlyt, a fizikai jelenlétben alapuló rituálék képviseleti folyamatban betöltött szerepének tárgyalásával gazdagítva a konstruktivista képviselet-elméletet a performativitás irányába továbbgondoló irodalmakat (Saward 2020, Rai et al. 2021, Ostiguy – Moffitt 2021). Érvelésünk szerint a plebisciter képviselet folyamatát, a „választóközönség létrehozását”⁴ (Disch 2021) jelentés- és jelenlét-hatások (Gumbrecht 2004), képviseleti igénybejelentések (Saward 2010) és tömegélmények (Gumbrecht 2021) interakcióiként érdemes megragadni. Ebből az elméleti perspektívából a tanulmány azt vizsgálja, hogyan hozza létre a plebisciter képviseleti viszonyt a jelentés- és jelenlét-effektusok interakciója Orbán Viktor és Magyar Péter esetében.

Tanulmányunk első része a vizsgált jelenség képviselet-elméleti keretét adja meg, megkísérelve tágítani a performatív képviselet-elméletek horizontját, elhelyezve a jelenlét-hatásokat a megközelítésmód térképén, és röviden felvillantva azok különleges fontosságát a plebisciter képviseletben. A második rész a tanulmány által alkalmazott módszert vázolja fel, amely merít a képviseleti igények elemzésének létező eredményeiből (Severs 2012, Guasti – Geissel 2019, 2021) a jelentés-hatások vizsgálatában; egyúttal kiegészíti azt az érzékelési etnográfia és antropológia (Pink 2015, Elliott – Culhane 2017, Laplante et al. 2020) módszerével, amely lehetővé

⁴ A „constituency” angol fogalma tágabb, mint a „választóközönségé”, mivel nem jelent szükségképpen választási viszonyt, és ez fontos is a képviselet fogalmának konstruktivista kiterjesztésében. Mivel azonban a tanulmányban egy választási kampány eseményeit vizsgáljuk, jobb alternatíva híján megengedhetőnek tartottuk ezt a némileg pontatlan fordítást.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

teszi a jelenlét-hatások vizsgálatát. A harmadik rész a jelentés- és jelenlét-hatások interakcióját vizsgálja Orbán Viktor és Magyar Péter plebiszciter képviseleti performanszaiban. A konklúzió az elvégzett elméleti vizsgálatok tágabb relevanciáját tárgyalja a magyarországi politikai rezsim és a konstruktivista képviselet-elmélet számára.

Elméleti háttér⁵

Az uralkodó kortárs képviselet-elméleti paradigmában, a konstruktivista felfogásban (Saward 2010, 2020, Disch et al. 2019, Disch 2021) a politikai képviselet nem valami eleve létezőt képez le, hanem konstitutív a képviselt entitásra nézve. Kevésbé absztraktnan fogalmazva: a képviseltek kollektív identitása és érdekpercepciói nem adóttak a képviseleti folyamat előtt, nem vezethetők le pre-politikai társadalmi sajátosságokból (nem, rassz, osztályhelyzet stb.), hanem képviselő-képviselt interakciók során jönnek létre. A konstruktivisták szerint ebben a formatív folyamatban a legfontosabb eszközök diszkurzívak: a politikusok által megfogalmazott „képviseleti igénybejelentések” (*representative claims* – Saward 2010, Severs 2012, Guasti – Geissel 2019, 2021), amelyek során a képviselők saját maguknak politikai imázst alkotnak, a képviselteknek pedig identitásajánlatokat fogalmaznak meg, amelyeket azok elfogadhatnak vagy elutasíthatnak.

A képviselet ilyen felfogása több ponton is jobban illeszkedik a kortárs empirikus politikatudományi eredményekhez, mint a korábbi elméletek. Egyfelől, jobban képes megragadni a képviselők, politikai vezetők hatását a képviseltekre, és ezáltal több, a politikai manipuláció tényét alátámasztó empirikus politikatudományi eredménnyel (Achen – Bartels 2017) rezonál, mint a hagyományos pitkini cselekvő (*acting for*) képviselet felfogása (Pitkin 1967: 112–143). Utóbbiban a képviselőknek, bár van némi mozgásterük az érdekek formálására és összeegyeztetésére, mégis a képviseleti folyamatot megelőző (azaz pre-politikai) tényezők iránt kell rezponzívnak lenniük (Disch 2021). Ahogy Pitkin írja: „a képviseltnek valamilyen értelemben logikailag elsődlegesnek kell lennie; a képviselőnek kell rezponzívnak lennie felé, és nem fordítva” (1967: 140). Ahol nem így van, tehát a képviselő formálja a maga képére a képviseltek, ott Pitkin szerint inverz képviseleti viszony jön létre, amelynek szélsőséges formájaként értelmezi a fasiszta képviseletet (1967: 107–111). Az általunk is elfogadott konstruktivista felfogás szerint ez a kép irreális, mivel a képviselet lényege empirikusan éppen ez a formatív folyamat; bizonyos keretek között ezzel nincsenek is normatív problémák. Másfelől, a konstruktivista felfogás jobban ké-

⁵ Tanulmányunk elméleti kerete több ponton támaszkodik egy frissen megjelent angol nyelvű szöve-
günkre, melyben a tömegesemények és a plebiszciter képviselet-elméleti kapcsolódási pontjai részlete-
sebben is tisztázva vannak (Illés – László 2024).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

pes megragadni a mandátumalapú képviseletnek (Disch 2019) vagy pártkormányzatnak (Mair 2013, Caramani 2017) nevezett képviseleti forma válságát, a második világháború utáni évtizedek nagy kollektív identitásainak, és következésképpen a pártok szavazóbázisainak felbomlását (*dealignment*), és így jobban illeszkedik a „közönségdemokrácia” (Manin 1996) szituatívan, vezetői előadások alapján szavazó választójának viselkedéséhez is.

Egyúttal azonban ez a fókusz ki is szolgáltatja a konstruktivista elméleteket a „diszkurzív elfogultság” (Brito Vieira 2020) vádjának, amely szerint az elmélet nem tulajdonít kellő szerepet a beszéden túli tényezőknek a képviseleti folyamatban. Az ilyen jellegű vádakra adott reakciónak is tekinthető a diskurzuson túlmutató jelentésadás, mindenekelőtt a nyelven túli performatív elemek szerepének erőteljesebb hangsúlyozása az utóbbi évek konstruktivista irodalmaiban (lásd mindenekelőtt Saward 2020: 53–68, Rai 2015, Reinelt – Rai 2015, Rai et al. 2021), illetve a színház- és performansz-tanulmányok szókészletének kölcsönzése a képviselet-irodalom számára. Ahogy Saward írja: „a képviseleti igények performansa teszi azokat láthatóvá vagy (bizonyos mértékig) nyilvánossá, és ezért potenciálisan értelmessé vagy következményekkel járóvá” (2020: 54). A politikusok szavai mellett így kerül a vizsgálat fókuszába beszédstílusuk, gesztusaik, öltözködésük, színpadhasználatuk, illetve fellépésük szimbolikus elemei.

Mindez a legnyilvánvalóbban talán a (plebisciter képviselettel sok tekintetben hasonló értelmű – vö. Illés 2023) populista képviseletről szóló irodalmakban mutatkozik meg, ahol a populizmus ideológiai és diszkurzív sajátosságai mellett az elmúlt években – a teljesség igénye nélkül – a tárgyalásra került populista politikusok „rossz modora” (Moffitt 2016), öltözködése (Casullo 2021), színpadhasználat (Aiolfi 2022), vagy éppen az általuk közvetített testkép (Ostiguy – Moffitt 2021, Peetz 2021) is. A hivatkozott szerzők alapján ezek a tényezők mind sajátos képviselet-elméleti jelentőséggel bírnak: segítik a vezetők képviseleti igényeinek elfogadását azáltal, hogy a nép részeként, mégis kiemelkedőként láttatják őket. A legjobb példa talán Evo Morales Casullo által tárgyalt „hibrid” ruházata, amely színes, az Andokban használatos népi motívumai révén hangsúlyozza a vezető néphez való kapcsolódását, egyúttal ünnepélyessége, jó szabása és fekete-fehér színhasználat révén a vezető kiemelkedő voltát is. Ezt a fajta performatív hibridizációt a laclauianus szerzők „szinekdochális képviseletnek” (van de Sande 2020, Casullo 2021) vagy a „túlcsorduló jelölés” logikájának (Ostiguy – Moffitt 2021); a szociálpszichológiai irodalmak „prototipikusságnak” (Reicher – Haslam 2017) nevezik. De fogalomtörténeti logikával nevezhetjük „identitás-képviseletnek” (*repraesentatio identitatis* – Hofmann 1974: 191–285, Mulieri 2016, Disch 2019: 2, Hayat 2022: 1039, 1045) is, ahol a képviselő nem pusztán felhatalmazott, hanem a korporáció része, és a *pars pro toto* logikája alapján, kiválósági és identitásalapon képviseli az egészet. Az identitás-képviselet fogalma azért is előnyös, mert megmutatja, hogy az ilyen fajta, identitásképző

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

performanszok éppen, hogy megpróbálják felszámolni a választói viselkedés fluiditását (amely a képviseleti performanszok felértékelődéséhez vezetett), és új, szilárd választói tömböket létrehozni (*realignment*).

A tanulmány állítása, hogy bár a konstruktivista képviselet-irodalomban megfigyelhető performatív fordulat üdvözlendő, azonban nem megy elég messzire, mivel elsődlegesen továbbra is jelentésem elemek érdeklik, a testre elsődlegesen mint a jelentés hordozójára, nem pedig mint az érzékelési és affektív folyamatok *locus*-ára tekint.⁶ Ezáltal pedig figyelmen kívül hagyja azokat a tényezőket, amelyeket Hans Ulrich Gumbrecht nyomán „jelenlét-hatásoknak” (2004, 2012, 2021), Erika Fischer-Lichtre (2005, 2008) alapozva pedig a „performansz materialitásának” nevezhetnénk. Kettejük munkásságát a politikai képviseletre vonatkoztatva azt az állítást tehetjük, hogy a képviselet formatív folyamata nem írható le pusztán a megértés és értelmezés hermeneutikai képével, ahol a képviselői performansz konkrét elemei egy tágabb jelentés-összefüggés fényében nyernek értelmet, ám egyúttal konkretizálják is azt a tágabb összefüggést. A hermeneutikai kört ugyanis újra és újra megtöri a jelenlét, a performansz materialitása: például, bizonyos pontokon nem a politikus „szemiotikus teste” (az általa játszott karakter, az imázsa), hanem érzékelhető teste gyakorol ránk hatást (vö. Fischer-Lichte 2005: 1–14, 2008: 77–93); vagy éppen a tömeg más tagjaival való szinkronizálódás hoz létre bennünk intenzív élményt (Gumbrecht 2021). Azaz: a „választóközönség megkonstruálásában” másféle, a konstruktivista elméletek által elhanyagolt folyamatok is szerepet játszanak. Gumbrecht szerint például a világhoz való viszonyulásunknak a jelentéskereső-értelmező az egyik, de nem egyetlen alapvető módja. Ugyanilyen alapvetőnek – bár az újkori nyugati filozófia által háttérbe szorítottak – látja a testünkre hatást gyakorolni képes más testekhez és tárgyakhoz való térbeli viszonyulást, a „jelenlétet” (2012: 297). Gumbrecht és Fischer-Lichte érdeklődésének homlokterében a kétfajta viszonyulásmód egymásra gyakorolt hatása áll: hogy különböző helyzetekben miként „oszillálunk” közöttük, vagy éppen hogyan jön létre interferencia a kettő között. Előbbi példája szerint a szöveges tangódarabokra azért nem táncolnak, mert lehetetlenség egyszerre értelmezni a lírai szöveget, és eljágni a komplikált tánclépéseket (Gumbrecht 2012: 342). Ugyanígy az operaáriákban az érzelmi csúcsponton az énekes hangjának magassága már-már ellehetetleníti az énekelt szöveg értését (Fischer-Lichte 2008: 126–127). Azonban nem az ilyen durva interferencia a jelentés- és jelenlét-hatások közötti kölcsönhatás egyetlen módja: a testek fizikai térben való mozgása, egymással való szinkronizálódása, fizikai objektumokhoz, az őket érő érzékelési stimulusok sajátos hangulatokat, érzelmeket és atmoszférákat (Anderson 2014, Böhme 2017, Wall 2021a) hoz létre. Az atmoszféra a „tér affektív tónusa” (Wall 2021a: 665). Ezek, bár nem diszkurzív jelentések, mégis „tudatállapotok”, amelyek

⁶ Igaz, előfordulnak kivételek is, úgy mint Wall 2021a és Knops 2022.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

képesek lehetnek rezonálni diszkurzív jelentésekkel, hidat alkotva ezáltal érzékelés és megértés, jelentés és jelenlét között (vö. Fischer-Lichte 2008: 98–100, 142, 153). A testi és a materiális (a tonalitás, a térhasználat, a színész „fenomenális testének” előtérbe tolakodása a „szemiotikus test”, az eljátszott karakter rovására) tehát nem pusztán passzív felület, amelyre jelentések íródnak, hanem konstitutív tényezők az esztétikai élmény szempontjából, amelyek önmagukban is képesek lehetnek hatást gyakorolni a nézőkre, egyúttal pedig felerősíthetik vagy alááshatják a nyelvi és szimbolikus jelentéseket.

A fentebbi gondolatok úgy fordíthatóak le a politikai képviselet területére, hogy a „választóközönség létrehozása” (Disch 2021) nem pusztán a konstruktivisták által hangsúlyozott diszkurzív és szimbolikus jelentésadási logika mentén történik. A választóközönséget *térben* is meg kell formálni, a mozgósított tömegnek formát kell adni, vizuálisan egységesíteni, mozgását szinkronizálni az érzékekre ható stimulusokkal, és ezáltal atmoszférákat létrehozni. Azaz: a jelenlét-effektusok és azok jelentés-effektusokkal való interakciói ugyanúgy integráns részei a képviselet konstitutív folyamatának, a közösség-tudat létrejöttének, mint a politikusok képviseleti igénybejelentései vagy öltözékükkel közvetített szimbolikus üzeneteik. A képviselő teste ilyen nézőpontból nem pusztán „jelentések elrendezése” (Kupperst idézi Peetz 2021: 570), materialitásuk (hangjuk minősége, térhasználatuk, fizikai adottságaik) át- és átszüremkedhetnek az általuk játszott politikusi imázson, *personán*, felfedve – Saward terminusaival – a képviseleti igény alanya mögötti „igénybejelentőt” (*maker* – Saward 2010). De ugyanígy a tömegre sem csak a jelentés-effektusok hatnak: a más testekkel való szinkronizálódás (ütemes zajkeltés, skandalás, mozgások szinkronizálódása, stb.) által életre hívott intenzitás, azaz felfokozott testtudattal járó „üres fizikai emelkedettség” (Gumbrecht 2021: 83); illetve a más testekkel való materiális kommunikáció (a más testek által kibocsátott vegyületek belélegzése – Brennan 2004) és az esemény atmoszférájára ható épített környezet, időjárás ugyancsak központi elemei a képviselet formatív folyamatának. Ezek a megfontolások a performatív képviselet kiterjesztett fogalma felé mutatnak, egy lehetséges konkretizálását adva Saward jelentésadáson túli tényezők felé tett általános gesztusának, amely szerint „a performansz affektusokat generál, hatással van a résztvevők és megfigyelők testére és érzelmeire” (2020: 60, vö. Knops 2022).

Mivel a plebiszciter képviseletről már érdemi irodalom áll rendelkezésre (Urbinati 2014, Körösenyi et al. 2020, 2022, Illés 2023, Illés – Körösenyi 2023), itt csak vázaltszerűen jelezzük annak központi sajátosságait, az empirikus elemzésben bontva ki a különösen fontos konkrét jelenségek elméleti hátterét. A plebiszciter képviselet személyközpontú, azaz az állampolgárok nem pártokhoz vagy programokhoz, hanem politikusokhoz kötődnek, azok – vélt vagy valós – személyes kvalitásai (politikai heroizmus, vízióalkotás, csoporttagság stb.) miatt. Emellett a jelöltek a képviseltekkel – akiket az egységes népként láttatnak – közvetlen kapcsolatot

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

keresnek, kiiktatva mind a szervezeti közvetítőket (pártok, szakszervezetek stb.), mind az üzeneteiket megszűrő független médiát. Az így létrejövő képviseleti viszony erősen aszimmetrikus, top-down, azaz a képviselők számára széles tér nyílik a képviseltek identitásának, érdekkercepcióinak formálására, manipulálására, így a választói döntésnek a kormányzati teljesítménytől történő elszakítására – ez a hangsúly a plebisciter képviseletet a konstruktivista képviselet-felfogás egyik leglátványosabb példájává teszi. Ebből adódóan pedig demokratikus kontroll ebben a képviseleti formában erősen korlátozott, elszámoltatásról csak nagyon speciális értelemben beszélhetünk: a képviseltek nem képesek objektív alapon retrospektíven értékelni a kormányzati teljesítményt, legfeljebb – eklatáns politikusi kihágások, botrányok esetében – „tűzjelzőként” használni a választásokat (Körösényi 2007, Przeworski 2018), és „megvétozni” az inkumbens újraválasztását (Illés – Körösényi 2022). A plebisciter képviseletben már csak a jelölt személyére irányuló figyelem miatt is kiemelt szerep jut a képviselői performanszoknak. Mivel a képviselők az egységes néppel való kapcsolatra hivatkoznak, központi fontosságúvá válik a nép érzékelhetővé tétele, fizikai megjelenítése, amelyre a tömegrendezvények a legalkalmasabbak (Sloterdijk 2008, Borch 2015). Ahhoz, hogy a tömeg a nép proxyjaként funkcionálhasson, szükség van a megjelentek egységesítésére: audiovizuális eszközökkel, szinkronizált mozgással, stb. Az ily módon egységesített tömeg lehet képes aztán egyhangú vokális akaratnyilvánítással (a „nép szava”) akklamálni a vezért. Az akklamáció, bár tekinthető Carl Schmitt nyomán formális felhatalmazásnak is (Illés 2023), azonban még jobban illeszkedik a vezető megerősítésének az újabb irodalmak által leírt, a formális választási aktusokon túlmutató formájaként, a bejelentett képviseleti igények elfogadásaként (vö. Saward 2020: 102, vö. Montanaro 2017: 83–91). Amennyiben elfogadjuk a nyilvános és kollektív akklamáció választásokat kiegészítő jelentőségét, a tömegmegmozdulások a plebisciter képviselet központi elemeivé válnak.⁷ Végezetül, a tömeg materialitásának, méretének felmutatása fontos eleme a képviseleti demokrácia működésének a plebisciter képviseletben is – alighanem még inkább, mint a tömeg politikai részvételétől ódzkodó képviselet-felfogásokban. A tömeg politikai ellenfelek elrettentésére való felhasználása közel áll a minimalista demokráciafelfogáshoz, amely szerint a demokrácia „szimulált polgárháború” (Przeworski 1999).

⁷ Bár Schmitt egyes pontokon (2017: 83–84, 243–247) kitágította az akklamáció fogalmát, a közvéleményt tekintve a klasszikus forma modern örökösének, a jelen tanulmány által hangsúlyozott fizikai jelenléthez a klasszikus forma, a tömegeseményeken lezajló tényleges akklamáció illeszkedik – és gumbrecht perspektívából lehetne is érvelni amellet, hogy a politikus számára kedvező közvélemény aligha képes pótolni a fizikai jelenléttel járó megerősítést.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselő

Módszertan

Módszertani szempontból a legfontosabb kihívás a jelentés- és jelentétfektusok közötti interakciók megragadása. Ennek érdekében támaszkodni fogunk mind a képviselői igények interpretatív elemzésének egyes belátásaira, fogalmi megkülönböztetéseire (például Severs 2012, Guasti – Geissel 2019, 2021), az adott eseményeken a politikai vezetők által elmondott politikai beszédek elemzésében. A „képviseleti igény” fogalmát a tanulmányban a lehető legtágabban értjük, beleértve a fogalomba olyan implicit vagy hiányos igénybejelentéseket is, ahol vagy a képviselő imázs-konstrukciója, vagy a képviseltek számára festett identitás, vagy a képviselő és képviselt közötti kapcsolat tisztázása hiányzik. Nagyobb kihívást jelentenek a jelenlét-hatások, amelyek vizsgálatára a képviseleti irodalmak megszokott módszerei csak korlátozottan alkalmasak. Bár az eseményekről készült videófelvételek elemzése bizonyos mértékű betekintést adhat a fentebb említett jelenlét-hatásokba, teljes értékű elemzés itt csak etnográfiai módszertannal lehetséges, ezeken belül is az érzékelési etnográfia és antropológia megközelítései (Pink 2015, Culhane 2017, Laplante et al. 2020) tűnnek a legígéretesebb jelölteknek. Ezek a megközelítések túlmutatnak a résztvevő megfigyelés hagyományos paradigmáján, mivel hangsúlyozzák a környezet iránti komplex testi-érzékelési figyelmet, a kutató érintettségét és bevonódását a megfigyelt gyakorlatokba, „sűrű részvételnek” (Samudra 2008) vagy „résztvevő érzékelésnek” (Howes 2005) nevezve a kutató érzékelési környezetben való elmerülését. A résztvevő érzékelés jelentős részben auto-etnográfia, amely a kutató saját tapasztalatát és kutatási jegyzeteit használja a kutatás alapvető nyersanyagának (Pink 2015). Az atmoszféra korábban említett példája talán segíthet megvilágítani, miért ez a módszer a legalkalmasabb a jelenlét-effektusok vizsgálatára: ahogy említettük, az atmoszféra a „tér affektív tónusa”, az épített környezettel és más testekkel való érzékelési és materiális interakció. Az atmoszféra sajátossága (ami miatt megfoghatatlannak szokás nevezni), hogy egyszerre szubjektív és kvázi-objektív. Szubjektív, mivel csak úgy tudunk beszélni róla, hogy elmondjuk, minket hogyan érint, milyen hangulatot kelt bennünk egy adott tér (ehhez értelemszerűen fizikailag jelen kell lennünk); ugyanakkor lehet értelmes vitát folytatni arról, milyen is egy hely atmoszférája (Böhme 2017: 1–2). A politikai képviselő jelenlét-rituáléit etnográfiai eszközökkel vizsgáló kutatás egyik lehetséges célkitűzése, hogy az atmoszférák fluktuációját (köznapiban: a tömeg érzelm- és hangulatváltozásait) írja le, utalva azok lehetséges képviselői jelentőségére (Wall 2021a). Általánosítva: a jelenlét-effektusok leírása megköveteli a kutató fizikai jelenlétét, az eseményen szerzett tapasztalataira épít, azokat elemzi kritikusan a kutatás előzetesen kialakított fogalmi rendszerével – a szubjektív elem itt nem tudománytalan, hanem éppen-séggel a jelenlét-effektusok és az azok által létrehozott intenzitás legadekvátabb megragadási módja, amely természetszerűleg az elméleti keret fogalmaiba öntendő,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

továbbá kiegészítendő és korrigálandó más szempontokkal, de semmiképpen sem helyettesíthető általuk.

Reményeink szerint a fent kibontott „kompozit” módszertan alkalmas lesz a jelentés- és jelenlét-effektusok kölcsönhatásainak vizsgálatára a plebisciter képviselet folyamatában. A vizsgált jelenlét-rituálékot illetően két-két eseményre látogattunk el: Magyar Péter és Orbán Viktor 2024. március 15-i beszédeire; illetve a kampányzáró nagygyűlésekre (Orbán esetében ez a június 1-jei Békemeneten és az azt követő gyűlésen való részvételt jelentette; Magyar esetében a június 8-i, Hősök terén tartott nagygyűlést). Az események kiválasztását az indokolta, hogy ebben a két esetben volt egyértelműen összehasonlítható tömegrendezvény-fellépése a két vezetőnek, a választási kampány azonos pontjain.

Empirikus elemzés

A rendszerváltozás utáni Magyarországon, néhány jelentősebb demonstráció kivételével, sokáig távolságtartás övezte az utcai politizálást: a 2000-es évek elejéig a vezető politikusok a nemzeti ünnepeken is jellemzően csak szűk körben mondták el beszédeiket. Az első plebisciter jellegű tömegrituáléra 2002. április 13-án került sor, az országgyűlési választás szoros, de a Fidesz számára vereséget hozó első fordulóját követően. A Kossuth téren megtartott nagygyűlés nem csak méretében, hanem az általa alkalmazott audiovizuális eszközök, a szimbólumhasználat, a vezető akklamációja, valamint a rendezvényt követően, annak méretéről folytatott nyilvános vita hevessége tekintetében is a későbbi tömegrituálék előzményének tekinthető. Orbán Viktor a nyugat-európai szokásokra hivatkozva igyekezett alátámasztani az utcai politizálás létjogosultságát: „Amikor összejönnek az emberek, akkor nagyon sokan félni kezdenek. Ha megnéznék egy választási menetelést az egyébként nagyrabecsült nyugati országokban, nem szokott baj lenni. Az olasz választási gyűléseken egy-meg kétmillió ember szokott összejönni.” (idézi Rényi 2021: 235) Jól mutatja a magyar politika ekkoriban bekövetkezett plebisciter fordulatát, hogy – a 2006-os országgyűlési választási kampány végén a Fidesz utcai politizálását korábban kritizáló, Gyurcsány Ferenc vezette MSZP is sokakat mozgósító választási nagygyűlést tartott az Andrásy úton. Innentől kezdve rendszeressé vált, hogy a vezető politikusok nemzeti ünnepeken nagy köztereken, tömegek előtt tartják meg beszédeiket.

A jelenlét-rituálék szerepének felértékelődésében a 2010 utáni Orbán-kormányok hoztak újabb fordulatot a kormánypártok mobilizációs potenciálját leginkább megtestesítő Békemenetek rendszeressé tételével. Habár a 2012-től kezdődően megrendezett első, nem nemzeti ünnepekre szervezett menetek közül több esetében Orbán Viktor nem tartott beszédet, a rendezvény formális szervezőihez hasonlóan a megmozdulás független, civil jellegét hangsúlyozva (Bene 2014: 21), a kormányzati és pártos szereplők egyre nyíltabban vettek részt támogatásukban

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

és szervezésükben. Ezzel párhuzamosan a Békemenetek egyre ritkábban és a Fidesz választási kampányaihoz egyre szorosabban igazodva kerültek megrendezésre, miközben a kormánypártoknak sokáig nem mutatkozott érdemi kihívója az utcai politizálás terén. Ebben – bár az ellenzéki összefogás pártelvtű jelleget öltött 2022-es Kormányváltó Nagygyűlése jelentős tömeget mozgósított – tényleges változást Magyar Péter színre lépése hozott, aki 2006 óta először volt képes a Fidesz rendezvényeivel számosságában, méretében és eszközeiben egyaránt összemérhető plebisciter jelenlét-rituálék megrendezésére. Az utcai politizálásban bekövetkezett fokozatváltást az országos jelentőségű mozgósítási potenciált felmutató nagygyűlések mellett a Magyar-féle országjárás állandósítása is jelzi, amely új szintre emelte a fizikai jelenlétnek a képviseleti viszonyban betöltött szerepét.

Az alábbiakban a jelentés- és jelenlét-hatások interakcióját vizsgáljuk meg Orbán Viktor és Magyar Péter plebisciter képviseleti performanszaiban.

Aszimmetrikus képviseleti viszony

A plebisciter képviselet top-down jellege, az alternatívák vezető általi konstruáltsága könnyen kimutatható Orbán Viktor nagygyűléseken elmondott képviseleti igénybejelentéseiben: a választók két alternatíva közül választhatnak, a plebiscitum logikájának megfelelően. Március 15-i beszédének retorikájában kifejezetten erős hangsúlyt kap ez a logika: „Petőfiék óta minden magyar nemzedék és minden magyar fiatal számára eljön az idő, amikor dönteni kell. Az igazság oldalán állsz, vagy a globális bégetők nyájához kérsz bebocsátást? El kell dönteni, a magyar igazság ösvényén indulsz el, vagy a Soros-birodalom sugárútja felé kanyarodsz. Követ törzs vagy katedrális építész? Brüsszeli járszalag vagy magyar szabadság? Háború vagy béke? Június 9-én itt az európai választás. Nem bújhatsz el! Döntened kell! Kiállsz a hazárdért, vagy inkább idegenek kenyerét eszed?” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.) Ugyanezt a politikai helyzetértékelést ismétli meg június 1-jén: „Vagy mi győzünk, vagy ők. Harmadik út nincs, csak harmadik világháború. Mutassuk meg Soroséknak, hol lakik a magyarok Istene!” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) Ez az exkluzív diszjunkcióban gondolkodó plebisciter alternatívakonstruálás különösen szembetűnő az európai parlamenti választások listás és arányos jellegének fényében. A választók számára konstruált alternatívák felvázolása gyakran annak a vádnak a megfogalmazásával is együtt jár, hogy a kijelölt politikai rivális valójában nem képviseli, hanem éppen elárulja azokat, akiknek a képviselete elvárható lenne tőle (*claims of misrepresentation* – Guasti – Geissel 2019). A miniszterelnök ilyen vádak jellemzően az Európai Unió intézményeivel: „Brüsszel magára hagyta az európaiakat, sőt szembefordult velük” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.); és a magyarországi ellenzékkal („baloldal”) szemben fogalmaz meg: „Soros György zsoldjában áll. [...] [és] még a saját békepartí szavazóit is elárulja, csak hatalomra kerülhessen” (június 1.). Ugyan-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselő

ez a vagy-vagy logika, bár kevésbé markánsan, de megjelenik Magyar Péternél is. Például, a június 8-ai nagygyűlésen Magyar hosszan sorolta a képviseltek számára konstruált alternatívákat, amelyekre a közönség gyors, szinkronizált feleletekkel reagált: „Holnap az alábbiakról döntünk, kérlek, válasszatok! Propaganda vagy valóság? Korrupció vagy tiszta közélet? További leszakadás vagy fejlődés? Türk Tanács vagy Unió? Árokásás vagy összefogás? Kelet vagy Nyugat? Háborús uszítás vagy béke? Deutsch Tamás vagy Tarr Zoltán? Fidesz vagy Tisza?” Magyar beszédeiben is megjelenik az ellenfél azzal történő megvádolása, hogy nem képviseli magyar nép érdekeit (*claims of misrepresentation*), hanem saját anyagi és hatalmi gyarapodását tartja szem előtt: „Lassan egy évtizede, 2015 óta tartja rettegésben Orbán Viktor a saját népét” (Magyar-beszéd, 2024. június 8.); vagy külföldiek érdekeinek szolgáltatja ki Magyarországot: „Miközben a magyar kis- és középvállalatok és gazdák egyik napról a másikra igyekeznek túlélni valódi támogatás nélkül, addig a kormány milliárdos támogatásokkal csábítja hazánkba a globális nagyvállalatokat, és alakítja egyre inkább a multinacionális nagyvállalatok összeszerelő gyarmatává hazánkat.” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.)

A top-down jelleg azonban árnyalják bizonyos tényezők Magyar rendezvényeinek esetében. Az ezeken való részvétel azt a benyomást keltette bennünk, hogy a tömeggel való interakciók gyakoribbak és sokrétűbbek, mint a Fidesz rendezvényein. Gondolhatunk például olyan, a tömegeből érkező rigmusok „felkapására” a június 8-i eseményen, mint a „Ria-Ria-Azahria!”, a „Gyertek haza!”, vagy éppen Magyarnek a közösen szavalt Nemzeti Dalba való visszacsatlakozására, miután a tömeg azt tovább mondta az általa tervezettnél. Ezek az interakciók átvelik a jelenlét és jelentés dimenzióját, egyszerre van diszkurzív tartalmuk és szinkronizálják a tömeget ritmusuk révén. Persze túlzás lenne ezekre kontrollmechanizmusokként tekinteni, de az interaktivitás révén mégis oldják a választóközönség létrehozásának tisztán top-down jellegét, ezáltal vezetői „reszponzivitásként”⁸ is értékelhetőek. Továbbá, lévén spontán interakciók, „őszinte” helyzeteket hoznak létre (Green 2010), ahol a retorikai képességek mellett a vezető egy másik képessége, a spontán reagálása, is megmutatkozhat. A vezetői reszponzivitás és a képviseltek preferenciái aktív becsatornázásának fontosságát Magyar a beszédeiben is erőteljesen hangsúlyozza: „És ígérem, hogy bármennyig is jutunk el a Jóisten segítségével, veletek maradunk, és mindig nyitottak leszünk a kérdéseitekre, a javaslataitokra és természetesen a kritikátokra is.” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.)

Első látásra szintén nem illeszkedik a top-down plebiszciter logikába a június 8-i tömegrendezvényen osztogatott, programra emlékeztető dokumentum, amelynek

⁸ Bár a konstruktivista szerzők általában gyanakodva kezelik a reszponzivitás fogalmát (Disch 2021), annak kitégítőt fogalma összeférhet a konstruktivizmussal (Illés – Körösi 2023). Itt nyilván nem megszokott értelemben használjuk a fogalmat, hanem egy fizikai interakció leírására – azonban a jelenség magja ugyanaz: bizonyos követői igények iránti vezetői érzékenység.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

elején Magyar Péter fényképe látható: a megfogható ígéretek, amelyek elszámoltatás alapját alkothatják, a hagyományos, mandátumalapú képviselet részei (Manin 1996, Körösi 2007, Disch 2019). Ugyanakkor a huszonegy, felsorolásszerű, helyenként a legáltalánosabb szinten mozgó ígélet (például „átalakítjuk a végrehajtást”; „a lehető legtöbb forrást fordítjuk az egészségügyre és az oktatásra”) alapján nem csak, hogy nehezen lennének számonkérhetőek, de végrehajtásuk lehetősége nem is az európai parlamenti vagy önkormányzati választások, hanem az országgyűlési választások tétje. Ennyiben a kiosztott dokumentum inkább az „üres jelölés” (Laclau 2011) képviseleti logikájába illeszkedik, ahol a vezető egy heterogén tábor próbál összetartani általános szinten mozgó ígéretekkel. Ennyiben az említett program sokkal inkább szolgálja a táborépítést, mintsem a kontrollt, így nem mond ellent a plebiszciter képviselet top-down logikájának.

A top-down jelleg Orbán fellépésében lényegesen következetesebb volt: esetében a vezetői performanszok a választókkal való interakciók kevésbé széles spektrumát tették lehetővé. Az egyetlen látványosabb vezetői rezponzivitást demonstráló mozzanat a június 1-jei Békemenet utáni beszéd kezdetén fordult elő, amikor a miniszterelnök a színpadra lépve a tömeg első soraiban jól hallható születésnap köszöntése vagy nevének hangos és tartós skandalása hatására látványosan elrészegült, és a szemeit törölgette. Ez a spontán érzelmi reakció néhány pillanat erejéig a résztvevőkben annak a benyomásnak a kiváltására volt alkalmas, hogy a vezető meghallja őket, és rezonál hangjaikra.

Az egységes nép megjelenítése

Az egységes nép megjelenítésében egyaránt találkozhatunk hasonlóságokkal és érdemi különbségekkel mind diszkurzív-szimbolikus síkon, mind a jelenlét-technikák terén. Előbbieket illetően közös pont, hogy a kollektív identitás, amelynek mindkét vezető a részét képezi, nem pusztán népként, hanem közös történelemmel rendelkező nemzetként jelenik meg a vezetői értelemkonstrukciókban. Jól mutatják ezt a diszkurzív stratégiák és a szimbólumhasználat. A színpad környezetében elhelyezett nemzeti zászlók, a székely zászlók, a nemzeti történelem eseményeit felelevenítő kártyák és a nemzeti identitás részét képező dalok idézése és szavalása. A diszkurzív dimenzióban Orbán és Magyar egyaránt a magyarság egységes egészének megszólítására törekszik, amelyet beszédek elején a képviseleti igénybejelentéseik célközönségének tág földrajzi kijelölésével demonstrálnak: „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Békeszerető Magyarok a világ minden tájáról, határon innen és túl!” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.); „Felemelő érzés, hogy milyen sokan eljöttek! Köszönöm, hogy itt vagytok. Gyulától Hegyeshalomig, Szakonyfalvától Felcsútig, Oklahomától Sydneyig árad a Tisza.” (Magyar-beszéd, 2024. június 8.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Mindkét vezető esetében kiemelendő, hogy a hangsúly nem pusztán a vezetők felhatalmazásán van (ahogy a képviselet voluntarista felfogásában – vö. Mulieri 2019), hanem emellett fontos annak diszkurzív és szimbolikus demonstrálása is, hogy a vezető része az adott (történelmi kontinuitással rendelkező) közösségnek, és cselekvése a *pars pro toto* logikája alapján értelmezhető – azaz identitás-képviseltről (Hofmann 1974, Mulieri 2016, Disch 2019) vagy szinekdochális képviseletről (Ankersmit 2019, van de Sande 2020, Casullo 2021) beszélhetünk. A miniszterelnök rendszerint többes szám első személyben taglalja a történelmi eseményeket, amely a nemzeti kontinuitást megidéző diszkurzív stratégia: „Magunkkal rántottuk a lófarkas zászlót Nándorfehérvárnál, március 15-én egyetlen nap alatt kifordítottuk a világot a sarkaiból Pesten, ’56-ban meglékelünk a világkommunizmust, és ’89-ben kiütöttük az első téglát a berlini falból.” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.) „A honfoglalás óta számos háborút kellett túlélnünk, és még mindig itt vagyunk.” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) Hasonló célt szolgál Magyar esetében a mindenki által ismert iskolai memoriterek és költők gyakori idézése (például Nemzeti Dal, Föltámadott a tenger, Ady-versek).

Ugyanakkor felfedezhetőek érdemi különbségek is a két vezető értelemkonstrukcióiban. A plebiszciter képviselet eltérő variánsai máshogy viszonyulnak a politikai pluralizmushoz (Illés 2023), és ennek megfelelően a nemzet konstrukciójában is nagyobb szerep juthat a homogenitásnak vagy a heterogenitásnak a jelentés-dimenzióban (a jelenlét-dimenzióban a homogenitás elkerülhetetlen, a tömegnek egy hangon kell szólania, mivel enélkül nem lehetséges akklamáció). Magyaránál sokkal nagyobb hangsúlyt kap utóbbi: „Mutassuk meg, hogy mi, konzervatívok, polgári demokraták, szociáldemokraták, liberálisok, elsősorban magyarok vagyunk!” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.) Ezt a heterogén kollektívát azonban bizonyos alapvető célok közös volta tartja össze: „Mutassuk meg, hogy közösen képesek vagyunk megváltoztatni hazánk jövőjét, és egy szuverén, polgári, modern, európai Magyarországot építeni.” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.) Sőt, az egység létrehozását megakadályozó konfliktusokat az önérdékkövető hatalmi elit termékeként tünteti fel: „[A magyar emberek] [n]em kérnek a felesleges ideológiai és társadalmi megosztottságából, és egyre többen ismerik fel, hogy a politikusok által mesterségesen létrehozott árkok és viták csak a hatalomgyár működését és a nemzeti vagyonnak a szűk haveri és családi körnek való átjárszását hivatott elfedni.” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.) Orbán narratívájában a heterogenitásnak kevesebb tér jut, a hangsúly – a „populista mítosz” (Casullo 2020, Körösi et al. 2020: 88–92) – logikájának megfelelően a külső ellenséggel és annak belső kiszolgálóival, az állítólagos árulókkal szembeni harcon van.

Szintén jelentős különbségek fedezhetők fel Orbán és Magyar képviseleti igénybejelentéseinek tartalmi oldalát vizsgálva. Ebben a tekintetben két típust különböztethetünk meg: egyrészt a képviseltek hátrányos helyzetét azonosító és az

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

annak orvoslására vonatkozó (közpolitikai) ajánlatot megfogalmazó tartalmi igénybejelentések (*substantive claims*); másrészt a képviseltek érdekeit kinyilvánító és a képviselői hitelesség alapján identitásalapú azonosulásra építő szimbolikus igénybejelentések (*symbolic claims*) típusát (Severs 2012). A miniszterelnök vizsgált beszédeiben csak utóbbi típus jelenik meg. Orbán mindkét beszéde döntően a nemzetközi viszonyokra fókuszált, amely vonatkozásában közpolitikai cselekvési tervet nem vázolt fel, hanem implicit, szimbolikus vállalásokat tett. Például: „Béke helyett háborút, biztonság helyett jogállami hercehurcát, jólét helyett pénzügyi zsarolást kaptunk. [...] Ideje, hogy helyreállítsuk az európai emberek önértéket és az európai emberek önbecsülését.” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.) „Meg kell húzni a vészféket, hogy legalább, aki akar, leszállhasson, és kimaradjon a háborúból. A magyar kormány tudja, hogy’ kell ezt csinálni. Tudjuk, hogyan kell a végzetes dolgokból kimaradni.” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) Bár ezek a megnyilatkozások formálisan közpolitikai vállalásoknak tűnhetnek, a Severs-féle kategóriák alapján valójában szimbolikusak: a számonkérhetőségük csak nagyon elnagyoltan vetődhet fel, inkább identitás-képviseletet kezdeményeznek. Ezzel szemben Magyar mindkét rendezvényen sok időt szánt a közpolitikai problémák taglalására és a megoldási ajánlatának kifejtésére. Például: „[a kormány részéről] részsikereken kívül csak folyamatosan romló számokat, fogyó magyarságot tudnak felmutatni. [...] a mi terveink legfontosabb elemei egy grandiózus bérlakásépítési program mellett a szülés körülményeinek optimalizálása és az édesanyáknak a munkaerőpiacra történő visszatérésének elősegítése lesz” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.); „Mi olyan országot építünk, ahol nem hagyjuk éhezni és megfagyni az idős honfitársainkat, ezért a Tisza Párt bevezeti a minimálnyugdíjat.” (Magyar-beszéd, 2024. június 1.) Ezek mellett számos szimbolikus természetű igénybejelentést is megfogalmazott, úgy mint: „Létrehozuk azt az erőt, amelyhez csatlakozhat minden jó szándékú magyar ember, aki a hazájáért kíván dolgozni.” (Magyar-beszéd, 2024. március 15.) A két vezető képviseleti igénybejelentései között mutatkozó különbség háttérben a plebisciter vezetés eltérő variánsai és a képviseleti viszony aszimmetriájának eltérő erőssége mellett az is állhat, hogy Magyar Péter frissen alakult pártja esetében – (köz)politikai előzmények híján – újonnan, explicit módon kell kifejtenie ajánlatát, míg a miniszterelnök nagymértékben támaszkodhat korábbi cselekvéséből kirajzolódó képviselői hitelességére (*representative authenticity* – Severs 2012). Az egységesítéshez a diszkurzív és szimbolikus dimenzió túl kulcsfontosságúak bizonyos jelenlét-effektusok is: a szuverén nép/nemzet akarata való hivatkozás a francia forradalom óta visszatérően összekapcsolódik azzal az igénnyel, hogy a szuverén legyen érzékelhető valamilyen formában – erre a leginkább magától értetődő jelölt egy tömeg (Sloterdijk 2008, Borch 2015). Utóbbinak viszont, ahogy az idézett munkák hangsúlyozzák, egységesnek kell lennie, szinkronizálnia kell. Ezért kulcsfontosságúak a közös éneklés, taps, skandalálás, pfujolás, szinkronizált mozgás, stb. autopoietikus eljárásai,

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

amelyek során a tömeg önmagát hozza létre, egyidejűleg adva ki hangokat, végezve mozgásokat, és érzékelve ezeket. Ilyen eljárásokkal mindkét politikai erő rendezvényein bőséggel találkozhatunk. Ugyanígy közös elem a tömeg vizuális eszközökkel való önmagára vonatkoztatása, az egységesítés digitális képek által megtámogatott formája. Ezen a ponton szembeötlő, hogy Magyar Péter eseményein hangsúlyosabban és sokrétűbbek ezek az eljárások: június 8-i rendezvényén próbára is tette a lassan oszlani kezdő tömeg türelmét a több, közösen elénekelt dal az esemény végén, ezzel szemben a június 1-jei Orbán-beszéd után a jelenlévőkben hiányérzetet kelthetett a megszokott szinkronizáló lezárás (például a Szózat eléneklése), helyette csak dalbejátszást és praktikus tájékoztatást kaptak a busszal érkező résztvevők arról, ki merre induljon vissza. Emellett kiemelendő, hogy Magyar gyűlései nagyobb mértékben alkalmaztak a magyar politikában újszerűnek mondható, kreatív intermediális eszközöket a tömeg szinkronizálására: ilyen volt például a párt rigmusaihoz („Nem félünk!”, „Árad a Tisza!”) illeszkedő ritmusok bejátszása a hangfalakon, amely egyaránt alkalmas a skandalás kiváltására, másfelől a megkezdett skandalás felerősítésére is, az interaktivitás (képviseleti kategóriával: reszponzivitás) újabb példáját szolgáltatva. Egyúttal persze, mint minden interakció, ez is magában hordozza az interferencia kockázatát, így előfordult olyan pillanat is, amikor a bejátszott ritmus nem volt összhangban a tömeg skandalásával. Hasonlóan újszerű eszköz a „Fogjuk meg egymás kezét!” rituálé, amely az audiovizuális szinkronizálódásnál és az egy pontra irányított közös tekintetnél is szorosabb, haptikus egységet teremt a résztvevők között, fizikai valósággá téve a „politikai test” metaforáját.

Szintén kulcsfontosságú eleme a szinkronizálódásnak és ezáltal a vezető-képviselő igénybejelentéseit akklamációval elfogadó egységes közösség létrehozásának az eseményen létrejövő atmoszféra, amely – ahogy korábban említettük – egyfajta „interfész-fogalom” a jelentés és a jelenlét dimenziója között, amely közvetít a kettő között. Az atmoszférák stratégiaileg manipulálhatóak („atmoteknika” – Wall 2021b: 26–27, Borch 2014), a top-down plebisciter politika szolgálatába állíthatóak, és az általunk vizsgált rendezvényeken is számtalan ilyen elem megfigyelhető.

A március 15-i állami rendezvény megszokott színhelye, a Nemzeti Múzeum előtti tér megadja a megemlékezés alapvető ünnepélyességét: az épület mérete, amely mellett a résztvevők eltörpülnek; illetve fehér színe akkor is ünnepélyességet sugall és áhítatot vált ki, ha a résztvevő semmit nem tud a magyar történelemről. A március 15-i műsor nagyban hasznosította a giccset az ünnepi atmoszféra létrehozására. A „giccs” fogalmát itt nem az esztétikai minősítés, hanem a leírás céljával használjuk, mint az atmoszférák létrehozására irányuló esztétikai munka egy formáját (Böhme 2017: 6, 16, 29–30). A giccs erős, de egysíkú érzelmeket közvetít, és ezáltal épít közösséget. Ennek példái a március 15-i eseményen a – tömeg által félperces, azaz rendkívül hosszú tappsal jutalmazott – „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország” című dal, vagy éppen az érzelemkifejezést a túljátszásig vivő színé-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

szek, az ünnepi műsor előadói által viselt díszes népies öltözetek, huszáregyenruhák és hatalmas kokárdák. Ahogy azt a dalbetét kísérő taps is illusztrálja, és résztvevői benyomásaink is megerősítik, még ha a megjelent tömeg mérete el is maradt a várakozásoktól, a szónok által megteremteni kívánt, az épített környezet által megalapozott és a giccs eszköze által felerősített büszkeség és felháborodás váltakozó affektusaira építő dacos atmoszféra megteremtése alapvetően sikeres volt – jó példái ennek például a tömegben EU-s zászlóval megjelenő ellentüntetőt az esemény után érő verbális inzultusok is.

A siker oka aligha pusztán az orbáni performansz és a helyszín, illetve a performansz és a megemlékezés alapját adó történelmi esemény hagyományos értelmezése (elnyomó külső hatalmakkal való szembeszállás) közötti rezonancia volt, hanem az esemény rituális, ismétlődő jellege is: a március 15-i performansz által megteremteni kívánt atmoszféra az elmúlt több, mint egy évtizedben nem sokat változott. A nemzeti ünnepen tartott megemlékezés legfontosabb jelenlét-mozzanata, hogy az voltaképpen az 1848-as események „újrajátszása” (*reenactment*), a „testek által kibillentett idő” (Deres 2022: 7–24) példája, ahol ugyanazon a helyen, az események résztvevőinek – a hagyomány szerinti – pozíciójába helyezkedve (Orbán Petőfi helyén, a tömeg a hallgatósága helyén) a résztvevők megismétlik a dacos ellenállás gesztusát.

Ezt a szándékot Orbán Viktor jellemzően a diszkurzív dimenzióban is nyomatékosítja: „1848 márciusában Európa lángokban állt. Vér folyt a fővárosok utcáin. Bécsben barikádokon harcoltak. Mit csináltak a magyarok? Verset írtunk. 12 pontot szerkesztettünk. Átsétáltunk Pestről Budára. Az volt az első békemenetünk.” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.) A miniszterelnök diszkurzív stratégiája – amellyel rezonálnia kell az atmoszférának – nem változott alapjaiban az elmúlt több, mint egy évtizedben. Ahogy a korábbi évek rendezvényein, úgy 2024-ben is a fentebb leírt újrajátszási rituálé adott lehetőséget a miniszterelnöknek a történelmi korszakokon átívelő nemzet képviseletére való igény bejelentésére: „Nem lehetséges, kedves Barátaim, hogy mi, a szabadság magyar hívei ugyanazt a forradalmat vívjuk 1848 óta?” (Orbán-beszéd, 2014. március 15.) 2010 óta a miniszterelnök nemzeti ünnepeken mondott beszédeinek alapmotívuma a büszkeségből és az idegen hatalmak feltételezett beavatkozási kísérletei felett érzett felháborodásból előálló dacos atmoszféra, amelyet a 2024-es eseményen így kísérelt meg előállítani: „Büszke és önérzetes nép a mienk. Bennünket meghajlítani, bennünket hódoltatni, és belőlünk kiszorítani a szuszt kétszeres siker [...] Elfogyott a félhold, elkopott a kétfejű sas karma, és elvászott a vörös csillag is. Mi vagyunk a homok a gépezetben, a bot a küllők között, a tüske a köröm alatt. Mi vagyunk, akikbe beletörik a fog és a bicska, és beleszorul a fejsze is. Mi vagyunk az a Dávid, akit jobb, ha elkerül a Góliát.”

Ugyanakkor a június 1-jei Békemenet utáni rendezvény esetében az egységes atmoszféra kialakítása korántsem volt ilyen egyértelműen sikeres, és indokoltnak tűnik „atmoszferikus interferenciáról” beszélni. A szigetig tartó, Duna-parti séta

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

alapvetően a kedélyes városnézés és a kics csoportos beszélgetés elemeit vegyítette magában (Duna-parti nevezetességekkel való fotózkodásokkal és kics csoportos pálinkakóstolásokkal is tarkítva), és ezt az atmoszférát erősítette a borús idő és minimális eső után a menet szigetre érkezésének idejére kisütő nap, illetve a Margitsziget kellemes, parkos környezete is. Mindez a közös menetelésen túl csak részleges és időleges, alapvetően a résztvevőktől érkező szinkronizációs kísérletekkel (pl. közös éneklés kezdeményezése, hordozható hangfalról játszott zene) volt tarkítva, így a menet ideje alatt még nem beszélhetünk egységes, szinkronizált tömegről. Ezzel alkotott éles kontrasztot az érkezőket a réten fogadó műsor, amely a tömeget a félelem atmoszférájának megteremtésével kísérte meg szinkronizálni: a háborúellenes klasszikusok apokaliptikus képeiből összeszerkesztett, drámai zenével kísért *bricolage*-előadás a színpadon jajveszékélő gyermekekkel, kiabáló és helyenként rikácsoló színészekkel, a fizikai erőszak gyakori ábrázolásával érezhetően váratlanul érte az érkezőket, akik közül sokan a fűbe heveredtek. Ez a piknik-hangulat pedig nehezen volt összeegyeztethető a háborútól való rettegés színpadi megjelenítésével. Az ilyen jellegű interferenciák értelemeszerűen hátráltatják a választóközönség megformálását.

A Magyar Péter-féle események a stíluselemek másféle kombinációját hozták létre: a komolyságot gyakrabban oldotta könnyedség és (ön)íronia. Jó példa erre a Magyar bevonulása alatt szóló „*You never can tell*” című Chuck Berry dal a március 15-i eseményen. Az egész rendezvény stílusa a Fidesz jelenlét-rituáléinak komoly és gicsces stílusa, illetve a másik végletet megtestesítő, az (ön)íroniát végletekig vivő Kutyapárté közötti középút keresésének tünt. Erre a szónok utalt is beszédében, amelyet a közönség részéről nevetés követett: „Kedves barátaim! Nem ígérek örök életet és ingyen sört.” Egyúttal a nemzetért folytatott munka fontosságát hangsúlyozó elemek és az Orbán-beszédekre jellemző emelkedett idézetek is elhangzottak: „Ahogy Kossuth Lajos mondta: Mindent a népért, mindent a néppel együtt, semmit a népről, a nép feje felett, ez a demokrácia.” Az (ön)ironikusabb hangnemet a közönség is erősítette, például a *Dűne* messiására utaló „Lisan Al-Ghaib” feliratú táblával. Műfaji analógiát keresve azt mondhatjuk, hogy a rendezvény sok tekintetben egy könnyűzenei koncertre hasonlított, amely a szinkronizálódáshoz ideális ritmusú, többnyire jól ismert szövegű dalokra épült, amelyek egyik lábukról a másikra állásra, ütemes tapsra készítették a résztvevőket. A füstgyertyák megjelenése szintén ráerősített erre az érzetre. A rendezvény stílusának komolyságát erősítette intermediális eszközökkel a Cserhalmi György által 35 évvel korábban, a Magyar Televízió épülete előtt felolvasott 12 pontos ellenzéki követelés lejátszása. A műsorvezető keretezése és a Magyar Péter beszédében szintén 12 pontban szedett „nemzeti minimum” az 1848-as és a rendszerváltozáskori események „újrajátszásának” benyomását keltették.

Amennyiben a Fidesz-gyűlés atmoszféráját büszkeség és felháborodás affektusainak váltakozásaként írtuk le, a március 15-i Magyar-esemény leginkább a várakozás és lelkesültség, illetve meglepetés és kétség közti oszcillálás affektív dinamikáival

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselő

volt jellemezhető. Ez rávilágít a jelenlét-rituálék ismétlődő voltának fontosságára: míg Orbán beszédei évtizedes, jól bejáratott interakciós mintázatára épülnek, Magyar első jelenlét-rituáléján mondatai fogadtatása vegyes volt: néhányat lelkes taps fogadott, néhány viszont nem váltott ki érdemi reakciót. Utóbbi affektusok túlzott mértéke a szinkronizálás sikerét is megkérdőjelezheti, azonban ezt a mértéket nem közelítették meg a rendezvényen. Ugyanígy az interakciós dinamika sem volt még kiforrott: például, bár Magyar reagált egy spontán induló „nem hagyjuk!” skandalásra, azonban azt túlzottan gyorsan „lekeverte”, kiaknázatlanul hagyva az abban rejlő szinkronizációs potenciált.

Ezzel szemben a vezető és a közönség interakciós dinamikája sokkal gördülékenyebbé vált a június 8-i eseményre: a bizonytalanság időnként fel-felbukkanó atmoszférája eltűnt, és a vezető is jobban kezelte a spontán interakciókat, ahogy arra korábban utaltunk. Habár a helyszín és az időpont szűk értelemben vett „újrarájátszást” nem tett lehetővé, a grandiózus térben és szoborcsoportban rejlő atmoszféra-formáló, a résztvevők képzelőerejét stimuláló és a nemzeti kontinuitást megtestesítő potenciált Magyar a beszéde elején hosszú percekön keresztül hangsúlyozta: „És azért [jöttünk ma ide], hogy fejet hajtsunk az őseink előtt, és ígéretet tegyünk a szobraik előtt, hogy újjáépítjük az országunkat, ahogy tette ezt IV. Béla a tatárjárás után. Nem véletlenül vagyunk itt, a Hősök terén [...], mert ennek a térnek üzenete van, amit magunkkal kell vinnünk és tovább kell adnunk.” (Magyar-beszéd, 2024. június 8.) Ezen az eseményen egy másik probléma – mondhatjuk szervezési hibának – nehezítette a tömeg egységesítését, ez pedig a kora-délutáni órákban a Hősök tere betonján kialakuló rendkívüli meleg, és a rendezvény ehhez mérten túlzottan hosszú volta. Bár alkalmi rosszullétek a Békemeneten is előfordultak, az Orbán-beszéd alatt lehetőség volt a sziget fái alá húzódásra, ami a Hősök terén nem volt opció, ennek lett a következménye a tömeg foghíjassá válása a napos részekben, az emberek épületek adta árnyékba való vándorlása. Ennek következményei voltak a Magyar Pétert megelőző újabb programelemek bejelentésénél fel-felbukkanó csalódott moraj, és „Rövidebben!” bekiabálások, illetve az esemény végére rendszeressé váló, a szónokok beszédeit visszatérően megszakító „Orvost! Orvost!” bekiabálások a közönség egyes részeiből. Az ilyesfajta interakciók magukban hordozzák a szinkronizálódás megakadását, a tömeg bomlásának veszélyét; igaz, egyúttal lehetőséget is adnak a szónokoknak az odafigyelés demonstrálására, illetve akár leleményes improvizációkra is (Tarr Zoltán az „Igyatok vizet!” felszólítást az „Aki a Tisza vizét issza...” nóta szövegével kötötte össze, egyúttal felkapva a „Kórházakba is orvost!” tömegeből érkező bekiabálását). Ezek az események jól illusztrálják Fischer-Lichte azon érvelését, hogy a materialitás – amely jelen esetben nem szándékolt művészi gesztus, hanem egy időjárási kontingencia következménye volt – újra és újra megszakíthatja a hermeneutikai értelmezés körköröségét, új és új, spontán jelentésgenerálási folyamatok indítva el. Egy politikai gyűlésen az egységesítés sikere ilyenkor nagyban múlik a színpadon lévők spontán reakcióitól. Mindenesetre a rendezvényen

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

a fásultság fel-felbukkanó atmoszférája végül nem vezetett a tömeg felbomlásához, azt végül felváltotta a vezérszónok beszéde alatti lelkesültség és szinkronizálódás.

Végül, a tömeg egységesítését szolgálja a kizárt ellenség megjelenése vagy megjelenítése: az jelen lehet fizikailag, például ellentüntetők formájában, de megjeleníthető intermediális eszközökkel is (képek, videók, hangok bejátszása stb.). A június 8-i Magyar-rendezvényen például Orbán Viktor egy 2006-os beszéde került bejátszásra feszültségfokozó zenével, amelyben a miniszterelnök a szocialista kormányok ellenfeleket démonizáló stratégiáját kritizálja, és amelyeket a videó sugalmazása szerint most maga is folytat. Hasonló hatást váltott ki június 1-jén a Békemenet elején haladó teherautó, amelyen elhelyezett plakáton a „Ne a háborúra szavazz!” felszólítás és egy harckocsi képe felett Karácsony Gergely, Gyurcsány Ferenc és Magyar Péter alakja volt látható. A menet útvonalán útba eső, a közös listára történő szavazásra buzdító, Dobrev Klárát, Kunhalmi Ágneszt és Karácsony Gergelyt ábrázoló plakátok szintén heves érzelmi reakciót és felzúdulást váltottak ki a résztvevőkből.

Akklamáció

A tömeg egységesítésének egyik célja a vezető akklamációjának lehetővé tétele. Bár az akklamáció nem formális jogi felhatalmazás, mint a választás, Carl Schmitt „magától értetődő és ellentmondásmentes jelenlétként” („*selbstverständliches, unwidersprochenes Dasein*” – Schmitt 1940: 65) írja le, amely tisztábban politikai (és az ő sajátos felfogásában demokratikusabb) aktus, mint a választás. Az akklamáció ugyanis nyilvános: maga a nép pedig, mint közjogi fogalom csak a nyilvánosság szférájában létezhet, a szavazófülke magányában leadott és utólag összegzett szavazatok nem konstituálnak valódi népakaratot. Nem kell Schmitt érvelését teljes egészében elfogadnunk ahhoz, hogy felismerjük jelentőségét a kortárs konstruktivista képviselet-elmélet számára: ezek alapján a nép és a nemzet nem valamiféle eleve létező entitás, hanem létrejöhet például eseti mobilizációkon elhangzó képviseleti igénybejelentések elfogadása révén (Butler 2015: 1–23, Montanaro 2017: 46). Ebből adódóan pedig szükség van a felhatalmazás és az elszámoltatás fogalmainak kibővítésére, vagy más fogalmakkal való részleges helyettesítésére (Saward 2020: 102, Montanaro 2017: 51–52). Az akklamáció schmitti fogalma hozzájárulhat ehhez a vállalkozáshoz. Az elméleti részben leírtaknak megfelelően, az akklamáció olyan, a vezér személyére fókuszáló megerősítés, amely csak igen vagy nem alakot ölthet. Kapcsolódhat a vezető egyes képviseleti igénybejelentéseihez: ezen a ponton az igénybejelentés elfogadása (*acceptance* – Saward 2020: 102) az akklamáció egy sajátos esetének tekinthető. De kiválthatja a vezető pusztá megjelenése is a színpadon. Az akklamáció egyesíti magában a jelentés és a jelenlét elemeit: van minimális diszkurzív tartalma, értelmezhető beszédaktusként, amelynek lokúciója egy egyszerű szlogen vagy a vezető nevének skandalálása, illokúciója pedig a vezetővel való azono-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

sulás kifejezése, és ezzel a képviseleti kapcsolat létrehozása. A nyelvi performativitás mellett azonban a testi-érzékelési performativitás is része az akklamáció aktusának: a vezér nevének skandalása szinkronizál más testekkel, a hanghullámok kitöltik a teret és – amennyiben elég erősek – nemcsak hallják őket a résztvevők, hanem meg is érintik őket (Gumbrecht 2014: 1. fejezet). *Autopoiészisz* játszódik le, amennyiben az általam és mások által kiadott hang általam való érzékelése hozza létre a tömeget, a népakaratot (a „nép hangját”) pedig saját bőrömmön érzékelem (Sloterdijk 2008).

Magyar és Orbán jelenlét-rituáléinak egyaránt központi eleme a vezető akklamációja. Ennek legnyilvánvalóbb formája az elemzett eseményeken a vezető nevének skandalása („Viktor! Viktor!”, „Szép volt, Peti!”), de ugyanígy funkcionálhat szlogenek skandalása is a vezető által tett képviseleti igénybejelentésekre való reakcióként (például „Nem hagyjuk!” „Árad a Tisza!”, „Nem félünk!” a Magyar-féle rendezvényeken), ugyanígy értelmezhető a vezérrel való azonosulás kifejeződésékként. Magyar esetében mindezt kiegészítő elem, amikor vezető a tömegbe megy, hogy hívei megeríntessék és szelfizhessenek vele. Bár a szelfizés egyéni aktus, a hívei közé menő vezető nagyon is konkrét jelenlét-hatással jár: fizikai csomósodási ponttá válik, aki körül a tömeg sűrűsödik. A taktilitást az eseményről készült képek vizualitása egészíti ki, létrehozva a vezető megerősítésének akklamáción túlmutató szinesztéziáját. Bár a szelfizés és a hívekkel való közvetlen interakció Orbántól sem idegen, Magyar mégis újat hozott ennek a mozzanatnak a jelenlét-rituáléba való integrálásával. Bár nem tartozik az általunk elemezett rituálék közé, érdemes megemlíteni, hogy Magyar a képviseltekkel történő közvetlen érintkezésre fordított nagyobb figyelmét szintén érzékletesen demonstrálta a 2024. április 6-ára szervezett Nemzeti meenten, amelynek teljes útvonalán a támogatói élén vonult végig, míg Orbán rendszerint csak a Béke menetek célállomásán találkozik híveivel. Hasonlóan, Magyar a választási kampány során lényegesen több alkalommal és helyszínen került közvetlen kontaktusba képviseltekkel, mint Orbán (Bakró-Nagy – Cseke 2024).

Az akklamáció egy másik formáját a vezető által a tömeghez intézett kérdés formájában megfogalmazott képviseleti igénybejelentés válthatja ki, amelyre utóbbi megerősítő közfelkiáltással vagy elutasítással reagálhat. Mivel az elérni kívánt hatásnak egyaránt előfeltétele a képviseleti igénybejelentés elfogadása és a közönség szinkronizáltsága, a vezető részéről ez némi kockázat vállalását is szükségessé teszi. A vizsgált jelenlét-rituálékon Orbán csak néhány alkalommal élt ezzel az eszközzel, például a június 1-jei beszédében, amikor az „Akarunk-e magyar vért adni Ukrajnáért?” kérdésre a tömeg a miniszterelnök válaszával egy időben felelt: „Nem akarunk!”. Ezzel szemben Magyar a június 8-ai beszédében kifejezetten gyakran nyitott lehetőséget a közönség akklamációjára, vegyesen szimbolikus és tartalmi (közpolitikai) jellegű kérdésekkel, kivétel nélkül sikeresen: „Ha ti is úgy akarjátok, akkor Magyarország nem az ék, hanem a kapocs lesz Kelet és Nyugat között. Akarjátok?”; „Akarjuk, hogy egy család kezében legyen a fél ország?”; „Akarjuk, hogy éveket kell-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

jen várni a legegyszerűbb műtétekre és tizenkét évet egy gyermek fogszabályzására?” „Akarjuk, hogy itt legyen Európa legmagasabb áfája?”

Fizikai erő felmutatása

Végezetül, a jelenlét-rituáléknak a fizikai erő felmutatása is funkciója a plebisciter képviseletben. A schmitti felfogásban az akklamációval megválasztott vezető szó szerinti értelemben megtestesíti a politikai közösség egységét (Rasch 2016: 328–329) és feltételezett lényegét, amely a döntés- és cselekvőképességben rejlik (Brito Vieira – Runciman 2008: 56). A *par excellence* politikai döntés pedig a barátról és ellenségről való döntés. A megkülönböztetés horizontja (tehát nem mindennapi tartalma, hanem végső, legtisztább, extrém megnyilvánulása) Schmittnél a fizikai ölés: „A barát, ellenség és harc fogalmi azáltal nyerik el reális értelmüket, hogy kiváltképp a fizikai ölés reális lehetőségére vonatkoznak és e vonatkozást meg is őrzik. A háború az ellenségességből következik, mert ez egy másik lét létszerű tagadása. A háború csupán az ellenségesség legvégsőbb megvalósítása. Nem szükséges, hogy mindennapi, normális legyen, s az sem, hogy valamiféle eszményi vagy kívánatos dolognak érezzék, ellenben valóságos lehetőségként adottnak kell maradnia mindaddig, amíg az ellenség fogalmának megvan az értelme.” (Schmitt 2002: 23) Ezek a mondatok a jelenlét dimenziójába emelik a barát-ellenség megkülönböztetést: az ellenségesség nem más, mint testek – pontosabban, mivel kollektív jelenségről van szó: tömegek – ütközése, ahogy a barátság jelenlét-dimenziója a szinkronizálódás, a tömeg egységesítése. Ezért is található meg az erőszak kockázata Gumbrecht-nél is, hasonlóan a klasszikus tömegelméletekhez. Nem olyasmiként, ami teljességgel diszkreditálná a tömegeseményeket (hiszen általa leírt intenzív tapasztalatok csak ilyeneken szerezhetőek), hanem mindig jelenlévő, reális veszélyként. Nem kell tehát egy tömegrendezvénynek erőszakba torkollania ahhoz, hogy felismerjük: azok egyik alapvető funkciója az erő felmutatása. Hasonló ez a logika ahhoz, ahogy Przeworski (1999, 2018). ír a demokratikus választásokról, mint szimulált polgárháborúról. Ezt a felfogást maga Orbán Viktor foglalja össze a legtalálóbban: „Az ellenfelek ma már egymás fejeit nem betörik, inkább megszámlolják. Ez magával hozta a demokráciát.” (Orbán-beszéd, 2015. március 15.) Ám az erő felmutatásának van egy sokkal kevésbé absztrakt, egyben látványosabb módja: tömegrendezvények szervezése, és a tömeg méretének tudatosítása mind a helyszínen, mind utólag a virtuális térben. Ezt a célt szolgálják a tömeg valós méretének növelésére tett költséges erőfeszítések (például buszutak szervezése, telekocsi-hálózat működtetésének ösztönzése), a tömeg nagyságát és ez által a megtestesített fizikai erőt látványosan demonstráló helyszínek kiválasztása (például hidak, sugárutak, nagy közterek), valamint a tér egyes részeinek a tömeg sűrűségét növelő elkerítése mindkét júniusi rendezvényen. Ehhez kapcsolhatóak a magyar nyilvánosságban a Fidesz 2002-es Kossuth téri nagygyűlése

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

óta jelenlévő állandó viták is az egyes vezetők által megmozgatott tömegek – a társadalmi támogatottság tükrének tekintett – tényleges méretéről, amelyek az általunk elemzett jelenlét-rituálékat is kísérték.

A tömeg méretét, az általa felmutatott erőt demonstrálni kell, egyfelől, a saját tábor felé: az *autopoiézisz* intermediális úton való támogatása, a tömegről készített képek kivetítése a tömeg számára megjelent mind a négy rendezvényen. De ugyanígy jellemző volt a tömeg méretének diszkurzív tudatosítása a műsorvezetők és a vezetők részéről is: „Európai választás előtt még sohasem gyűltünk össze ilyen óriási tömegben. Ha csak ráfújnánk az ellenfeleinkre, Brüsszelig repülnének.” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) „Azért jöttünk ma ide, mert máshol már nem férünk el.” (Magyar-beszéd, 2024. június 8.) A miniszterelnök diszkurzív stratégiájának emellett – az ellenzék által gyakran kritizált – állandó részét képezi a katonai terminológiának a politikai viszonyokra történő adaptálása: „[...] nincs más választásunk, el kell foglalnunk Brüsszelt.” (Orbán-beszéd, 2024. március 15.) „[...] a valaha volt legnagyobb vereség, amit a baloldal egyesített csapataira mértünk.” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) „A mienk a legnagyobb választási hadsereg.” (Orbán-beszéd, 2024. június 1.) Szintén ennek az erőnek a tudatosulása volt a Békemenet tömegében mellettünk elhangzó beszámoló, amelyben egy résztvevő – a szövegkontextus alapján egy korábbi – Békemenetről közvetítő riportterrel való interakcióját írta le beszélgetőpartnerének: „Nem kell velük szóba állni. Ördöggel nem szabad szóba állni. Csak kiáltanom kellett volna, hogy árulók vannak közöttünk.” Az erő tudatosulása mellett nyomokban az erőszak is megjelent, mindenekelőtt a Fidesz márciusi rendezvényén a tömegben megjelenő ellentüntetőkkel szemben: az akklamációs rituálét megzavaró Törley Katalinék ellen fizikai inzultus is történt, a rendezvényre EU-s zászlót vivő résztvevő ellen pedig verbális (a „Rossz helyen vagy, takarodjanak a Magyar Péterhez, provokátor” az enyhébb reakciók közé tartozott). Az ilyen jellegű gesztusokhoz nem is kellett feltétlenül ellentüntetők: a Dobrev Klárát, Kunhalmi Ágneszt és Karácsony Gergelyt ábrázoló, a menet útvonalába eső plakátok szintén erőteljes érzelmi töltetű verbális reakciókat váltottak ki sok menetelőből. A júniusi Békemeneten ugyanígy verbális agresszióhoz vezetett, hogy ellentüntetők a miniszterelnök politikáját nem éppen visszafogott stílusban kritizáló táblát raktak ki a Békemenet útvonalán. Ugyanakkor a reakciók korántsem voltak egységesek, a márciusi eseményen uniós zászlót lengető ellentüntetővel több résztvevő érvelő vitát kezdeményezett. A Magyar-féle rendezvényeken nem találkoztunk ilyen jelenségekkel, igaz, ellentüntetőkkel sem.

Összegzés

A tanulmány célja annak megmutatása volt, hogyan egészítik ki egymást jelentés- és jelenlét-hatások a választóközönség megformálásában egy meghatározott képviseleti formában, a plebiszciter képviseletben. Elméleti szinten mindenekelőtt Hans

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Ulrich Gumbrecht és Erika Fischer-Lichte gondolatait segítségül hívva világítottunk rá a konstruktivista képviselet-elmélet performatív ága által nagyrészt figyelmen kívül hagyott tényezőkre a választóközönség megformálásában. Megkíséreltük bemutatni, hogy a plebisciter képviseletben jelenlét-hatások szerepe különösen nagy. Ez egyfelől az akklamációban, mint a képviseleti igénybejelentés elfogadásának (*claim acceptance* – Saward 2010) sajátos formájában mutatkozik meg, ahol az elfogadás diszkurzív tartalma minimális (éljenzés, a vezér nevének skandálása vagy fütyülés), jelenlét-dimenziója viszont kifejezetten hangsúlyos: a tömeg hangja nemcsak betölti a teret, hanem egyúttal sajátos „objektivitást” is kölcsönöz a népakaratnak, mivel a résztvevők saját testükön érzékelik a „nép hangját”. Másfelől, a politikai vezető akklamációjának céljával létrehozott nagygyűlés mint jelenlét-rituálé a Gumbrecht (2021) által leírt stadiontömeg számtalan jegyét (közös figyelem, szinkronizált mozgás és összekapaszkodás általi szinkronizálódás, az intenzitással összekapcsolódó atmoszférák) is magán viseli, még ha a jelentés-elemek szerepe egy politikai gyűlésen nagyobb is. Mindez egy olyan, dinamikus materialitás felé mutat, amely kiegészíti a diszkurzív és szimbolikus elemeket a választóközönség létrehozásában, anélkül, hogy tagadná a konstruktivista képviselet-elmélet központi tézisét, hogy a választóközönség a képviseleti folyamat során jön létre.

Annak körüljárása, hogy pontosan miként is járulnak hozzá a jelenlét-hatások a kollektív identitásformálódáshoz, túlmutat jelen tanulmány keretein, és további kutatást igényel. Megítélésünk szerint az atmoszféra általunk alkalmazott fogalma kulcsszerepet játszhat ebben a folyamatban azáltal, hogy közvetít jelenlét és diszkurzív-szimbolikus jelentés között: van materiális-testi alapja, egyúttal azonban sajátos „tudatállapotként” (Fischer-Lichte 2008: 142) nem társítható bármilyen képviseleti igénybejelentéshez. Egy melankolikus atmoszférájú nagygyűlésen aligha lehet sikeresen elfogadtatni forradalmi tartalmú képviseleti igénybejelentéseket. Ennek a közvetítésnek a fogalmi megragadása segíthet a jelentés- és jelenlét-effektusokra egyaránt figyelő megközelítésnek elkerülni a test-elme dichotómia és az ebből eredő elméleti problémák reprodukálását (vö. Fischer-Lichte 2008: 98–100, 153).

Másfelől, a tanulmány célja volt gyarapítani a magyarországi politikai képviselet-ről való tudásunkat. Az elemzések reményeink szerint bizonyították, hogy a plebisciter képviselet fogalma termékenyen alkalmazható nemcsak Orbán Viktor, hanem Magyar Péter jelenlét-rituáléira is. Magyar felbukkanása azonban, amellet, hogy beilleszkedett a magyar politikai kontextus vezetőközpontú, plebisciter logikájába, érdemben formálta és formálja is ezt a kontextust, annak identitásalapú variánsától a versengésalapú felé (Illés 2023) mozdítva el azt. Egyfelől, a – mozgósított tömeg tekintetében bizonyosan – egyenrangú kihívó megjelenése újból felértékelheti a politikai versengésben nyújtott teljesítményt, közelebb hozva a plebisciter politika Max Weber által kívánatosnak tartott, meritokratikus variánsát (vö. Green 2010, Illés – Körösi 2023). Ugyanígy egy ilyen elmozdulás felé mutat a pluralizmus explicit tematizálása és elfogadása Magyar beszédeiben. Végezetül, a Magyar-féle

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

jelenlét-rituálékon megfigyelhető változatosabb és spontánabb interakciók szintén értékelhetőek egy valamivel kevésbé aszimmetrikus képviseleti forma irányába való elmozdulás jeleiként, a tág értelemben vett „reszponzivitás” formáiként – ugyanakkor magyarázhatóak azzal is, hogy a Magyar-féle politikai mozgalom még életciklusa elején jár. Utóbbi tényező, illetve a tanulmány korlátozott empirikus bázisa miatt is célszerű ezeket a felvetéseket hipotéziseknek tekinteni későbbi kutatások számára.

Irodalom

- Achen, C. H. – Bartels, L. M. (2017): *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton University Press, Princeton, NJ.
- Aiolfi, T. (2022): Populism as a Transgressive Style. *Global Studies Quarterly*, 2(1). <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksac006>
- Anderson, B. (2014): *Encountering Affect: Capacities, Apparatuses, Conditions*. Ashgate Publishing, Farnham.
- Ankersmit, F. (2019): Synecdochical and Metaphorical Political Representation: Then and Now. In: Castiglione, D. – Pollak, J. (eds.): *Creating Political Presence: The New Politics of Democratic Representation*. University of Chicago Press, Chicago, IL. 231–253.
- Bakró-Nagy F. – Cseke B. (2024): *Térképen, ahogy Magyar Péter bejárta az egész országot, Orbán pedig a saját táborát erősítette*. <https://telex.hu/belfold/2024/06/09/valasztasi-kampany-orszagjaras-terkepen-orban-viktor-magyar-peter-dobrev-klara-deutsch-tamas> (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Bene M. (2014): Békemenet és médiadiskurzus. *Studies in Political Science / Politikatudományi Tanulmányok*, 2014(1). MTA TK PTI, Budapest. [https://politikatudomany.tk.hu/uploads/files/Bene_Marton_SPS\(1\).pdf](https://politikatudomany.tk.hu/uploads/files/Bene_Marton_SPS(1).pdf) (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Borch, C. (2014): The Politics of Atmospheres: Architecture, Power, and the Senses. In: Borch C. (ed.): *Architectural Atmospheres: On the Experience and Politics of Architecture*. Birkhäuser, Basel. 60–89.
- Borch, C. (2015): The Politics of the Senses: Crowd Formation through Sensory Manipulation. In: Torres, E. C. – Mateus, S. (eds.): *From Multitude to Crowds: Collective Action and the Media*. Peter Lang, Frankfurt am Main. 53–70.
- Böhme, G. (2017): *The Aesthetics of Atmospheres*. Routledge, London.
- Brennan, T. (2004): *The Transmission of Affect*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Brito Vieira, M. – Runciman, D. (2008): *Representation*. Polity Press, Cambridge.
- Brito Vieira, M. (2020): Representing Silence in Politics. *American Political Science Review*, 114(4): 976–988. <https://doi.org/10.1017/S000305542000043X>.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Caramani, D. (2017): Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government. *American Political Science Review*, 111(1): 54–67. <https://doi.org/10.1017/S0003055416000538>
- Casullo, M. E. (2020): Populism and Myth. In: Eklundh, E – Knott, A. (eds.): *The Populist Manifesto*. Rowman & Littlefield International, London, 25–38.
- Casullo, M. E. (2021): Populism as Synecdochal Representation: Understanding the Transgressive Bodily Performance of South American Presidents. In: Ostiguy, P. – Panizza, F. – Moffitt, B. (eds.): *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*. Routledge, London, 75–94.
- Deres K. (2022): *Besúgó Rómeó, meglélt Yorick: Dokumentumszínház, újrajátszás és az archívumok felnyitása*. Kronosz Könyvkiadó, Pécs.
- Disch, L. – van de Sande, M. – Urbinati, N. (eds.) (2019): *The Constructivist Turn in Political Representation*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Disch, L. (2019): Introduction: The End of Representative Politics? In: Disch, L. – van de Sande, M. – Urbinati, N. (eds.): *The Constructivist Turn in Political Representation*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 1–18.
- Disch, L. (2021): *Making Constituencies: Representation as Mobilization in Mass Democracy*. University of Chicago Press, Chicago, IL
- Elliott, D. – Culhane, D. (eds.) (2017): *A Different Kind of Ethnography: Imaginative Practices and Creative Methodologies*. University of Toronto Press, Toronto.
- Fischer-Lichte, E. (2005): *Theatre, Sacrifice, Ritual: Exploring Forms of Political Theatre*. Routledge, London.
- Fischer-Lichte, E. (2008): *The Transformative Power of Performance: A New Aesthetics*. Routledge, London.
- Green, J. E. (2010): *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford University Press, Oxford.
- Guasti P. – Geissel, B. (2021): Claims of Representation: Between Representation and Democratic Innovations. *Frontiers in Political Science* <https://doi.org/10.3389/fpos.2021.591544>
- Guasti, P. – Geissel, B. (2019): Saward's Concept of the Representative Claim Revisited: An Empirical Perspective. *Politics and Governance*, 7(3): 98–111. <https://doi.org/10.17645/pag.v7i3.2103>
- Gumbrecht, H. U. (2004): *Production of Presence: What Meaning Cannot Convey*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Gumbrecht, H. U. (2012): *Präsenz*. Suhrkamp, Berlin.
- Gumbrecht, H. U. (2014): *Our Broad Present: Time and Contemporary Culture*. Columbia University Press, New York, NY

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Gumbrecht, H. U. (2021): *Crowds: The Stadium as a Ritual of Intensity*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Hayat, S. (2022): Unrepresentative Claims: Speaking for Oneself in a Social Movement. *American Political Science Review*, 116(3): 1038–1050. <https://doi.org/10.1017/S0003055421001210>
- Hofmann, H. (1974): *Repräsentation: Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert*. Duncker & Humblot, Berlin.
- Howes, D. (ed.) (2005): *Empire of the Senses: The Sensual Culture Reader*. Berg Publishers, Oxford.
- Illés G. – Körösényi A. (2022): From the Theater to the Hippodrome: A Critique of Jeffrey Green's Theory of Plebiscitary Democracy and an Alternative. *Contemporary Political Theory*, 21(3): 419–442. <https://doi.org/10.1057/s41296-021-00525-6>
- Illés G. – Körösényi A. (2023): The Touch of the Leader: Representation and Responsiveness in Plebiscitary Leader Democracy. *Distinktion: Journal of Social Theory*. 1–21. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2023.2220086>
- Illés G. (2023): Versengés és identitás: A plebisciter képviselet két formájáról. *Politikatudományi Szemle*, 32(4): 85–109. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2023.4.85>
- Illés G. – László T. (2024): Crowds and Plebiscitary Representation. Rituals of Presence in the Orbán Regime. *The British Journal of Politics and International Relations*, 2024. december 18. <https://doi.org/10.1177/13691481241305979>
- Knops, L. (2022): Towards an Affective Turn in Theories of Representation: The Case of Indignation. *Representation*, 59(2): 271–288. <https://doi.org/10.1080/00344893.2022.2091011>
- Körösényi A. – Gyulai A. – Illés G. (szerk.) (2022): *Vezérdemokráciák a világban: Macrontól Erdoğanig és Trumpig*. Ad Librum Kiadó/TK PTI, Budapest.
- Körösényi A. – Illés G. – Gyulai A. (2020): *Az Orbán-rezsim: A plebisciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Osiris Kiadó/TK PTI, Budapest.
- Körösényi A. (2007): A demokratikus elitizmus konszenzusán túl. *Politikatudományi Szemle*, 16(4): 7–28.
- Laclau, E. (2011): *A populista ész*. Ford. Csordás Gábor. Noran Libro, Budapest.
- Laplante, J. – Gandsman, A. – Scobie, W. (eds.) (2020): *Search After Method: Sensing, Moving, and Imagining in Anthropological Fieldwork*. Berghahn Books, New York, NY
- Mair, P. (2013): *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. Verso, London.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Manin, B. (1996): *The Principles of Representative Government*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Moffitt, B. (2016): *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Montanaro, L. (2017): *Who Elected Oxfam? A Democratic Defense of Self-Appointed Representatives*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Mulieri, A. (2016): Hasso Hofmann and the Polysemy of Representation. *Redescriptions*, 19(2): 127–145. <https://doi.org/10.7227/R.19.2.2>
- Ostiguy, P. – Moffitt, B. (2021): Who Would Identify With An “Empty Signifier”? The Relational, Performative Approach to Populism. In: Ostiguy, P. – Panizza, F. – Moffitt, B. (eds.): *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*. Routledge, London, 47–72.
- Peetz, J. (2021): The Body Politic and JFK’s Bad Back: Questions of Embodiment in the Performance of Politics. In: Rai, S. – Gluhovic, M. – Jestrovic, S. – Saward, M. (eds.): *The Oxford Handbook of Politics and Performance*. Oxford University Press, Oxford. 561–576.
- Pink, S. (2015): *Doing Sensory Ethnography*. Second Edition. Sage Publications, London.
- Pitkin, H. F. (1967): *The Concept of Representation*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Przeworski, A. (1999): Minimalist Conception of Democracy: A Defence. In: Shapiro, I. – Hacker-Cordón, C. (eds.): *Democracy’s Value*. Cambridge University Press, Cambridge. 23–55.
- Przeworski, A. (2018): *Why Bother With Elections?* Polity Press, Cambridge.
- Rai, S. – Gluhovic, M. – Jestrovic, S. – Saward, M. (eds.) (2021): *The Oxford Handbook of Politics and Performance*. Oxford University Press, Oxford.
- Rai, S. (2015): Political Performance: A Framework for Analysing Democratic Politics. *Political Studies*, 63(5): 1179–1197. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12154>
- Rasch, W. (2016): Carl Schmitt’s Defense of Democracy. In: Meierhenrich, J. – Simons, O. (eds.): *The Oxford Handbook of Carl Schmitt*. Oxford University Press, Oxford, 312–337.
- Reicher, S. – Haslam, S. A. (2017): The Politics of Hope: Donald Trump as an Entrepreneur of Identity. In: Fitzduff, M. (ed.): *Why Irrational Politics Appeals: Understanding the Allure of Trump*. Praeger, Santa Barbara, CA, 25–40.
- Reinelt, J. – Rai, S. (2015): Introduction. In: Rai, S. – Reinelt, J. (eds.): *The Grammar of Politics and Performance*. Routledge, London, 1–18.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Rényi P. D. (2021): *Győzelmi kényszer: Futball és hatalom Orbán világában*. Magyar Jeti Zrt., Budapest.
- Samudra, J. K. (2008): Memory in our body: Thick participation and the translation of kinesthetic experience. *American Ethnologist*, 35(4): 665–681. <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2008.00104.x>
- Saward, M. (2010): *The Representative Claim*. Oxford University Press, Oxford.
- Saward, M. (2020): *Making Representations: Claim, Counterclaim and the Politics of Acting for Others*. ECPR Press/Rowman & Littlefield, Lanham, MD.
- Schmitt, C. (1940): Der Gegensatz von Parlamentarismus und moderner Massendemokratie. In: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar – Genf – Versailles, 1923–1939*. Hanseatische Verlagsanstalt, Hamburg, 52–66.
- Schmitt, C. (2002): A politikai fogalma. In: *A politikai fogalma: Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. Cs. Kiss Lajos. Osiris/Pallas Stúdió/Attraktor, Budapest, 5–102.
- Schmitt, C. (2017): *Verfassungslehre*. Eleventh Edition. Duncker & Humblot, Berlin.
- Severs, E. (2012): Substantive Representation Through a Claims-Making Lens: A Strategy for the Identification and Analysis of Substantive Claims. *Representation*, 48(2): 169–181. <https://doi.org/10.1080/00344893.2012.683491>
- Sloterdijk, P. (2008): Foam City. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 9(1): 47–59. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2008.9672955>
- Urbinati, N. (2014): *Democracy Disfigured: Opinion, Truth, and the People*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- van de Sande, M. (2020): They don't represent us? Synecdochal representation and the politics of occupy movements. *Constellations*, 27(3): 397–411. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12462>
- Wall, I. (2021a): Atmospheres of Protest. In: Rai, S. – Gluhovic, M. – Jestrovic, S. – Saward, M. (eds.): *The Oxford Handbook of Politics and Performance*. Oxford University Press, Oxford, 665–678.
- Wall, I. (2021b): *Law and Disorder: Sovereignty, Protest, Atmosphere*. Routledge, London.

Hivatkozott beszédek

- Magyar Péter beszéde 2024. március 15-én. https://www.youtube.com/watch?v=Ow_gcxTOZl8 (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Magyar Péter beszéde 2024. június 8-án. <https://www.youtube.com/live/4ZWgB7nJGu0?si=V9If7bn0mjt5nWSY> (Letöltve: 2024. 08. 31.)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Orbán Viktor ünnepi beszéde 2014. március 15-én. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-unnepi-beszede> (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Orbán Viktor ünnepi beszéde 2015. március 15-én. <https://2015-2019.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-szabadsag-es-a-fuggetlenseg-tortenelmunk-vezercsillaga> (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 176. évfordulóján, 2024. március 15-én. <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-unnepi-beszede-az-1848-49-es-forradalom-es-szabadsagharc-176-evfordulojan/> (Letöltve: 2024. 08. 31.)
- Orbán Viktor beszéde a Békemeneten, 2024. június 1-jén. <https://miniszterelnok.hu/orban-viktor-beszede-a-bekemeneten/> (Letöltve: 2024. 08. 31.)

Szinekdochális képviselet és a határsértő mozzanat

A populizmuskutatás performatív fordulata Boris Johnson és Jeremy Corbyn esetének tükrében

BARANYAI ARTÚR¹

ABSZTRAKT

Az elmúlt évtizedben dinamikusan fejlődő populizmuskutatásban a Cas Mudde névvel fémjelzett ideológiai felfogás vált főáramúvá, amely a populizmust szubsztantív pozícióként, világnézetként, közpolitikákat megalapozó eszmerendszerként értelmezi. A tanulmány ezzel az értelmzési kerettel szemben a performatív elmélet perspektívájából közelít a jelenséghez, új megvilágításba helyezve a populista vezetők tevékenységét. A performatív felfogás fókuszában a diskurzuson részben túlmutató verbális és nem verbális dimenzió vizsgálata, azaz a populizmus szociokulturális és stilisztikai-esztétikai aspektusainak feltárása áll. Az elemzés ezen elméleti kiindulópontok alapján két esetet, Boris Johnson és Jeremy Corbyn performanszát vizsgálja. Az empirikus elméletalkotás jegyében az esettanulmányok relevanciája egyrészt a performatív elmélet továbbgondolása, másrészt az ideológiai paradigma korlátozott magyarázóerejének megvilágítása. A tanulmány elsődleges hozzájárulása a szakirodalomhoz Boris Johnson esetében az elitista és populista elemek párhuzamos megjelenésének magyarázata, míg Jeremy Corbyn esetén a populista és populáris képviseleti jelleg elhatárolása, és az ebből következő fogalmi finomítás előmozdítása.

KULCSSZAVAK: populizmuskutatás, performatív elmélet, populista képviselet, empirikus elméletalkotás

ABSTRACT

Synecdochal Representation and Transgressive Style. The Performative Turn of Populism Studies in the Case of Boris Johnson and Jeremy Corbyn

The past decade has seen a proliferation of work on populism, a field generally dominated by the ideational approach of Cas Mudde, offering a conceptualization of populism as a substantive position, worldview, or set of ideas underpinning public policies. In contrast, this paper proposes an alternative framework and draws on performative theories to shed new light on understanding populist leadership. The performative school transcends the boundaries of political discourse to

¹ ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola; HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet; e-mail: baranyaiartur@gmail.com

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

place its focus on the sociocultural and stylistic-aesthetic aspects of populism. Within this conceptual framework, the paper analyses the performances of Boris Johnson and Jeremy Corbyn, respectively. Suited to empirically informed theorizing, the cases offer avenues to further develop the performative approach and to expose the limited explanatory power of the ideational paradigm. The paper's contribution to the literature is twofold. It offers an explanation of the co-existence and hybridization of elitist and populist elements in the case of Boris Johnson, and highlights the need for distinguishing between populist and popular forms of representation in the case of Jeremy Corbyn, thus promoting conceptual refinement.

KEYWORDS: *populism studies, performative approach, populist representation, empirically informed theorizing*

Bevezetés

A populizmus az elmúlt évtized politikatudományi diskurzusának egyik legtöbbet használt kifejezése. Az exponenciálisan gyarapodó szakirodalomban egyre gyakrabban találkozunk a populizmus fogalmának elemzésével és definíciójával kapcsolatban felmerülő kérdésekkel. Cas Mudde (2004) citációs klasszikussá vált írása óta a populizmus ideológiai értelmezése vált fősodrúvá, ám az elmúlt években ez a definíciós konszenzus megdőlni látszik, és a szemlélet előfeltevéseinek jelentős része erőteljesen megkérdőjeleződött. Benjamin Moffitt (2016) iskolateremtő monográfiája, valamint Pierre Ostiguy (2017), Maria Casullo (2021) és Théo Aiolfi (2022) írásai mérföldkönek tekinthetők egy új, performatív nézőpontú populizmuskutatás elméleti és empirikus megalapozásában. Ezek az elemzések új megközelítést és elméleti-fogalmi keretet biztosítanak a populizmus vizsgálatához és megértéséhez.

A kutatás célja, hogy a közelmúltban formálódó performatív populizmuselméleti paradigma szerzőinek belátásaira alapozva új perspektívában világítsa meg a populista vezetők tevékenységét. A populista performanszok vizsgálata a politikai képviselettel összefüggésben is kiemelkedő jelentőségű, a kortárs képviseleti irodalom konstruktivista irányzata ugyanis a választóközönség képviselői általi megformálására helyezi a hangsúlyt (Disch 2021). A konstruktivista képviseletelmélet és a performatív populizmuselmélet egyaránt megformálандó entitásként tekint a népre. A tágabb diskurzuselméleti hagyomány ezt inkább „artikulációként” specifikálja (Laclau 2005) míg az újabb írások már kifejezetten performatív aktusként tekintenek a választóközönség konstruálására (Aiolfi 2022).

A tanulmány tehát a performatív populizmuselmélet és az azt metsző képviseleti irodalom fogalmi kerete alapján két brit politikai szereplő, Boris Johnson és Jeremy Corbyn esetén szemlélteti annak elemzési potenciálját és elméleti-módszertani relevanciáját. Az írás először a populizmus vizsgálatának legmeghatározóbb elméleti iskoláit, azok főbb állításait, definíciós kísérleteit és jelentősebb szerzőit mutatja be. Az érvelés ezután a populizmuskutatás főáramának tekinthető ideológiai értelmezés limitációira, annak ideológiaelméleti, fogalmi, és módszertani hiányosságá-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

ra összpontosít. A témakört uraló vonatkoztatási keret kritikájából következően a tanulmány egy alternatív megközelítést, a performatív elmélet repertoárját kínálja, melyet az esettanulmányokban elemzett vezetői performanszok tükrében illusztrál. Ezen fogalomalkotás fényében kerül sor Boris Johnson és Jeremy Corbyn populizmusának elemzésére, amely meglátásait egyben igyekeznek a témában íródott másodlagos irodalom tükrében is pozicionálni. Az empirikus vizsgálódás eredményeit az írás végül visszavonatkoztatja az elméleti részben kiindulópontként meghatározott problémakörre, feltárva annak implikációit mind a performatív és képviseletelméleti keret alkalmazhatósága, mind a tágabb értelemben vett populizmuskutatás potenciáljának kiaknázása tekintetében.

Populizmuselméletek

A populizmuskutatás az elmúlt évtized egyik legdinamikusabban fejlődő politikatudományi részterülete. A kérdéskör már a huszadik században foglalkoztatta a kutatókat (vö. Canovan 1981, Ionescu – Gellner 1969), majd az ezredfordulót követően a kortárs populizmuskutatás fő elméleti irányzatainak alapjait kidolgozó munkák is megszülettek (Laclau 2005, Mudde 2004, 2007, Weyland 2001). Vízválasztónak azonban a 2016-os év mutatkozott a Brexit népszavazás és Donald Trump elnökké választásának köszönhetően. Ezt követően a témában írott cikkek száma exponenciális növekedésnek indult, amely ezzel együtt a tudományterület akadémiái vitáit, limitációit és belső feszültségeit is felszínre hozta.

Egyes szerzők egyenesen a populizmusfogalom értelmetlensége és elvetése mellett érvelnek (vö. Serhan 2020, Stengel 2019). A kifejezés ezáltal egyre több jelenység magyarázatául szolgál és egyre felszínesebb jelentéstartalommal társul, amely egyrészt annak kiüresítésével, másrészt a „fogalom szétfeszítésének” (Sartori 1970) veszélyével fenyeget. Ebből következően, ha a populizmus koncepciójának tudományos relevanciája mellett érvelünk, elengedhetetlen az elméletileg és módszertanilag tudatos keretezés feltétele.

A szakirodalom szisztematikus áttekintése (vö. Dacombe 2018, Hunger – Paxton, 2022) két központi jelentőségű problémára mutat rá. Az egyik, hogy a populizmus egyes tanulmányokban csupán mint címke vagy jelző jelenik meg, a fogalom irreleváns az érvelés vagy ok-okozati állítás szempontjából (Hunger – Paxton 2022: 627). A második kihívás elsősorban az európai populizmuskutatást érinti. Részben a kutatási fókuszról adódóan ebben a hagyományban terjedt el különösen a populizmus és a nativizmus összemosása és ezáltal azok tartalmának és jellegének összekeverése (vö. Brown – Mondon 2020, De Cleen – Stavrakakis 2017, Hunger – Paxton 2022: 627, Osuna 2021: 830). A radikális jobboldal vizsgálata több évtizede az európai populizmuskutatás homlokterébe került (vö. Mudde 2007), ugyanakkor a nem meg-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

felelő fogalomalkotás és az ebből következő felszínes, többször szenzációhajhász jelentéstartalom az analitikus árnyaltság rovására ment.

A populizmus kutatás kortárs megközelítései számtalan módon csoportosíthatók (alternatív tipológiákhoz lásd: Hawkins – Rovira Kaltwasser 2019, Oswald 2022, Stavrakakis – Katsambekis 2024). Az alábbi tanulmány, figyelembe véve az elméleti iskolák fejlődését, valamint a meta-elméleti síkon reflektáló szakirodalmat (vö. Aiolfi 2022, Kefford et al. 2022, Moffit 2020, 2024) három kutatói irányzatot különböztet meg. Ezek a populizmus (1) ideológiai (*ideational*), (2) stratégiai, illetve (3) diszkurzív-performatív felfogásai.

A populizmus ideológiai-eszmei felfogása

Az ideológiai felfogás szerint a populizmus „eszmék sajátos halmaza, amely a politikát a nép megtestesült akarata és az összeesküvő elit küzdelmeként értelmezi” (Hawkins – Rovira Kaltwasser 2019: 3). A paradigma iskolateremtő szerzőjének Cas Mudde tekinthetjük, irányadó tanulmányaihoz (Mudde 2004, 2007) fűződik a populizmus ideológiai értelmezésének kidolgozása. A populizmus ezek alapján egy vékonyközpontú ideológia, melynek magfogalmi (szerzőnként hangsúlybeli eltérésekkel) az antagonisztikusan szembenálló homogén nép és elit, illetve az általános akarat és a népszuverenitás (vö. Mudde – Rovira Kaltwasser 2013, Stanley, 2008). Az ideológiai iskola szerint a populizmus továbbá monista és moralista (Hawkins – Rovira Kaltwasser 2019, Mudde 2021). Monista abban az értelemben, hogy a nép homogenitását tételezi, melyben minden egyén ugyanazon központi érdekeket és értékeket oszt. A moralizmus a nép és az elit megkülönböztetésére vonatkozik, előbbi morálisan tisztán, utóbbi pedig morálisan korruptként jelenik meg.

Az ideológiai (*ideational*) populizmusfelfogás továbbá definíciószerűen sem lehatárolt. Egyes megközelítések a fogalmat tág értelemben a kortárs populizmus kutatás egészére alkalmazzák (Kim 2022). Hawkins és szerzőtársai (2019) ennél egy fokkal szűkebb lehatárolást használnak, az ideológiai paradigmát, mint a populizmust eszmék halmazaként értelmező felfogásokat ragadja meg. Ezt a nézetet Rooduijn (2019) is osztja, azon szerzőket az ideológiai megközelítéshez sorolva, akik a populizmusra szubsztantív üzenetként tekintenek, függetlenül attól, hogy azt vékonyközpontú ideológiaként, diskurzusként, vagy éppen stílusként határozzák meg. Végül, a paradigma legszűkebb értelmezése azt gyakorlatilag a „muddeánus táborral”² azonosítja (Dean – Maigushca 2020).

Az alábbi tanulmány, amely az ideológiai paradigma kritikáját nyújtja a performatív elméletek perspektívájából, az imént ismertetett definíciós kísérleteket csupán mérsékelten fogadja el. Míg egyik oldalról a megközelítést Cas Mudde munkás-

² Bár maga Cas Mudde (2021) elutasítja, hogy a populizmus kutatásnak létezne „muddeánus tábor”.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

ságával azonosítani túlságosan redukcionista, addig a szakirodalom szerzteágazó felfogásaira (ideológia, diskurzus, keret, stílus) való kiterjesztés a másik oldalról tűnik eltúlzott kísérletnek. Egyetértve Benjamin Moffitt (2016: 28) megállapításával, az ideológiafogalom illetően felszínes értelmezései nem képesek megfelelő konceptuális alapot biztosítani a vizsgálódás számára.

Ezért a tanulmány ezen két pozíció között helyezi el a populizmus ideológiai-eszmei értelmezését, ebből következően az azzal szemben megfogalmazott kritikák is a vékonyközpontú ideológiaként, világnézetként, szubsztantív pozícióként felfogott populizmusképre vonatkoznak.

A populizmus mint stratégia

A stratégiai megközelítés a populizmust, mint szervezeti mód vagy mobilizációtípus értelmezi, arra helyezve a kutatási fókuszot, hogy a populisták milyen stratégiát alkalmaznak a hatalom megszerzésére és megtartására (Moffitt 2020). A felfogás legjelentősebb szerzője, Kurt Weyland (2001: 14) a populizmust „egy politikai stratégiának [tekinti], amelyen keresztül egy perszonalisztikus vezető kormányzati hatalmat gyakorol vagy kíván elérni, közvetlen, közvetítés és intézményi háttér nélküli szervezetlen követők támogatásának megszerzésével”.

A tanulmány érvelése érdekében a stratégiai megközelítést a performatív felfogás szemszögéből indokolt kritikus vizsgálat tárgyává tenni. Míg a stratégiai felfogás a vezető személyközpontúságára és a követőkkel kialakított intézményeken kívüli közvetlen kapcsolatára fókuszál, a performatív irányzat a nép és elit antagonisztikus szembenállásának nem nyelvi megtestesítését tulajdonítja a vezetőnek (vö. Aiolfi 2023); amely megjelenik a modor, a beszédmód és az öltözködés tekintetében is. Következésképpen a performatív populizmuselmélet a politikai képviselet tekintetében túlmutat a stratégiai (és egyébiránt az ideológiai) felfogáson is. A stratégiai megközelítés a vezetők és követők közötti közvetlen viszony kialakításának középpontba helyezésével a felhatalmazási logikához kapcsolható, míg az ideológiai értelmezés leginkább a szubsztantív képviselőhöz köthető a (közpolitikai programként felfogott) ideológia és a választói preferenciák együttjárása tekintetében. Ezzel szemben a performatív elmélet alternatívát nyújthat, amely a népre megformálандó entitásként tekint (a konstruktivista képviseletelmélettel összhangban), és a stratégiai populizmusfelfogás formális felhatalmazási mechanizmusa helyett a szimbolikus identitássteremtésre összpontosít.

A populizmus stratégiai fogalomalkotása álláspontom szerint nem képes megragadni a szituativitás sajátos jellegét sem. Míg szubsztantív értelemben a populizmus a performatív irányzat szerint is túlságosan híg ahhoz, hogy koherens eszmerendszerként értelmezzük, a stilisztikai repertoár tekintetében a populizmus specifikus mintázatot rajzol ki. A perszonalizált vezető és a tömeg közvetlen és szervezetlen

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

kapcsolatának stratégiai definíciója tehát nem ad magyarázatot a populista vezetők sajátos performanszaira, határsértő mozzanataira, valamint a kiválóság és a közelség dinamikájára sem.

Populizmuskutatás diszkurzív-performatív perspektívában³

A diszkurzív-performatív megközelítés a populizmust mint diskurzus, performansz, kommunikáció fogja fel. Az elméleti irányzat alapjainak lefektetése Ernesto Laclau (2005) citációs klasszikussá vált művéhez köthető, de ontológiai-episztemológiai előfeltevései egészen Laclau és Mouffe (1985) irányadó monográfiájához nyúlnak vissza. Kikezdvé a fundacionalista marxista alapokat, a szerzőpáros amellettt érvelt, hogy a csoportidentitások nem objektíven adóttak, hanem társadalmi jelentésadási küzdelmek során jönnek létre. Mivel állításuk szerint a kielégítetlen társadalmi igények között semmilyen közös vonás nem fedezhető fel, ezeket egy üres jelölő⁴ (szimbólum, vezér, politikai jelszó) segítségével egy „egyenértékűségi láncolatba” kell rendezni, amely a társadalmi antagonizmusok újraírhatóságát teszi lehetővé. Laclau (2005) szerint a populizmus tekintetében a nép ilyen üres jelölőként jelenik meg, s a populizmus gyakorlatilag a „politikai szinonimájává”, „a nép konstruálásának logikájává” válik (vö. Illés 2013). Ez a megközelítés már összeegyeztethető a konstruktivista képviseletelmélet (Disch 2021) képviselői oldalnak ágenciát tulajdonító, a nép formálhatóságát tételező előfeltevéseivel. Álláspontom szerint ugyanakkor a diszkurzív, különösképpen a szűk értelemben vett Laclauánus felfogás annak veszélyével fenyeget, hogy a populizmust túl tágan értelmezzük, mintegy magával a politikával azonosítsuk. Ezért az imént következő ideológiai felfogással kapcsolatos kritikákat nem egy általános diszkurzív, hanem egy kifejezetten performatív irányból kísérlem meghaladni, mely a konstruktivista képviseletelmélet szempontjából a választók megformálását egy performatív aktusként értelmezi.

A populizmus ideológiai paradigmájának limitációi

IDEOLÓGIAELMÉLETI KIFOGÁSOK

A populizmus ideológiai-eszmei megközelítésének, azaz világnézetként, vékony-központos ideológiaként, szubsztantív pozícióként és közpolitikákat megalapozó eszmehalmazként történő definiálása a performatív irányzat perspektívájából több ponton is problematizálható. A tanulmány érvelése szerint ezek közül az egyik legalapvetőbb a paradigma ideológiaelméleti előfeltevéseinek elégtelen volta. Ez különös te-

³ Az elméleti iskola performatív altípusa az 5. bekezdésben kerül bemutatásra.

⁴ Az üres jelölő koncepciójának kritikájához (lásd: Linden 2023, Ostiguy – Moffitt 2021).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

kintettel vonatkozik a vékonyközpontú ideológia magyarzóerejét hangsúlyozó szemléletre. A populizmus ideológiai olvasatát maga a „vékonyközpontú ideológia” fogalmának megalkotója, Michael Freeden (2017) is elutasítja:

„A vékony-központú ideológia koncepciója azt implikálja, hogy az potenciálisan többet is tartalmaz mint a [fogalmi] mag, de a populizmus magva nem képes potencialitássá válni valamely tágabb vagy inkluzívabb [fogalmi kapcsolódási szerkezet] számára. [A populizmus] tehát inkább csak lecsupaszítottan sovány, mintsem vékony-központú. [...] A homályosság és a meghatározatlanság szavazatszerzésre ugyan valóban alkalmas, azonban ennek eredménye legjobb esetben is csak egy látszatideológia lehet.” (Freeden 2017: 3, 10) [Saját fordítás]

Benjamin Moffitt (2016: 28) hasonló problémákra világít rá, hiszen állítása szerint a populizmus más, a freedeni keretben vékony-központú ideológiaként értelmezett eszmerendszerekkel ellentétben (például nacionalizmus, feminizmus, zöldpolitika), nem tett kísérletet arra, hogy „vastagabbá” váljon, fogalomszerkezetét kiterjessze. Ez az önmagában is túlzottan szűk fogalmi mag emellett egyfajta közös genealógiai és történelmi alappal sem társul, amely Moffitt (2016) szerint végső soron nem teszi lehetővé, hogy az ideológiai értelmezés perspektívájából a populizmus egy árnyalt magyarázatát és fogalomalkotását biztosítsuk.

A vékonyközpontúságon túl azonban más problémák is felvethetők a populizmuskutató ideológiai-eszmei szemléletével kapcsolatban. Tágabb ideológiaelméleti perspektívába helyezve, az ideológiai elemzés irányzatai között „térbeli” és „nem térbeli” megközelítéseket különböztethetünk meg (Homer-Dixon et al. 2013, Leader Maynard – Mildemberger 2018). Michael Freeden (1996) morfológiai ideológiaelmélete a nem térbeli paradigmába sorolható, hiszen az ideológiákat komplex fogalmi hálóként értelmezi, melyek éppen ezen komplexitásukból fakadóan nem redukálhatók különböző – egy vagy néhány – dimenziós skálára.

Ezzel szemben a populizmus ideológiai felfogása deklaráltan a mainstream politikatudomány kvantitatív orientációjához kíván illeszkedni, s különösen a populista pártok (vö. Mudde 2007) vizsgálatánál egy a freedeni megközelítéstől eltérő, térbeli paradigmában gondolkodó ideológiaképet alkalmaz. Az ideológiakutatás térbeli paradigmája elsősorban a kvantitatív és empirikus szemléletű komparatív politikatudomány és a szociálpszichológia megközelítéseiben elterjedt (Ostrowski 2022: 162). A populizmuskutató ideológiai-eszmei paradigmáját elméleti síkon alátámasztó ideológiaelmélet tehát paradigmaticusan eltér az azt implikáló gyakorlatban alkalmazott ideológiakoncepciótól.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

A homogenitás tézis kritikája

A populizmuskutatás ideológiai megközelítését a performatív elmélet perspektívájából a hibriditás és homogenitás tézis szembeállításával is megvilágíthatjuk. Cas Mudde (2021) szerint a populizmus homogenitást tételez, azaz a népet mint egységes egész ragadja meg, minden egyes tagjának ugyanazon érdekeket és értékeket tulajdonítva. Ezzel szemben a performatív elmélet a populizmus hibrid jellegét hangsúlyozza (Casullo 2021: 81).

Ez a limitáció a tanulmány érvelése szerint kiküszöbölhető, ha egyrészt a populizmus graduális felfogását adaptáljuk (lásd: következő bekezdés), másrészt a populizmust a hibridizáció és a szinekdochális képviselet koncepciójával ragadjuk meg. Mi több, a populizmus identitás szempontjából hibrid értelmezése pontosabban rámutat annak eltérésére mind a technokrata, mind a populáris-népi (de nem, vagy csak kevéssé populista) performatív képviseleti formáktól is (Casullo – Colalongo 2022).

Dichotómia versus kontinuum – a populizmus bináris felfogásának problémája

Az ideológiai felfogás vonatkoztatási keretében elterjedt felfogás a populizmust bináris perspektívában közelíti meg (vö. Mudde – Rovira Kaltwasser 2013). Ez azt jelenti, hogy a hangsúly a kategorizációra helyeződik, és a pártok, politikusok vagy éppen mozgalmak ez alapján vagy populisták, vagy nem populisták (Moffitt 2020: 27). Nincs tehát köztes álláspont, az osztályozás és besorolás kritériuma felülírja a belső érvényesség dimenzióját, s így ebben a felfogásban legfeljebb a populizmus altípusairól beszélhetünk.

A populizmus ezen bináris felfogását az ideológiai felfogáson kívül eső megközelítések nagy része elutasítja, a populizmus mértékét nem dichotóm hanem kontinuum szemszögből közelítve meg (vö. Jagers – Walgrave 2007, Moffitt 2016). A performatív elmélet szintén a populizmus graduális értelmezését fogadja el. Jóllehet, az érvelést árnyalja, hogy az ideológiai felfogás keretei között is történtek kísérletek a bináris vonatkoztatási keret meghaladására. Matthijs Rooduijn (2019) szerint a populizmus ideológiai fogalomalkotása önmagában hordozza a mérhetőség kritériumát, és kvantitatív tartalomelemző módszerek segítségével azonosítható, hogy politikusok és pártok milyen mértékben fogalmazznak meg populista üzeneteket. A populizmus fokozatait elfogadó kvantitatív munkák számának növekedését Paris Aslanidis (2016: 5) is pozitívként könyveli el (noha ő nem sorolható az „ideológiai” szerzők közé).

A tézissel kapcsolatban tehát a szakirodalomban sincs konszenzus, mindazonáltal az ideológiai megközelítés (legalábbis kezdeti) bináris felfogása alapvetően prob-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

lematizálható a populizmust egy spektrumon elhelyező fogalomalkotás szemszögéből, mely árnyaltabban és kifinomultabban ragadja meg a populizmus mértékének kérdéskörét.

Egy lehetséges kiút az „ideológiai zsákutcából”: Performatív populizmuselmélet

A populizmuskutatás performatív irányzata tehát a tágabb diszkurzív-performatív elméleti iskola egyik altípusának tekinthető, mindazonáltal előfeltéveit számos határterület belátásainak szintézise teremtette meg. A megközelítést a legmagasabb absztrakciós szinten a tudományelméleti szociálkonstruktivizmus (vö. Marsh et al. 2018) és a társadalomtudományok performatív fordulatának (Bachmann-Medick 2016) premisszái határozzák meg. A felfogás tehát merít a posztstrukturalista diszkurzuselméleti hagyomány fogalom- és eszköztárából, kvalitatív és antipozitivist tudományképéből, ugyanakkor fókuszában éppen a diszkurzuson részben túlmutatató verbális és nem verbális dimenzió vizsgálata, a populizmus szociokulturális és performatív aspektusainak feltárása áll.

A populista vezetők a performatív felfogás szerint egyszerre érzékeltetik a választókhöz való közelségüket és fejezik ki a tőlük való különbséget és excepcionalizmust. Maria Casullo (2021) a populista vezetők általi szimbolikus és kulturális elemek ilyenén dinamikus kiválasztását, kombinálását és váltogatását hibridizációnak nevezi. Ennek része egyrészt a közelség demonstrálása, azaz a választók szokásainak, öltözködésének, beszédmódjának részleges átvétele. Ez kiegészül a karizmatikus kiválóság szemléltetésével, amely az erélyességtől (Moffitt 2016) akár a visszafogottságig (Casullo 2021) is terjedhet, a populizmus színrevitele tehát sok módon történhet. A harmadik elem pedig a hatalom szimbólumainak megragadása, az intézményi hatalom birtoklásának megtestesítése.

A performatív elmélet – tágabb képviseletelméleti kontextusba helyezve – az irodalom konstruktivista fordulatának egyik továbbgondolási lehetőségével is kecsegtet. A konstruktivista képviseleti irodalom (vö. Disch 2021, Saward 2010) a klaszikus pitkinyi felfogással szemben a képviseltek identitását nem tekinti adottnak, hanem érvelésük szerint ezen identitás a képviseleti folyamatban jön létre, így a képviselők – képviseleti igénybejelentéseiken keresztül – jelentős mozgástérrel rendelkeznek az állampolgári igények kimunkálásában és formálásában.

A képviselői oldalnak jelentős ágenciát kölcsönző konstruktivista felfogás lehorgonyzására és árnyalására több továbbgondolási kísérlet született. Egyes megközelítések a tapintásmetafora segítségével igyekeznek megragadni a politikai vezetők igénybejelentései és az állampolgári identitások képlékenységének dinamikáját (Illés – Körösenyi 2023). A képviselet diszkurzuson túli dimenziójának vizsgálatára továbbá a Hans-Ulrich Gumbrecht-féle (2003, 2021) jelenlétfogalom is alkalmas le-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

het (vö. Illés – Tamás, Forthcoming). A szakirodalom ezen szeleténél kapcsolódik a performatív elmélet a képviseleti paradigmához, amely egy alternatív perspektívából a (nyelvi és nem nyelvi) performativitás relevanciájára világít rá (Casullo 2021, Saward 2017).

A performatív elmélet populizmusfogalma

Ahogy az imént szemléltettem, a performatív populizmuskutatás paradigmája, bár a diszkurzív-performatív felfogás altípusának tekinthető, valójában annál jelentősen tágabb elméleti perspektívát ölel fel. A megközelítés ugyanis képviseletelméleti, szociálpszichológiai és vezetéselméleti implikációkkal és kapcsolódási pontokkal egyaránt rendelkezik. Az alábbiakban a performatív elmélet eszköztárával felvértezve a tanulmány szempontjából releváns definíciós szűkítésekre és fogalomalkotási finomításra helyezem a hangsúlyt. Ez a kapcsolódás megteremtése azon perspektívából kiemelkedő jelentőségű, hogy összeköti és egyfajta hidat képez az elméleti fejtegetés és az empirikus elemzés között. Ez a szemléletmód a politikaelmélet egy sajátos felfogásához köti a tanulmányt:

„A politikaelmélet fogalmi és felismerései nem az értékelés vagy az empirikus leírás és mérés célját szolgálják, hanem a magyarázatát és a megértését. A politikaelmélet »köztes« helyet foglal el a fogalmi (politikai filozófia) és az empirikus világ (politikatudomány) között.” (Körösenyi 2019: 204)

A populizmus performatív-stiliztikai megközelítésének korai munkái (Moffitt 2016, Ostiguy 2009) elsősorban a „rossz modorra”, a „szociokulturálisan hétköznapi” jelölők szerepének fontosságára koncentráltak a populista vezetői stílus kapcsán. Szemben a technokrata stílussal és az azzal azonosított merevséggel, kifinomultsággal és műveltség sugallásával, a populista rossz modor a vulgáris, nyers, kulturálisan népszerű elemek kifejezésén alapul (vö. Ostiguy 2009, 2017). Ugyanakkor Benjamin Moffitt (2016: 59) érvelését árnyalva megjegyzi, hogy a rossz modor stílusa nem korlátozódik kizárólagosan a Pierre Ostiguy-féle (2009) szociokulturális spektrum „közönséges” oldalára.

Annak mélyreható elméleti kimunkálása, hogy a közelség demonstrálása a populista vezetői performanszokban nem csak egy módon történhet, az irányzat újabb kifejtéseiben jelent meg (Aiolfi 2022, Casullo 2021). Ez egyrészt azt jelenti, hogy – a szinekdochális képviselet⁵ fogalma alapján – a populista performansz nem csak az

⁵ A tanulmányban használt szinekdochális képviselet fogalmát a kortárs képviseleti irodalomban mások is alkalmazzák (vö. Ankersmit 2019, Van de Sande 2020), azonban a performatív elmülethez Maria Casullo megközelítése illeszkedik a legjobban.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

általánosan elfogadott „strongman” trópus alapján jellemezhető, hiszen a határsértés lényege nem maga a keménység imázsa, hanem a politikusként való viselkedés konvencionizált társadalmi elvárásainak kikezdése (Casullo 2021: 81). Másrészt, a „határsértő mozzanat” aktusának stratégiai alkalmazása teszi sajátossá a populista performanszot, amely azonban a rossz modoron túlmutató normasértést is jelenthet (Aiolfi 2022: 5). A populista performansz esszenciája tehát a politikailag releváns normák megsértése, azonban maga a határsértés aktusa a politikai kontextustól függ, és egyáltalán nem feltételezi a populista stílussal sokszor azonosított kemény és nyers modort. A határsértés lényege tehát az, hogy a vezető demonstrálja autentikusságát, elhatárolja magát versenytársaitól és a politikusokkal általánosan társított technokrata imáztól.

Ennek képviseleti vonatkozása Michael Saward (2010) fogalmi keretével élve, hogy a képviseleti igény tárgya (*object*) egy hibrid népi identitás megteremtése, míg a képviseleti igény alanya (*subject*) egy ezzel rezonáló hibrid politikusi imázs létrehozása. A populizmus mint performatív képviselet tehát a képviseleti igény szavazókhöz történő illeszkedését úgy konkretizálja, hogy egy sajátosan megformált hibrid választói közönséget teremt.

Az ideológiai paradigmában élő merev és leegyszerűsítő kép – azaz az inherens vulgáris jelleg stilisztikai eleme – valójában a populista performansznak csak egy lehetséges módja. A performatív elmélet szerint tehát a populizmus színrevitele számtalan módon történhet, s az, hogy a vezetők a hibridizáció és a határsértés éppen melyik változatát alkalmazzák, függ a kulturális, politikai és társadalmi kontextustól.

A tanulmány ezek alapján a performatív populizmusfogalom alkalmazása mellett teszi le voksát, melyet a releváns szerzők elméleti meglátásai alapján a következő elemek segítségével definiál:

- (1) A nép és az elit antagonisztikus küzdelmének megtestesítése egy politikai vezető által (Aiolfi 2023). A tanulmány tehát elemzési perspektíváját a politikai vezetők – jelen esetben Boris Johnson és Jeremy Corbyn – performanszaira helyezi. A nép és az elit szembeállítását azon kevés komponensek egyike, melyet a populizmuskutatók minden megközelítése elfogad (Katsambekis 2022, Rooduijn 2019). Ez egyben egy definíciós alapot is biztosít, hiszen az elemzésnek a performatív felfogás újszerű meglátásai mellett a populizmus népi-elit dichotómiájára is szükséges reflektálnia.
- (2) A politikai normák megsértése annak érdekében, hogy a vezető kifejezze saját magának és üzenetének közelségét a néphez (Aiolfi 2022). A határsértő mozzanat stratégiai alkalmazása a tanulmány szerint tehát a populizmus egyik alapvető (de nem kizárólagos) konceptuális eleme. Ahogy korábban kifejtettem, a populista performansz nem korlátozódik az Ostiguy-féle (2009) szociokulturális dimenzió „alantas” jellegzetességeinek felmutatására, a határsértés több módon, és emellett kontextuálisan szituáltan történik. A határ-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

sértő mozzanat lényege tehát a populista vezető autentikusságának felmutatása, a néphez való közelség demonstrálása, és versenytársaktól való különbség szemléltetése.

- (3) A vezető megtestesíti azt a határsértő aktust, amely által követői szimbolikusan eljutnak a „hatalom márványcsarnokaiba” (Casullo 2021). Ezt a vezető tehát a hibridizációval, a hétköznapiság és a kiválóság kombinációjával éri el. A populista szinekdochális képviselet a vezetői performanszokban megjelenik az öltözködés, a modor, a beszédmód, de még az étkezési szokások tekintetében is. Ezen elemeknek és performatív összetevőknek váltogatásával képes a vezető létrehozni azt a hibrid identitást, amelyet prototipikus módon képvisel (vö. Reicher – Haslam 2017).

Az empiria célja a tanulmányban elsősorban az empirikus elméletalkotás előmozdítása. Azaz, az empiria az elmélet szempontjából azért döntő jelentőségű, mert az abból levont következtetések egyrészt segítik az elmélet továbbgondolását és finomítását, másrészt illusztrálják az elméleti keret alkalmazhatóságát. A tanulmány ebben a tekintetben tehát azon kortárs realista politikaelméleti hagyományhoz csatlakozik, amely az elméletalkotást a politikai valóság empiriájából eredezteti, és az elmélet, valamint az empiria viszonyát egy dinamikus interakcióként fogja fel, melyben ebből következően az empirikus elemzés az elmélet továbbgondolása tekintetében központi szerepre tesz szert (vö. Illés 2021, Körösenyi 2019, Sabl 2015, Szűcs 2017).

Az imént ismertetett fogalmi keretből és politikaelméleti megfontolásokból következően a következő kutatási kérdéseket fogalmazhatjuk meg:

A szinekdochális képviselet mely elemeit azonosíthatjuk Jeremy Corbyn és Boris Johnson esetében? Ezek az elemek milyen viszonyban állnak az ideológiai, illetve a performatív populizmuselmélet meglátásaival?

Elemzés – performatív populizmus: Boris Johnson és Jeremy Corbyn esete

MÓDSZERTAN ÉS ELEMZÉSI SZEMPONTOK

A tanulmány a populizmus performatív elméletét Boris Johnson és Jeremy Corbyn esetén keresztül vizsgálja meg. Az esetválasztást több szempontból indokolja a két politikai szereplő általános ismertsége, a nyugat-európai demokrácia intézményi kontextusa, s azon percepciók (vö. Flinders 2020, Whiteley et al. 2019, emellett különösképpen a brit média diskurzusa), melyek szerint a 2017-es és 2019-es brit parlamenti választások a populista és perszonalizált pártelnökök küzdelméről szóltak. Ezek alapján tehát az eset alkalmasnak mutatkozik az imént szemléltetett performatív elméleti repertoár alkalmazhatóságának szemléltetésére.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

A tanulmány módszertana *interpretatív esettanulmány*, amennyiben egy előre meghatározott elméleti-fogalmi keret szempontjai szerint vizsgálja a kiválasztott eseteket. Az esettanulmányok célja az írásban egyrészt a performatív populizmus-elmélet alkalmazhatóságának és magyarázóerejének illusztrálása. Másrészt, az elemzés célja továbbá a témakör konvencionális értelmezési kereteinek kikezdése – mind az általános értelemben vett populizmusirodalom és populizmuselmélet, mind az esetekre vonatkozó másodlagos szakirodalom vonatkozásában. Másképp fogalmazva, az elemzés a korábban ismertetett populizmus-megközelítések közötti vitákra, és az eseteket elemző másodlagos irodalmak meglátásaira is reflektál. A két eset vizsgálatát tehát a tanulmány elemzési horizontja kapcsolja össze, az összehasonlítást ezáltal kevésbé azok tartalma, mint relatív (strukturális, nem pedig időbeli) szimmetrikussága teremti meg.

Az esetválasztás tekintetében a tanulmány Boris Johnsont, mint az elmélet szemléltetésének paradigmatisztikus esetét, míg Jeremy Corbynt mint deviáns eset vizsgálja (vö. Flyvbjerg 2006). Johnson esetében az elemzés elsősorban a 2019-es választási kampányra fókuszál, míg Corbynnál a 2017-es választási kampányra⁶. Ezt a két politikai adott időszakban nyújtott – és a szakirodalom által is megállapított – relatív sikeressége indokolja (vö. Dorey 2017, Flinders 2020). Ezekon a választásokon tehát – Corbyn 2017-ben, Johnson pedig 2019-ben – a várokozásoknál eredményesebben teljesített.

A vezetői performanszok elemzése Maria Casullo (2021) megközelítése alapján tág perspektívában történik. A performansz-elemzés tehát nem az egyes beszédekre vonatkozó elemek aprólékos azonosítását jelenti (egy ilyen elemzéshez lásd: Saward 2017), hanem az adott politikai vezetők tág értelemben vett intézményi és szociokulturális kontextusához, konvenciókhoz és a performatív elmélet populizmusfogalmának szempontjaihoz viszonyítva történik. Másképp fogalmazva, Michael Saward (2017) megközelítésével szemben, ahol az egyes performanszok mikroszintű elemzése történik annak fő elemeinek azonosításával, a színpad beállítására, valamint a nézők elhelyezkedésére és reakcióikra fókuszálásával, a dolgozat ennél szélesebb perspektívában vizsgálódik. Azaz, nem egy-egy beszéd részletes performansz-elemzésére, hanem az elemzett politikusi imázsok összképének felvázolására kerül a hangsúly.

⁶ Ugyanakkor a két politikus performanszának elemzése nem szűkíthető le egzakt módon erre a két kampányidőszakra. A performanszok ugyanis tágabb perspektívában, az adott politikusi múltjával, valamint a politikai kontextusban meghatározó konvenciókkal való dinamikában ragadhatók meg.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Jeremy Corbyn – populista vagy populáris performansz?

A Jeremy Corbyn pártelnökségének populizmusát övező szakirodalomban annak megítélése ambivalensen jelenik meg. Míg egyes megközelítések Corbynt a baloldali populizmus alapvető esetének tekintik (Dorey 2017, Flinders 2018, Hindmoor 2018, Karavasilis 2018) vagy diszkurzív látószögből populista, népet és elitet antagonisztikusan szembeállító diskurzusát hangsúlyozzák (Demata 2019, 2020), mások a populizmust csupán Munkáspárton belüli előretörése tekintetében vélik felfedezni (Watts – Bale 2019). A baloldali populizmust egyes tanulmányok nem is annyira Corbyn személyéhez, hanem inkább a munkáspárt 2017-es választásokon történő megerősödéséhez kötik (Whiteley et al. 2019). Történeti perspektívában a Corbyn jelenséget, mint a második világháborút követő újbaloldal és a parlamentáris szociáldemokrácia baloldali változatának ötvözetét (Bassett 2019), vagy a „hétköznapiság” és a nyolcvanas évek euroszeptikus baloldaliságának újrafogalmazását (Kissas 2020) ragadják meg. Végül, született olyan olvasat is, mely Corbyn kapcsán elveti a baloldali populizmus fogalmának relevanciáját, s helyette a „populáris baloldaliság” koncepcióját alkalmazza annak jellemzésére (Dean 2023). A performatív megközelítés kifinomult fogalmi repertoárja és graduális populizmusfelfogása meglátásom szerint képes feloldani vagy értelmezni a Corbyn populizmusával kapcsolatos szakirodalmi ellentmondásokat.

A szakirodalom ambivalenciáját álláspontom szerint a populizmus és a popularitás (Casullo 2021) vagy demotizmus (March 2017) megkülönböztetése világítja meg. Jeremy Corbyn populizmusa az elmélet perspektívájában tehát problematizálható, hiszen az látszólag nem a szinekdochális képviselet hibrid identitásának, hanem inkább a néphez való közelség kizárólagos megjelenítésének, a populáris-népi képviseletnek feleltethető meg. A populáris képviselettel szemben, amely az alázatosság és a népiesség megjelenítését fejezi ki, a populizmus a performatív felfogás szerint az elitista és populáris elemek hibridizációja, tehát ezen jelölők kombinálása teremti meg a ténylegesen populista performanszt. Corbyn emellett sem megjelenésében és öltözködésében, sem beszédmódjában nem mutatkozott jelentősen eltérőnek a konvencionális politikusi viselkedési normáktól (ez különösen Boris Johnson „bohóságához” képest kiemelendő).

Corbyn vezetői imázsának egyik alapvető kontextusa, hogy évtizedes politikusi pályafutása mellett egész életében baloldali aktivista tevékenységet folytatott. Ebből a kontextusból következően az előtte álló performatív kihívás annak demonstrálása volt, hogy a szociális érzékenység és a pártelnöki szerep összeegyeztethető (Kissas 2020).⁷ Pártelnöki felfogását tehát – ezen érvelés szerint – a szociális érzékenység-

⁷ Ezen a ponton természetesen felvethető, hogy ez mégiscsak valamiféle hibridizáció, hiszen a pártelnöki poszt betöltése részlegesen az elithez köti Corbynt. Mindazonáltal Angelos Kissas (2020) tanulmánya éppen azt szemlélteti, hogy Corbyn a pártelnöki szerephez társuló vezetői attribútumokat nem jelenítette meg performanszában, s annak középpontjában a hétköznapiság demonstrálása állt. Mindazonáltal a graduális populizmusfogalom alapján, ahogy a későbbiekben látható, az illetén szempontok árnyalhatják Corbyn populizmusának elutasítását.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

hez, közelséghez, adaptivitáshoz kellett igazítania. Ezt mintázza *Twitter* felülete a 2017-es választási kampány közben, ahol mindennapi tevékenységeket tett közzé, bemutatta, hogy kampánya keretében vonattal utazik, labdarúgó-mérkőzésekre jár, vagy éppen önkéntesekkel társalog, továbbá az inklúzió és egység nevében a „nem privilegizált sokaság” köreit, az ápolókat, tanárokat, időseket, fiatalokat, és kisebbségeket szólította meg posztjaiban (Kissas 2020: 276). Már 2015-ös, pártelnöki posztot elfogadó beszédében (Channel 4 News 2015) megjelenik az átlagemberekre való hivatkozás és megszólításuk szükségessége, jóval a 2017-es „for the many” kampányüzenet szisztematikus alkalmazása előtt. Corbyn emellett a Munkáspárton belül is úgy pozicionálta magát, mint aki a leginkább emberközeli, alulról jövő és *grassroots* platformot képes nyújtani (Watts – Bale 2019).

A közelség illetően színrevitele Corbyn performanszában – ahogyan azt Angelos Kissas (2020) tanulmánya elemzi – nem a populista, hanem a populáris képviselet jelenségét illusztrálja. Populista performanszról ebben a tekintetben akkor beszélhetnénk, ha a pártelnöki szerep nem a szociális érzékenységhez és aktivista múltjának újracsomagolásához, hanem a különböző kulturális elemek kombinálásához és a követők szimbolikus hatalmi pozíciókba juttatásának színreviteléhez kötődött volna. Emellett fogalmilag az inklúzió mint a baloldali populizmus egyik központi fogalmi eleme (vö. Stavrakakis – Katsambekis 2014) a performatív felfogás jegyében alapvetően sem magához a populizmushoz, hanem a partikuláris kapcsolódó szocializmusideológia pozíciójához köthető, s így az nem képezi a populizmus konstitutív összetevőjét.

Mindazonáltal a populizmus fogalmának elvetése Corbyn esetében (vö. Dean 2023) – performatív keretben – ezen elméleti fenntartások és fogalmi diszkrpanciák fényében sem indokolt. A populizmus graduális felfogása éppen az egyes empirikusan megjelenő populizmuskonfigurációk árnyalt bemutatását teszi lehetővé, amely Corbyn elemzésénél rámutat egyes ténylegesen populista elemek megjelenésére is. Ilyenek például a határsértő mozzanatok vagy a nép és elit szembenállásának megtestesítése vezetői performanszaiban.

Corbyn performanszában részleges populizmusa megmutatkozik a Munkáspárton belüli előretörésében, valamint a pártelnöki pozíció megszerzésében és megszilárdításában. A Munkáspárt tagságát és támogatóit népként megkonstruálva és a mozgalmi politikához való visszatérés koncepciójába ágyazva Corbyn ezt a „népet” a parlamenti munkáspárt (PLP) „blairista”, „centrista” elitjével, azaz párton belüli ellenfeleivel állította szembe (Watts – Bale 2019).

A tanulmány a nép konstruálását a homogenitás és moralitás tézisekkel magyarázza, a „*bottom up*” retorikát a homogén és erkölcsös nép kifejezésének, a tagságnak kölcsönzött morális autoritásnak tekintve (Watts – Bale 2019: 101–103). A tagság népként történő konstruálása álláspontom szerint ezzel szemben inkább a vezetővel való identifikáció (vö. társas identitás elmélete), valamint a heterogén választói csoportok megragadására alkalmas üzenetek megtestesítésével (vö. Ostiguy – Moffitt

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

2021) magyarázható. Másképp fogalmazva, a konstruált nép korántsem homogén identitást teremtett, s az üzenetek rezonálása sokkal inkább azok „túlsorduló” jellegének és a vezetővel való azonosulásnak köszönhető. A Corbyn által képzett és megszólítani kívánt hibrid identitás a 2017-es kampány idejére még inkább egyértelművé vált, a „nem privilegizált sokaság” köreibé a társadalom széles demográfiai spektrumát értve (Kissas 2020). Corbyn személye tehát kifejezte az egységet és megtestesítette a népet, azonban nem az ideológiai perspektíva homogén módján, hanem különböző társadalmi csoportokat egyszerre megszólítva, ezáltal az egységteremtés nem írta felül a hibriditást (vö. Casullo 2021). Azaz, Corbyn imázsa nem a Laclau-féle (2005) üres jelölőként funkcionált, hanem éppen ellenkezőleg, „túlsordult” (Ostiguy – Moffitt 2021) jelentéssel. Továbbá, a szinekdochális képviseletre jellemző harmadik elem, a hatalmi pozíció felmutatása is megjelenik, noha a pártelnöki szerep és az ahhoz kapcsolódó szerepfelfogás kevésbé meghatározó jelentőségű, mint a később bemutatott Johnson-féle intézményes hatalom megtestesítése.

Jake Watts és Tim Bale (2019) tanulmánya emellett Corbyn Munkáspárton belüli populizmusát a corbynista tagság nép-konceptiójának és a párt parlamenti szárnyának Corbyn-ellenes elit-konceptiójának szembenállásaként ragadja meg. Ezzel szemben jelen írás – performatív szempontból – ennek az aktusnak a határsértő jellegére helyezi a figyelmet, mely meglátásom szerint meggyőzőbb érvelést biztosít Corbyn populizmusát illetően, mint annak tartalmi-ideológiai, vagy éppen szervezeti-stratégiai megközelítése. A mozgalmi politikához és a parlamenten túlmutató munkáspárti hagyományhoz való visszatérés performansa mind a kortárs munkáspárti normák, mind a brit parlamenti szociáldemokrácia normáinak határsértő mozzanatait hordozza. Corbyn azáltal tehát, hogy egyrészt elitként konstruálta meg politikai ellenfeleit, továbbá az általuk konvencionálított munkáspárti normarendszer szándékos megsértéseit is színre vitte, egyaránt megkülönböztette magát és autentikusnak festette le performanszát a párton belüli „*establishment*”-tel szemben. Ezen határsértéseket mintaszerűen példázza a 2017-es választási kampányhoz választott eszközök jellege, amely a „Westminster-fókuszú sajtótájékoztatók” helyett a „mozgalmi stílusú gyűléseket és felvonulásokat” helyezte előtérbe (Watts – Bale 2019: 105). Ebben a tekintetben tehát Corbyn performansza megjelenített egyes populista jellemzőket. Meglátásom szerint performanszának, és annak autentikus hatásának a média is megágyazott. A sajtó ugyanis egyszerre támadta (Cammaerts et al. 2020) és mutatta be autentikusnak (Mueller et al. 2019) Corbyn pártelnökségét, amely hozzájárulhatott populista performanszának hitelességéhez, a néphez való közelség és a nép érdekében történő cselekvésre való alkalmasság kettősségéhez.

A Jeremy Corbyn esetében megjelenő részleges populizmus emellett a nép és az elit szembenállásának diskurzusában mutatkozik meg, amely azonosítható a Brexit-tel összefüggő retorikájával (Demata 2019) a párton belüli pozicionálással (Watts – Bale 2019) és a 2017-es választási kampányhoz kötődő Twitter posztjaival (Kissas, 2020) kapcsolatban is. Ezen elitellenes „testi performansz” stilisztikai jellegét te-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

hát annak ténye is alátámasztja, hogy az különböző ideológiai tartalmakat képes formába önteni (Aiolfi 2023: 44). A nép és elit szembeállításának megtestesítése tehát megjelent az EU-val kapcsolatos népszavazás tekintetében, ahol Corbyn bár hivatalosan pártja álláspontja, azaz a bentmaradás mellett kampányolt, retorikája megegyezett a kilépés-pártiak érvelésmódjával (Demata 2019: 132). Míg Massimiliano Demata (2019) elemzése fontos aspektusokat világít meg, álláspontom szerint az általa szubsztantív pozícióként értelmezett populizmus valójában éppen azt szemlélteti, miként képes a populista performansz különböző tartalmi elemekhez kapcsolódni. Performatív perspektívában ez tehát a populizmus stilisztikai jellegét igazolja, hiszen ugyanazon módon, a nép és az elit szembeállításának megtestesítésével az EU-s népszavazás kapcsán mindkét pozíció (bentmaradás, kilépés) populistá formába illeszthető.

Összegezve az elemzést, Jeremy Corbyn performanszával kapcsolatban a tanulmány elméleti kerete szempontjából tehát három állítást fogalmazhatunk meg:

- (1) A populizmusát illető szakirodalmi diszkrepancia elsősorban a populizmus és a popularitás fogalmi elválasztásával, valamint a populizmus graduális fel fogásával magyarázható és oldható fel.
- (2) Jeremy Corbyn performansa elsősorban a néphez való közelséget demonstrálta, amely a populáris képviseletet (Casullo 2021), demotizmust (March 2017) jelenti szemben a populista képviselet hibridizációs színrevitelével. A szinekdochális képviseletre jellemző elemek tehát hiányoznak Jeremy Corbyn vezetői performanszából.
- (3) A graduális populizmusfelfogás alapján az előző megállapítást annyiban árnyalhatjuk, hogy bár Corbyn esete valóban inkább a populáris képviselet fogalmával ragadható meg, performansa emellett egyes pontokon tartalmazott populista elemeket, például az elit és a nép szembenállításának megtestesítése, vagy a határsértés és autentikusság tekintetében.

Boris Johnson – a szinekdochális képviselet paradigmaticus esete

Boris Johnson populizmusát (Corbyn megítélésével szemben) nagyobb mértékű szakirodalmi konszenzus övezi. A politikus nevéhez nem csak a médiában, hanem a tudományos diskurzusban is olyan jelzők kapcsolódnak, mint „Boris bohósága” (Flinders 2020, Molyneux – Osborne 2017), vagy a „zűrzavar lordja” (Macmillan 2020). Ahogy ezen szóösszetételek is jelzik, az irodalom elsősorban kommunikációs és performatív aspektusból ragadja meg Boris Johnson tevékenységének vizsgálatát (vö. Beck 2023, Flinders 2020, Lacatus – Meibauer 2022, Murdock 2020, Schoor 2019). Mindazonáltal a Johnson populizmusát vizsgáló egyes tanulmányok meglátásom szerint összemoszák a performatív értelemben populista és a szubsztantív – valamely ideológiához kapcsolódó – elemeket. Agnes Alexandre-Collier (2022)

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

elemzésében Johnson tekintetében végül elveti a „populista hipotézist”, ugyanakkor az általa azonosított populista retorika – erős Brexit-pártiság, bevándorlás- és parlament-ellenesség – elemei közül legfeljebb az utolsó, azaz a parlament-ellenesség része a populizmusnak. Ez sem tartalmi, hanem stilisztikai értelemben, a „határsértő mozzanat” (Aiolfi 2022) jegyében, amelynek lényege a néphez való közelség demonstrálása a politikusi viselkedési konvenciók áthágásával. A többi elem inkább a radikális jobboldali vagy nacionalista, mintsem a populista retorika összetevője, s ezáltal ismét a populizmus és a vele kapcsolatban álló ideológia összekeverésének problémájába ütközünk (vö. Brown – Mondon 2020, Hunger – Paxton 2022, Mudde 2021: 580).

Boris Johnson populizmusa vezetői performanszában mutatkozik meg (mintsem az általa képviselt szubsztantív ideológiai pozícióban), melyben mintaszerűen kirajzolódik a közelség és kiválóság kombinációja. Ezt a kettősséget a szakirodalom széles köre szintúgy felfedezni véli Johnson kapcsán, Matthew Flinders (2020) például a „felső tízezer populizmusának” fogalmával, míg Carola Schoor (2019) a populizmus-elitizmus keverékének azonosításával ragadva meg a jelenséget. Egyes tanulmányok paradoxnak nevezik, hogy Johnson annak ellenére elitellenes és magát néphez közelinek mutató retorikát alkalmaz, hogy ő maga is szerves része az általa kritizált elitnek (Beck 2023: 14, Murdock 2020). Úgy gondolom, a Johnstont elemző szakirodalom jól ismeri fel performanszának kettős, vagy akár paradoxnak is nevezhető voltát, a brit intellektuális és gazdasági elit tagjaként a néphez való közelség és elitellenesség retorikáját. Mindazonáltal, meglátásom szerint ezen tanulmányok nem képesek meggyőzően megmagyarázni a jelenség okát. Jelen tanulmány ezt a teret kívánja kitölteni, a populista szinekdochális képviselet (Casullo 2021) koncepciójával közelítve meg a problémát.

Johnson háttere személyét kétségtelenül az elithez köti. Egy volt konzervatív európai parlamenti képviselő fiaként az elitképző *Eton College*-ba, majd egyetemre az *Oxfordi Balliol College*-ba járt, „klasszikus irodalom és civilizációk” szakot végezve, s az *Oxford Union* elnökségi posztját, valamint a *Bullingdon Club* tagságát is megjárva (vö. Flinders 2020: 236, Murdock 2020: 981). Vezetői performanszát tehát egy ilyen háttérrel rendelkező politikusként kellett felépítenie. A szinekdochális képviselet perspektívájából ebből konzekvens módon következik, hogy a hibridizáció jegyében – Johnson elitkötődéseiből következően – politikusi modorát, beszédmódját, és a nyilvánosság előtt megjelenített szokásait a néphez közelinek szükségeltetett mutatnia. Ennek a hibrid kombinációnak eredményeképp egyszerre hasonlított egyes elemeiben választóira, miközben egyaránt testesítette meg aspirációikat; és miniszterelnökké válásával, valamint a Brexit befejezésének üzenetével szimbolikus értelemben eljuttatta szavazóit a „hatalom márványcsarnokaiba”. Vezetői performanszának egyik legmeghatározóbb eleme tehát a néphez való közelség demonstrálása. Ez elit múltjából következően különösen fontos volt sikeressége számára, hiszen „populizmusa szinte túlcsoordul[t] az elitista kellékektől” (Flinders 2020: 236).

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

A hétköznapiság és a konvencionális politikusi viselkedésmódoctól való elkülönülés színrevitele már 2019-es pártelnöki székfoglaló beszédében azonosítható (The Sun 2019). Johnson beszéde közben folyamatosan túlzó és extravagáns mozdulatokkal gesztikulált, s már a monológ megkezdése előtt bohókás kézmozgással intette csendre a közönséget. A szónoklat közben több helyen kommentálta saját mondanivalóját, mintha személyes – hétköznapiinak mutatózó – véleményét osztaná meg a hallgatósággal. Egyik ponton azt fűzte hozzá megállapításaihoz, hogy „igen ezek jó, ezek kifejezetten helyénvaló ösztönök”, míg később megjegyezte, az elhangzott információkat a Financial Times hasábjain olvasta, amit – „de most őszintén, [a Financial Times] egy remek remek remek brit márka” – kommenttel egészített ki. Az illetén „meta-jellegű” kiszólások a konvencionális politikusi diskurzusok szerkezetét hazudtolják meg, ezáltal a hétköznapiságot, emberközelséget sugallva (Aiolfi 2022: 8). Ezeknek az elemeknek tehát nem a tartalma jelentős, hanem annak módja, ahogyan eltér a megszokott politikusi beszédmódtól.

A közelség demonstrálása megjelenik továbbá a Konzervatív Párt Youtube csatornájára feltöltött „12 kérdés Boris Johnsonhoz” című videójában is (Conservatives 2019). Az anyag a *Vouge* magazin „73 kérdés” formátumát mintázza, amelyben hírességeket látogatnak meg és készítenek velük vágatlan interjút szubjektív kameraállásból (Beck 2023: 8). A videóban élesen váltakoznak a Johnson magánéletére vonatkozó és a komoly politikai tartalommal rendelkező kérdések, beszédmódja azonban mindkét esetben hasonló, hétköznapiságot tükröző marad. A felvételből megtudhatjuk, hogy Johnson kutyasétáltatással indítja a napját, miniszterelnökké válásának egyik fájó pontja, hogy a westminsteri rezidencia biztonsági előírásai miatt nem tud thai curryt rendelni, s hogy a „fish and chips” egy hideg este a parton – verhetetlen. Az interjú közben az irodában teát készítve megjegyzi, manapság leginkább Rolling Stonest hallgat, legutóbb pedig tegnap este süttött, steaket és tepsis burgonyát készítve. A brit politikai rendszer befagyása miatt a legfontosabb feladatnak a Brexit befejezését tartja, amelyet egy étkezés elkészítéséhez hasonlít, amely sütésre kész és már csak a mikrózásra vár.

Egy kampányvideóban a választókhöz közelinek mutatkozni értelemszerűen nem unikális. Johnson illetén performansa azonban a tágabb kontextus értelmében nyer sajátosan populista jelentést:

„A paródia Johnson kétértelműségét szemlélteti. Míg a Vouge-ban kizárólag hírességekkel készítenek interjút, Johnson a személyes preferenciák és politikai kérdések keverékét mutatja annak érdekében, hogy a nép gyermekeként tűnjön fel, némi inkongruens feszültséget vonva maga után.” (Beck 2023: 8)
[Saját fordítás]

Beszédmódjának és viselkedésének, szokásainak hétköznapisága tehát személye elitháttérét ellensúlyozza, és ezen elemek kombinálása teremti meg azt a hibridizá-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

ciót, amelyet Maria Casullo (2021) populista szinekdochális képviseletnek nevez. A szociokulturális értelemben vett „magas” jelölők (vö. Ostiguy 2009) tehát elsősorban Boris Johnson intellektuális és gazdasági elitbeágyazottságában, általános megjelenésében és alkatában, hosszú pártmúltjában, valamint volt főpolgármesteri és külügyminiszteri pozícióiban jelennek meg. Ezzel szemben a populáris-népi elemek Johnson beszédmódjában, modorában, viselkedésében, szokásaiban és határsértő aktusaiban fejeződnek ki. Végül, a populista képviselet háromszögének (Casullo 2021, Casullo – Colalongo 2022) harmadik összetevőjeként, az intézményes hatalom szimbólumainak felmutatása elsősorban a westminsteri *Downing Street* 10-es házszáma tekintetében jelenik meg. Az átlagpolgár szimbolikus eljutása a hatalom tereibe így kifejeződik abban, hogy Boris Johnson ebben a közegben is emberközelinek mutatkozik, például olyan kifejezésmódokon, hogy legnagyobb problémája a túlzó biztonsági előírások miatti ételkiszállítás lehetetlensége, illetve hogy még ebben a közegben is ő maga készíti el – tradicionálisan brit – vacsoráját.

Megjelenése és öltözködése is ezen elemek váltogatását mintázza. Míg Johnson alkatilag egy tipikus politikus – középmagas felső-középosztálybeli szőke férfi, általában öltönyben és nyakkendőben mutatkozva – viselkedése a konvencionális politikus képével éppen ellentétes. Kócos haja, ápolatlan megjelenése, goromba megjegyzései, és az olyan tevékenységek, mint például a „füstölt heringgel való hadonászás” (Flinders 2020: 230) kategorikusan megkülönböztetik Johnson performanszát az alkatához és háttéréhez eredetileg illeszkedő elitista imázstól. Ennyiben Boris Johnson populista „testi” performansza emlékeztet az olyan latin-amerikai vezetőkre, mint Nestor Kirchner vagy Rafael Correa – hiszen konvencionális politikusi alkatukkal és háttérükkel ellentétben egy a közelség és kiválóság hibrid elemeinek váltogatását felmutató populista politikusi imázst alkottak (vö. Casullo 2021: 82).

A néphez való közelség szemléltetése emellett a „határsértő mozzanat” (Aiolfi 2022) segítségével valósítható meg. A szabályok és normák megsértése kontextuálisan szituáltan történik, és az adott konvencióval szembeni kihágásként a populista politikus emberközelinegét hivatott demonstrálni. A brit politikai kontextusban az egyik ilyen konvencionális elem az alkotmányos rendszerrel kapcsolatos azon íratlan szabály, amely a hatalmon lévők önmegtartóztatására, visszafogottságára és jó modorára („being good chaps”) vonatkozik (Blick – Hennessy 2019). Boris Johnson stratégiai határsértő aktusai az ezen konvencióval szembeni kihágásként értelmezhetők, s a vele kapcsolatban emlegetett parlament-ellenes retorika (vö. Alexandre-Collier 2022) ebben a perspektívában kap sajátosan populista jelentést.

Ahogy az a tanulmány elméleti része szemléltette, ezen határsértő mozzanatnak elsősorban nem magának a rossz modornak (Moffitt 2016), a vulgáris és goromba beszédmódnak (Mudde – Rovira Kaltwasser 2017) a ténye, hanem az adott konvencióval való szembeszegülés stratégiai aktusa lényeges (vö. Aiolfi 2022). A brit parlament íratlan viselkedési normáinak megsértése megmutatkozik például a Parlament feloszlásában; abban, hogy Johnson 2019 szeptemberében a Brexit kap-

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

csán foglalt álláspontjuk miatt 21 képviselőt kizárt a Konzervatív Pártból; valamint a brit tárgyalási pozíciót gyengítő EU-s kilépési nyilatkozat „kapitulációs törvénynek” nevezésében is (Flinders 2020: 233).

Az elemzést összegezve, Boris Johnson performanszával kapcsolatban a tanulmány elméleti kerete szempontjából három állítást fogalmazhatunk meg:

(1) A Johnson populizmusát vizsgáló szakirodalomban leírt ambivalencia, a populista és elitista elemek keveredése a hibridizáció fogalmával ragadható meg, ettől válik sajátosan populistává a performansz. A populizmus tehát több, mint emberközelség, s vonzereje valójában a vezető prototipikusságában, a közelség és kiválóság kombinációjában rejlik.

(2) Az elemzés ebből következően rámutat, hogy a populista performansz hibrid jellegű, keverednek benne az elitista és a populáris elemek. Az eset tehát alkalmas a szinekdochális képviselet koncepciójának illusztrálására, s Boris Johnson „testi performansza” hasonlóságot mutat Nestor Kirchner „peronista szinekdochéjával”, amennyiben a populizmus színrevitele a közelség demonstrálása mellett a választók aspirációit is megjeleníti, elithátterével, valamint a hatalom birtoklásának szemléltetésével szimbolikusan eljuttatva őket a „hatalom azon tereibe, amelyekről korábban álmodni sem mertek” (Casullo 2021: 86).

(3) Az elemzés rávilágított, hogy a populista performansz határsértő mozzanatainak lényege önmagában nem azok vulgáris jellege, hanem annak ténye, ahogyan ez az előadásmód szembemegy az adott kontextusban elfogadott konvenciókkal és illemszabályokkal. Boris Johnson populista határsértései az íratlan brit parlamenti normákkal, valamint az általános politikusi viselkedési, megjelenési, és modorbeli etikettel szemben fogalmazódtak meg.

Összegzés

A tanulmány a performatív populizmuskutatói megközelítés elméleti keretének alkalmazásával kísérelte meg a főáramú ideológiai paradigma limitációinak megvilágítását. A performatív elmélet vívmányait két politikai vezető, Boris Johnson és Jeremy Corbyn esetén keresztül illusztrálta. Az esetek elemzésének fő célja az elméletalkotás elősegítése volt, így az empíria abból a szempontból meghatározó jelentőségű, hogy az abból levont következtetések elősegítik az elmélet továbbfejlesztését és pontosítását, továbbá az elméleti keret alkalmazhatóságát is demonstrálják. Ezáltal a tanulmány egyaránt hozzájárul a hagyományos ideológiai populizmusfelfogás kereteinek megkérdőjelezéséhez és a performatív megközelítés magyarázóerejének bemutatásához is. Az esetek elemzése mindenekelőtt rávilágított arra, hogy a populizmus nem tartalmi jellegű, nem szubsztantív ideológiai pozíció, hanem stilisztikai repertoár, különböző tartalmak formába öntésének és színrevitelének sajátos módja.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

Az elemzés a Jeremy Corbynt vizsgáló szakirodalmat meghaladva ennek a megállapításnak a tükrében illusztrálta, hogy a Corbyn-féle mozgalmi és brit parlamenti szociáldemokrácián túlmutató hagyomány felélesztésének üzenetei elsősorban nem tartalmi szempontból lényegesek, hanem a populizmus határsértő és autentikusságot demonstráló stílusa tekintetében meghatározó jelentőségük. Emellett, Corbyn populista repertoárja nem változott két egymással ellentétes pozíció színrevitelénél sem. Az EU-s népszavazás kapcsán a Munkáspárt álláspontját követve eleinte a bentmaradás mellett kampányolt, azonban az eredmény megszületését követően a népakaratra hivatkozva implicit módon a kilépés pozíciója mellett köteleződött el. Retorikája tehát a Brexittel kapcsolatban is szemléltette, hogy a populizmus nem tartalmi jellegű, s egymással teljesen ellentétes pozíciók kifejezésére is alkalmas.

Ugyan a Boris Johnstont elemző szakirodalom nagyobb mértékben reflektált a populizmus stilisztikai-performatív jellegére, a politikust jobboldali populistának nevezve (Lacatus – Meibauer 2022) a jobboldali ideológiai tartalom, illetve a Brexittel kapcsolatos pozíció és a bevándorlás-ellenesség (Alexandre-Collier 2022) összemérésre kerültek azzal a stílussal, amelyen módon ezen tartalmak kifejezésre kerültek. A tanulmány Johnson tekintetében tehát a populista stílus és ezen performansz tartalmának megkülönböztetésére és a distinkció fontosságára hívta fel a figyelmet.

Az írás emellett – Jeremy Corbyn elemzéséből következően – hozzájárult a populizmus fogalmának kifinomultabb megragadásához, a populista és populáris képviseleti elemek elhatárolását és megkülönböztetését hangoztatva. Angelos Kissas (2020) elemzését a tanulmány ebben a perspektívában árnyalta, s míg egyrészt elvetett annak általános megállapításaival, mindazonáltal rámutatott arra, hogy a politikusi, kizárólagosan a közelségre korlátozódó performansz önmagában nem populista, s az emberközelség illetően színrevitele inkább a demotizmus vagy a populáris képviselet fogalmaival írható le. A performatív elmélet kifinomult fogalmi repertoárjából következően az elemzés azonban a szakirodalom másik végpontját is problematizálta, s Corbyn esetében a populizmus koncepciójának elvetése helyett a graduális populizmusfelfogás koncepcióját alkalmazta. Bár Corbyn esete valóban jobban megragadható a populáris, mint a populista performansz fogalmával, mindazonáltal ez nem zárja ki, hogy ezen performansz egyes elemeiben mégis megjelenítsen populista vonásokat.

Ez tágabb perspektívában az ideológiai felfogás dichotomizáló kategorizációjával szemben érvényesíthető, hiszen ez a bináris fogalmi kiindulópont nem tette volna lehetővé Jeremy Corbyn populizmusának kifinomult vizsgálatát. A graduális populizmusértelmezés tehát rávilágított arra, hogy Corbyn performanszában megjelentek egyes ténylegesen populista elemek, mint például a határsértések a Munkáspárti normákkal és bejáratott kampányeszközökkel szemben, illetve a nép és elit kontrasztba állításának megtestesítése tekintetében. Ez az utóbbi szempont emellett azt is szemléltette, hogy az elit és a nép dichotómiájának színrevitele sokféle módon és különböző tartalmak kifejezéseként történhet, mint azt Corbyn esetén láthattuk az

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

EU-s népszavazás, a párton belüli versengés, illetve az elidegenedés és emberközelség kontextusában.

Jeremy Corbyn esete az ideológiai felfogás homogenitás és moralitás téziseinek limitációját is felszínre hozta. Jake Watts és Tim Bale (2019) elemzésével szemben jelen tanulmány amellől érvel, hogy a párttagság népként történő definiálása nem a homogenitásból és moralitásból, hanem az identifikációból és hibridizációból, heterogén választói csoportok párhuzamos megszólításából (Ostiguy – Moffitt 2021) következik. Corbyn üzenetei az inkluzivitás tartalmával összhangban a „nem privilegizált sokaság” hibrid választói rétegét célozták így a politikus több csoporthoz beszélt egyszerre, s ezáltal az egységteremtés nem írta felül a heterogenitást.

Boris Johnson elemzése a hibridizáció fogalmának empirikus megjelenése szempontjából releváns. Az ideológiai paradigma előfeltevései alapján a populizmus éppen az elitizmus ellentéte, ebből következően ezen értelmezési keretben Johnson esete nehezen ragadható meg. A tanulmány ezen a ponton tehát az általános értelemben vett ideológiai megközelítésen és a Johnson elemző szakirodalmon is túlmutató módon a performatív elmélet szinekdochális képviselet koncepciója segítségével magyarázza a populizmus és elitizmus keveredését. Éppen a hibridizációtól, azaz az elitista és populáris mintázatok kombinációjától nyer sajátosan populista jelentést a performansz (Casullo 2021). A populizmus színrevitele, performatív képviselete tehát túlmutat a szimpla közelség demonstrálásán, s a közelség és kiválóság kettőssége, a prototipikusság alapján történik. Johnson tehát elitmúltját, magas szintű műveltségét és konvencionális politikusi alkatát egy hétköznapi, „bohókás” (Molyneux – Osborne 2017) megjelenéssel, viselkedéssel és beszédmóddal ötvözte, miközben az intézményi hatalom (például *10 Downing Street*) szimbolikus „kiszajátítását” is megjelenítette.

Boris Johnson esete emellett az ideológiai szakirodalomban egyfajta alapvetésnek tekintett vulgaritással, a populizmus szükségszerűen durvának és modortalanoknak tekintett jellegével kapcsolatban is új perspektívát kínál. A performatív képviseletelmélet kiemeli, hogy a populizmus színrevitele sokféle módon történhet, amelynek a vulgáris beszédmód csak egyik lehetséges változata. Johnson performansa a brit parlamenti kultúra „*good chap*” (Blick – Hennessy 2019) illemszabályával szemben fogalmazódott meg, valamint a konvencionális politikusi beszédmód, viselkedés és megjelenés normáinak megsértésén alapult.

A tanulmány és az esetek elemzése további kutatási kérdéseket is felvetett. Komparatív érdekesség, hogy Boris Johnson populista képviseletének „testi performansa” (Casullo 2021) emlékeztet egyes latin-amerikai politikai vezetők, Nestor Kirchner és Rafael Correa eseteire. További vizsgálódást igényel, hogy a szinekdochális képviselet és a hibridizáció ugyanazt jelenti-e a két eset tekintetében, vagy az eltérő kulturális és intézményi kontextusból következően ez a hasonlóság csak felszínes jellegű. Emellett, a Jeremy Corbyn elemzéséből levont következtetések

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

alapján további vizsgálódást kíván, hogy mely egyéb politikusok jelenítenek meg látszólag populistának nevezhető elemeket, miközben azok egy kifinomult fogalmi keretben valójában inkább a populáris képviseletet vagy demotizmust illusztrálják.

Irodalom

- Aiolfi, T. (2022): Populism as a Transgressive Style. *Global Studies Quarterly*, 2(1): 1–12.
- Aiolfi, T. (2023): The Stylistic Approach to Populism: From Early Definitions to Interdisciplinary Hybridisation. In: Lotina, G. P. – Aiolfi, T. (eds): *Performing Left Populism: Performance, Politics and the People*. London, Bloomsbury Publishing, 27–49.
- Alexandre-Collier, A. (2022): David Cameron, Boris Johnson and the 'populist hypothesis' in the British Conservative Party. *Comparative European Politics*, 20(1): 527–543.
- Ankersmit, F. R. (2019): Synecdochical and Metaphorical Political Representation: The and Now. In: Castiglione, D. – Pollak, J. (eds.): *Creating Political Presence. The New Politics of Democratic Representation*. Chicago, University of Chicago Press, 231–253.
- Aslanidis, P. (2016): Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective. *Political Studies*, 64(1): 88–104.
- Bachmann-Medick, D. (2016): *Cultural Turns: New Orientations in the Study of Culture*. Translated by Adam Blauhut. Berlin, De Gruyter.
- Beck, D. (2023): Humorous parodies of popular culture as strategy in Boris Johnson's populist communication. *The British Journal of Politics and International Relations*, Online First.
- Blick, A. – Hennessy, P. (2019): Good Chaps No More? Safeguarding the Constitution in Stressful Times. *The Constitution Society*, <https://consoc.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/FINAL-Blick-Hennessy-Good-Chaps-No-More.pdf> (Letöltés dátuma: 2024. 12. 07.)
- Brown, K. – Mondon, A. (2020): Populism, the media, and the mainstreaming of the far right: *The Guardian's* coverage of populism as a case study. *Politics*, 41(3): 279–295.
- Cammaerts, B. – Brooks, D. – Magaéhaes, J. C. (2020): Journalistic transgression in the representation of Jeremy Corbyn: From watchdog to attackdog. *Journalism*, 21(2): 191–208.
- Canovan, M. (1981): *Populism*. New York, Harcourt Brace Jovanovich.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Casullo, M. E. (2021): Populism as Synecdochal Representation. Understanding the Transgressive Bodily Performance of South American Presidents. In: Ostiguy, P. – Panizza, F. – Moffitt, B. (eds.): *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*. New York and London, Routledge, 75–94.
- Casullo, M. E. – Colalongo, R. E. (2022): The populist body in the age of social media: A comparative study of populist and non-populist representation. *Thesis Eleven*, 173(1): 62–81.
- Channel 4 News (2015): Jeremy Corbyn elected Labour leader: victory speech in full. <https://www.youtube.com/watch?v=wB8EMRgVV1U> (Letöltés dátuma: 2024. 04. 06.)
- Conservatives (2019): Boris Johnson's hilarious election advert | 12 Questions to Boris Johnson. <https://www.youtube.com/watch?v=97zPDojMWiQ> (Letöltés dátuma: 2024. 04. 12.)
- Dacombe, R. (2018): Systematic Reviews in Political Science: What Can the Approach Contribute to Political Research? *Political Studies Review*, 16(2): 148–157.
- Dean, J. (2023): Left Politics and popular culture in Britain: From left-wing populism to 'popular leftism'. *Politics*, 43(1): 3–17.
- Dean, J. – Maignashca, B. (2020): Did somebody say populism? Towards a renewal and reorientation of populism studies. *Journal of Political Ideologies*, 25(1): 11–27.
- De Cleen, B. – Stavrakakis, Y. (2017): Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost – The Public*, 24(4): 301–319.
- Demata, M. (2019): 'The referendum result delivered a clear message'. Jeremy Corbyn's Populist Discourse. In: Koller, V. – Kopf, S. – Miglbauer, M. (eds.): *Discourses of Brexit*. Abingdon, Routledge. 123–139.
- Demata, M. (2020): Populism and Nationalism in Jeremy Corbyn's Discourse. In: Kranert, M. (ed.): *Discursive Approaches to Populism Across Disciplines*. London, Palgrave Macmillan, 253–283.
- Disch, L. (2021): *Making Constituencies: Representation as Mobilization in Mass Democracy*. Chicago, University of Chicago Press.
- Dorey, P. (2017): Jeremy Corbyn confounds his critics: explaining the Labour party's remarkable resurgence in the 2017 election. *British Politics*, 12(1): 308–334.
- Flinders, M. (2018): The (anti-)politics of the general election: Funnelling frustration in a divided democracy. In: Tounge, J. – Leston-Bandeira, C. – Wilks-Heeg, S. (eds.): *Britain Votes 2017*. Oxford, Oxford University Press, 189–202.
- Flinders, M. (2020): Not a Brexit Election? Pessimism, Promises and Populism 'UK-Style'. *Parliamentary Affairs*, 73(1): 225–242.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Flyvbjerg, B. (2006): Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, 12(2): 219–245.
- Freeden, M. (1996): *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford, Clarendon Press.
- Freeden, M. (2017): After the Brexit Referendum: Revisiting Populism as an Ideology. *Journal of Political Ideologies*, 22(1): 1–11.
- Gumbrecht, H. U. (2003): *Production of Presence. What Meaning Cannot Convey*. Stanford, Stanford University Press.
- Gumbrecht, H. U. (2021): *Crowds*. Translated by Emily Goodling. Stanford, Stanford University Press.
- Hawkins, K. A. – Rovira Kaltwasser, C. (2019): Introduction: the ideational approach. In: Hawkins, K. A. – Carlin, R. E. – Littvay, L. – Rovira Kaltwasser, C. (eds.): *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory and Analysis*. New York, Routledge, 1–24.
- Hawkins, K. A. – Carlin, R. E. – Littvay, L. – Rovira Kaltwasser, C. (2019): *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory and Analysis*. New York, Routledge.
- Hindmoor, A. (2018): *What's Left Now? The History and Future of Social Democracy*. Oxford, Oxford University Press.
- Homer-Dixon, T. – Leader Maynard, J. – Mildemberger, M. – Milkoreit, M. – Mock, S. – Quielly, S. – Schroeder, T. – Thagard, P. (2013): A Complex Systems Approach to the Study of Ideology: Cognitive-Affective Structures and the Dynamics of Belief Systems. *Journal of Social and Political Psychology*, 1(1): 337–363.
- Hunger, S. – Paxton, F. (2022): What's in a buzzword? A systematic review of the state of populism research in political science. *Political Science Research and Methods*, 10(3): 617–633.
- Illés G. (2013): A populizmusról másképp. *Politikatudományi Szemle*, 22(2): 133–142.
- Illés G. (2021): *A realista politikus. A cselekvés perspektívái a realista politikaelméletben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Illés G. – Körösiényi A. (2023): The touch of the leader: representation and responsiveness in plebiscitary leader democracy. *Distinktion: Journal of Social Theory*, [Online First] 1–21.
- Illés G. – László T. (Forthcoming): Crowds and Plebiscitary Representation: Rituals of Presence in the Orbán Regime. *Draft Paper*.
- Ionescu, G. – Gellner, E. (1969): *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London, Weidenfeld and Nicolson.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Jagers, J. – Walgrave, S. (2007): Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3): 319–345.
- Karavasilis, L. (2018): Is Left-wing Populism Still Relevant? *The New Pretender*, <http://new-pretender.com/2018/07/22/is-left-wing-populism-still-relevant/> (Letöltés dátuma: 2024. 12. 07.)
- Katsambekis, G. (2022): Constructing 'the people' of populism: a critique of the ideational approach from a discursive perspective. *Journal of Political Ideologies*, 27(1): 53–74.
- Kefford, G. – Moffitt, B. – Werner, A. (2022): Populist Attitudes: Bringing Together Ideational and Communicative Approaches. *Political Studies*, 70(4): 1006–1027.
- Kim, S. (2022): Taking stock of the field of populism research: Are ideational approaches 'moralistic' and post-foundational discursive approaches 'normative'? *Politics*, 42(4): 492–504.
- Kissas, A. (2020): Performative and ideological populism: The case of charismatic leaders on Twitter. *Discourse & Society*, 31(3): 268–284.
- Körösényi A. (2019): *Manipuláció és demokrácia*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Lacatus, C. – Meibauer, G. (2022): 'Saying it like it is': Right-wing populism, international politics, and the performance of authenticity. *The British Journal of Politics and International Relations*, 24(3): 437–457.
- Laclau, E. (2005): *On Populist Reason*. London, Verso.
- Laclau, E. – Mouffe, C. (1985): *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London, Verso.
- Leader, M. J. – Mildenerger, M. (2018): Convergence and Divergence in the Study of Ideology: A Critical Review. *British Journal of Political Science*, 48(2): 563–589.
- Linden, F. R. (2023): How 'empty' is the signifier 'the people'? Impasses of the poststructuralist approach in Ernesto Laclau's political ontology. *Journal of Political Ideologies*, [Online First] 1–25.
- March, L. (2017): Left and right populism: The British case. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(2): 282–303.
- Macmillan, C. (2020): *Lords of Misrule? Carnavalesque Populism in the Brexit Discourse of Nigel Farage and Boris Johnson*. Istanbul, Marmara Conference on European Studies – Proceedings, 59–74.
- Marsh, D. – Ercan, S. A. – Furlong, P. (2018): A Skin not a Sweater: Ontology and Epistemology in Political Science. In: Lowndes, V. – Marsh, D. – Stoker, G. (eds.): *Theory and Methods in Political Science. 4th Edition*. London, Palgrave Macmillan, 177–198.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Moffitt, B. (2016): *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, Stanford University Press.
- Moffitt, B. (2020): *Populism*. Cambridge, Polity Press.
- Moffitt, B. (2024): How Do Populists Visually Represent 'The People'? A Systematic Comparative Visual Content Analysis of Donald Trump and Bernie Sanders' Instagram Accounts. *The International Journal of Press/Politics*, 29(1): 74–99.
- Molyneux, M. – Osborne, T. (2017): Populism: a deflationary view. *Economy & Society*, 46(1): 1–19.
- Mudde, C. (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4): 541–563.
- Mudde, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2021): Populism in Europe: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism. *Government and Opposition*, 56(1): 577–597.
- Mudde, C. – Rovira Kaltwasser, C. (2013): Populism. In: Michael Freeden – Lyman Tower Sargent – Marc Stears (eds.): *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford, Oxford University Press. 493–512.
- Mudde, C. – Rovira Kaltwasser, C. (2017): *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
- Mueller, F. – Whittle, A. – Gadelshina, G. (2019): The discursive construction of authenticity: The case of Jeremy Corbyn. *Discourse, Context & Media*, 31: 100324.
- Murdock, G. (2020): Profits of deceit: Performing populism in polarised times. *European Journal of Cultural Studies*, 23(6): 874–899.
- Ostiguy, P. (2009): *The High-Low Political Divide: Rethinking Populism and Anti-Populism*. Notre Dame, IN, Kellogg Institute for International Studies (360).
- Ostiguy, P. (2017): Populism: A Socio-cultural Approach. In: Rovira Kaltwasser, C. – Taggart, P. A. – Espejo, P. O. – Ostiguy, P. (eds.): *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford, Oxford University Press, 73–97.
- Ostiguy, P. – Moffitt, B. (2021): Who Would Identify With An „Empty Signifier“?: The Relational, Performative Approach to Populism. In: Ostiguy, P. – Panizza, F. – Moffitt, B. (eds.): *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*. New York and London, Routledge, 47–72.
- Osuna, J. J. O. (2021): From chasing populists to deconstructing populism: A new multidimensional approach to understanding and comparing populism. *European Journal of Political Research*, 60(4): 829–853.
- Ostrowski, M. (2022): *Ideology*. Cambridge, Polity Press.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- Oswald, M. (ed.) (2022): *The Palgrave Handbook of Populism*. London, Palgrave Macmillan.
- Reicher, S. – Haslam, A. S. (2017): The Politics of Hope: Donald Trump as an Entrepreneur of Identity. In: Fitzduff, M. (ed.): *Why Irrational Politics Appeals: Understanding the Allure of Trump*. London, Bloomsbury Publishing, 25–40.
- Rooduijn, M. (2019): State of the field: How to study populism and adjacent topics? A plea for both more and less focus. *European Journal of Political Research*, 58(1): 362–372.
- Sabl, A. (2015): The Two Cultures of Democratic Theory: Responsiveness, Democratic Quality, and the Empirical-Normative Divide. *Perspectives on Politics*, 13(2): 345–365.
- Sartori, G. (1970): Concept Misformation in Comparative Politics. *American Political Science Review*, 64(4): 1033–1053.
- Saward, M. (2010): *The Representative Claim*. Oxford, Oxford University Press.
- Saward, M. (2017): Performative Representation. In: Mónica Brito Vieira (ed.): *Reclaiming Representation: Contemporary Advances in the Theory of Political Representation*. New York – London, Routledge, 75–94.
- Schoor, C. (2019): Where the Real People Meet the Real Elite: Exploring Mixes of Populism with Elitism. *Populism*, 2(2): 184–206.
- Scott, J. (2020): Book Review: Populism by Benjamin Moffitt. *LSE Book Reviews* <https://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2020/02/12/book-review-populism-by-benjamin-moffitt/> (Letöltés dátuma: 2024. 12. 07.)
- Serhan, Y. (2020): *Populism is Meaningless*. *The Atlantic* <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/what-is-populism/607600/> (Letöltés dátuma: 2024. 12. 07.)
- Stanley, B. (2008): The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1): 95–110.
- Steffens, N. K. – Munt, K. – Van Kippenberg, D. – Platow, M. – Haslam, A. S. (2021): Advancing the social identity theory of leadership: A meta-analytic review of leader group prototypicality. *Organizational Psychology Review*, 11(1): 35–72.
- Stengel, F. A. (2019): Forget Populism! *Global Discourse*, 9(2): 445–451.
- Stavrakakis, Y. – Katsambekis, G. (2014): Left-wing populism in the European periphery: the case of SYRIZA. *Journal of Political Ideologies*, 19(2): 119–142.
- Stavrakakis, Y. – Katsambekis, G. (eds.) (2024): *Research Handbook on Populism*. Northampton, Edward Elgar Publishing.
- Szűcs Z. G. (2017): *A politika lelke. A politikai realizmus elméleti és eszmetörténeti nézőpontból*. Budapest, MTA TK PTI – NKE Molnár Tamás Kutatóintézet.

TEMATIKUS TANULMÁNYOK – Politikai képviselet

- The Sun (2019): Boris Johnson's victory speech as he wins Conservative leadership contest. <https://www.youtube.com/watch?v=OMPvTHZ2-Sg> (Letöltés dátuma: 2024. 04. 06.)
- Van de Sande, M. (2020): They don't represent us? Synecdochal representation and the politics of occupy movements. *Constellations*, 27(3): 397–411.
- Watts, J. – Bale, T. (2019): Populism as an intra-party phenomenon: The British Labour Party under Jeremy Corbyn. *The British Journal of Politics and International Relations*, 21(1): 99–115.
- Weyland, K. (2001): Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics. *Comparative Politics*, 34(1): 1–22.
- Whiteley, P. – Poletti, M. – Webb, P. – Bale, T. (2019): Oh Jeremy Corbyn! Why did Labour Party membership soar after the 2015 general election? *The British Journal of Politics and International Relations*, 21(1): 80–98.

KÖZELKÉP

Social Value Changes and Social Work Education

Examining the Student Base and Career Orientation of Social Work and Related Undergraduate Programs in Light of Social Value Changes

ZSOLT MIKULA¹

ABSTRACT

The rapid pace of technological modernization, coupled with the economic and political impacts of the past 30 years, has significantly reshaped the value system of the domestic population. As a result, human-centred community values that have held significant dominance for centuries (e.g., solidarity, supportive relationships, community) are increasingly being overshadowed by the growing dominance of individualistic and materialistic values. The societal acceptance and expansion of an ideology that prioritizes material growth and personal interests influence the development of personality and the moral framework of value systems through social interactions. This shift thus affects the motivational orientation of career choices among the younger generation. This study examines the extent of change through comparative quantitative data analysis and proposes measures to address the declining interest in social work careers.

KEYWORDS: social work, helping professions, higher education, undergraduate education, environmental influences, value systems, motivational dynamics

ABSZTRAKT

Változó társadalmi értékrend és szociális munka alapképzés.

A szociális munka és a kapcsolódó alapképzési programok hallgatói bázisának és pályorientációjának vizsgálata a társadalmi értékek változásainak fényében

A rapid ütemben fejlődő technológiai modernizáció, valamint az elmúlt 30 év gazdaságpolitikai hatása jelentős mértékben formálta át a hazai lakosság értékrendjét. Ennek következtében, az évszázadok során jelentős dominanciával bíró humán központú közösségi értékek fontossága (például szolidaritás, segítő kapcsolat, közösség) egyre inkább háttérbe szorulni látszik, az individualista és materialista értékrend növekvő dominanciájával szemben. Az anyagi gyarapodást és a személyes érdekeket előtérbe helyező ideológia elfogadottság társadalmi térnyerése, a környezeti interakciókon keresztül hatást gyakorol a személyiségfejlődés és az értékrend erkölcsi arculatának alakulására, befolyásolva ezzel a fiatal generáció pályaválasztásának motivációs irányultságát. A tanulmány összehasonlító kvantitatív adatelemzés mentén vizsgálja a változás

¹ Eötvös Loránd University, Doctoral School of Sociology; e-mail: mikula@student.elte.hu

KÖZELKÉP

mértékét, és intézkedéseket javasol a szociális munkás pályák iránti csökkenő érdeklődés kezelésére.

KULCSSZAVAK: szociális munka, segítő foglalkozások, felsőoktatás, alapképzés, környezeti hatások, értékek, motiváció

Introduction

Considering the entire population of the country, it is evident that, albeit to varying degrees and frequencies, individuals become part of various specialized human support services (e.g., healthcare, social services, education) from the moment they are born. Despite the fact that these advocacy services are delivered through personal interaction (patient/client–support professional) and are designed to represent and serve the interests of the service users, the social prestige of the helping professions remains very low. Due to its distinct historical development, the practice-oriented and professional social work established in Hungary represents a specific situation compared to other human-oriented helping professions. With its theoretical and professional foundations established, social work in Hungary, present for barely 34 years, is considered a very young field among human support professions.

The global social and economic transformations, along with the evolving value systems associated with them, are increasingly influencing the career choices of younger generations. Modernization, coupled with the rise of individualistic and materialistic values, has gradually marginalized the community-based and solidarity-driven values that once played a defining role in the helping professions. This trend is particularly concerning in the case of social work, a profession fundamentally built on empathy, social justice, communal responsibility, and humanitarian values.

The central question of the study is whether the changes in the social value system of the past decades – especially with regard to the rise of individualistic and materialistic ideologies – have uniformly influenced the workforce and student base of social work and similar helping professions. The study assumes that the declining interest in social work is closely linked to the transformation of social values, in particular the rise of individualism and materialism.

In the course of the research, we pay particular attention to determining whether the growing dominance of individualistic and materialistic values generally affects the camp of applicants for social work and similar human service programs, or whether these effects are primarily limited to social work. To this end, the study, using descriptive and comparative statistical analyses, examines the development of the number of participants in social work and other human assistance BA/BSc courses, as well as the labor market integration of graduates over the past 15 years.

KÖZELKÉP

In addition, the study aims to reveal how the number of students actually admitted to social work and similar human assistance programs has changed over the past 15 years, and how the career orientation and placement of graduates has developed based on the available data. During the analysis, we used enrollment and career tracking statistics in order to get a more detailed picture of the number of social work students and the labor market integration of newly graduated students.

Studies leading to the research question

Changing societal values and declining social support are contributing to an increasing lack of social acceptance of human support professions. The early findings of Keller (2009) and Ball (2001) are confirmed by the eclipse of community values in postmodern society, characterised by personal, self-centred individual interests (Temesváry 2018), subjective dreams, and the desire to fulfil one's existence, identity and quality of life (Bugovics 2012). In order to maintain personal existence, the population is increasingly moving away from the role of social responsibility. As with the development of capitalist tendencies, the economic boom and the experience of widespread social well-being in Hungary have contributed most to the change in social values (Molnár 2022). Available data show that today, the majority of the population in developed countries is dominated by a materialistic-individualistic mindset (Utasi 2018). As a result of the social and ideological changes of the last 30 years, a significant part of society is becoming increasingly indifferent to problems that do not directly affect them (Fülöp 2013, Szalai 2018: 74–76), distancing themselves from social and societal issues and expecting primarily state social policy to solve these problems (Huszár – Berger 2020).

Relevance of the research topic

In the social sectors today, the greatest challenge is no longer the lack of material resources or infrastructure but the increasing number of qualified professionals leaving the field and the decreasing interest in social work (Ferge 2017). The shortage of professional workforce in the social sphere (e.g. the decrease in the recruitment base) significantly affects the operational efficiency of certain areas within the social sector, causing disruptions in the structural functioning of the social service system. According to statistical data from the Hungarian Central Statistical Office (KSH), among human-centred professions requiring a degree, social work has one of the lowest numbers of professional practitioners relative to the total population (Szoboszlai 2017). The extensive target group of the social institution system, the diversity of services, and the frequency of service utilization,

KÖZELKÉP

along with the fact that those using social services are not a homogeneous group but rather encompass the entire society, fundamentally justify the research on this topic.

Occupations related to the characteristics of social work

Among professional occupations that provide supportive activities, many professions share common characteristics with social work. Associated professions include those that offer qualitative activities along a shared humanistic perspective, performing supportive functions similar to those in social work, for the benefit of individuals, clients, patients, customers, and the community (Pintér 2019). Due to overlapping areas of collaboration, the number of related helping professions is significantly high (e.g., child protection specialist, family dynamics specialist, family therapist, community worker, social policy expert, sociologist, educator, legal assistant, social educator, psychiatrist, psychologist, nurse, doctor, physiotherapist, mental health counsellor, coach, advisor, pastor, mentor, supervisor, etc.). According to a study published by Mihály Fónai and colleagues (2001), surveyed social workers' subjective opinions indicate that, among human-centred associated helping professions requiring higher education, the roles of psychologist (67.50), nurse (67.50), social pedagogy (59.75), and pastor (59.50) most closely correlate with the practical characteristics of social work.

The golden age of social work higher education

The establishment of higher social work education was essentially necessitated by the changing social and professional needs of the country during the period of regime change (Mrázik 2019). Before the regime change, a significant proportion of social sector employees worked without adequate vocational qualifications (Budai et al. 2006). The theoretical and practical foundations for the launch of social work education in Hungary were adapted from trends, models and practical experiences successfully applied in different countries, and adapted to the needs and specificities of the country. A particular challenge was to effectively integrate the specific requirements of the Hungarian Academy of Sciences and international experiences, practices, and theories into the professional curriculum of social work in a way that aligns with the various guidelines of Hungarian social policy.

KÖZELKÉP

Table 1. Number of graduates in the two most important basic social studies programs

Trends in the number of graduates from the two most significant social higher education programs, 1989–2007			
Year	Social work	Social pedagogy	In total/Years
1989–1999	1980	1 482	3 462
2000	557	497	1 054
2001	464	826	1 290
2002	597	1 136	1 715
2003	707	1 180	1 887
2004	719	1 172	1 891
2005	777	1 180	1 957
2006	925	1 327	2 252
2007	1066	1 201	2 267
In total	7792	10 001	17 793

Source: Author’s own editing (2024), based on data from Felsőfokú szociális képzések Magyarországon (Higher education social work programs in Hungary, Balogh et al., 2015)

Table 1. shows that the period between 1989 and 2008 was characterised by a slow but steady increase in the number of students enrolled in bachelor’s degrees in social work and social pedagogy (Balogh et al. 2015). As a result, between 2008 and 2010, the number of students enrolled in different bachelor’s level social work courses at the higher education level was in excess of 10,000 students per cohort (Temesváry 2010, Balogh et al. 2015).

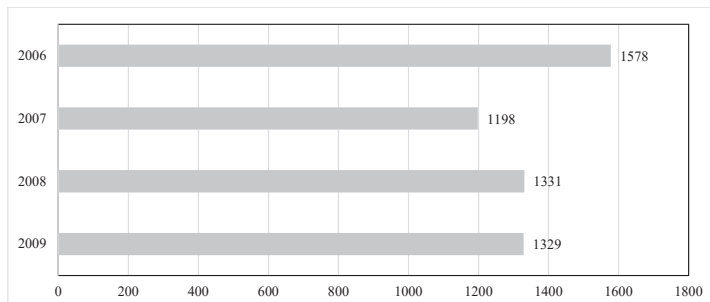
Compared to the period immediately following the regime change, by 2007, the number of individuals with qualifications in social work and social pedagogy had significantly increased. The statistical data collected by Péter Goldman, supported by Judit Mányai’s survey, indicate that at least 4,918 individuals held a bachelor’s degree in social work, and an additional 7,374 individuals had obtained college-level (BA/BSc) degrees in other social specializations by 2004 (Budai et al. 2006).² Significant discrepancies are observed between the OECD statistical data processed during data collection and the student numbers recorded in the study “The Status of Social Work Education in Contemporary Hungarian Higher Education” by Zsolt Temesváry (2010). According to the OECD graph summarizing student numbers between 2008 and 2023, the number of students enrolled in college-level BA/BSc undergraduate programs in social work was significantly higher in 2008 and 2009 than represented in Temesváry’s earlier study (see Figures 1–2).

² The aggregated results of Mányai’s research do not include the numerical data of students who graduated from the Wesselényi János Theological Seminary.

KÖZELKÉP

Figure 1. Number of students enrolled in bachelor's degree in social work 2006–2009

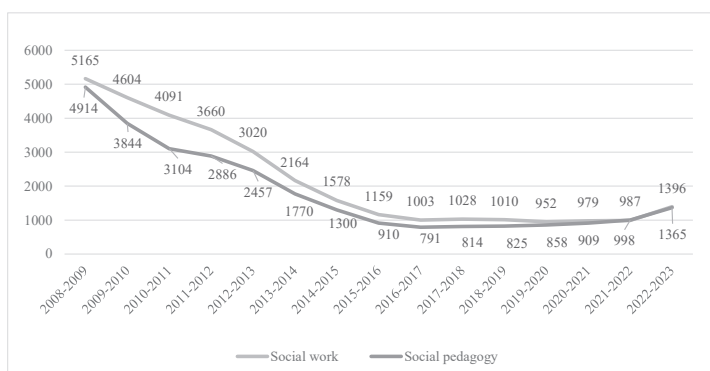
Source: Author's own editing (2024), based on data from A szociális szakképzések helyzete a mai magyar felsőoktatásban (The situation of social vocational education in contemporary hungarian higher education, Temesváry, 2010)

The decline of higher education in social work

SOCIAL WORK – SOCIAL PEDAGOGY

For the two most popular undergraduate programs in social work, the period between 2008 and 2020 was characterized by a declining trend in student enrolment. However, due to governmental intervention, there was a steady increase in student numbers starting in 2020 (see Figure 2).

Figure 2. Number of participants in the bachelor's degree in social work and social pedagogy

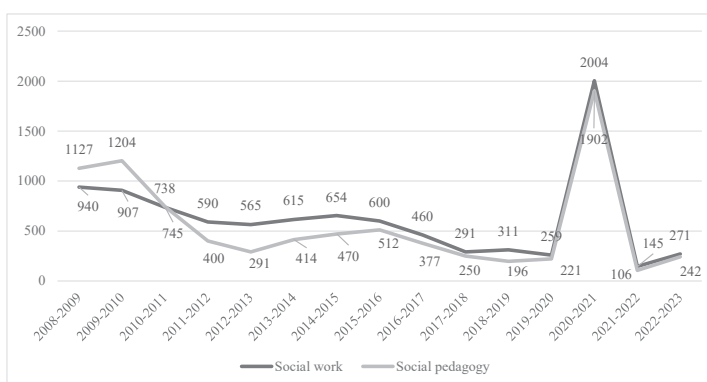
Source: Author's own editing (2024), based on statistical data from the International Standard Classification of Education [ISCE]

KÖZELKÉP

The upward trend in student numbers was influenced by the language exam amnesty introduced in 2020, the abolition of the minimum score requirement in 2023, and the expansion of admission-related authorities for higher education institutions (Eduline 2021a, 2021b, 2022). In 2023, the number of applicants for the undergraduate social work program increased significantly by nearly 30-40%.³

Figure 3. Number of graduates in bachelor's degree in social work and social pedagogy

Source: Author's own editing, based on statistical data from the International Standard Classification of Education [ISCE]

The increase in student numbers was not primarily due to heightened interest or popularity of the field but rather to the relaxation of admission criteria, which also raised quality concerns regarding the suitability of the students. Although commitment to social work is not fundamentally determined by high school academic performance, a well-developed admission system could serve as a quality assurance mechanism, ensuring the maintenance of professional expectations related to the output requirements (SzocOkos 2023). Figure 3 shows the number of graduates in social work and social pedagogy. According to the Education Office, the increase in the number of graduates in the academic year 2020-2021 is due to the fact that, according to Article 6 of Government Decree 101/2020 (10.4.20) and Article 79(10) of the current Act LVIII of 2020, students who passed the final examination by 31 August 2020 are exempt from the language examination requirement, which was previously a prerequisite for awarding a diploma. The introduction of the language examination exemption has been particularly beneficial

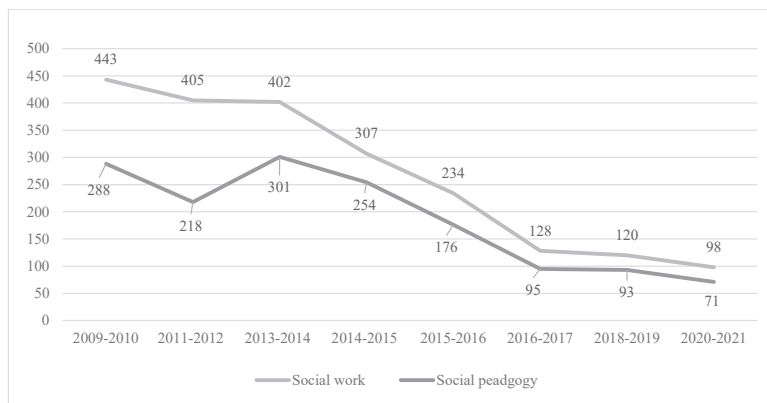
³ The graph does not include the data of students admitted to the denominational social work specialization between the 2008 and 2023 academic years.

KÖZELKÉP

for students of social work and social pedagogy, and they have been the main beneficiaries of this option (see Figures 3-6).

Figure 4. Evolution of the number of people with a recent Ba/BSc degree employed in the social sector

Source: Author's own editing, based on data from the Graduate Tracking System [DPR]

According to the statistical data from the Higher Education Analysis Department Information System [FIR] and the Administrative Databases Integration [AAE], over the course of 20 years, the annual number of students graduating with a bachelor's degree in social work and social pedagogy who found employment within their profession or in the social sector decreased to nearly one-fourth (see Figure 4).⁴ When comparing the number of graduates in a given year to the number of social workers actually employed in their profession, it becomes evident that the early dropout/attrition rate is between 40-60% for both programs (Figures 3-4).⁵ The data released by the AAE database show that between 2014 and 2021, 18.31% to 21.51% of those with a bachelor's degree in social pedagogy continued their studies in a master's program, while for those with a bachelor's degree in social work, this proportion ranged from 20.41% to 30.00% during the examined period.

⁴ The AAE is a data integration module of the Graduate Career Tracking System. It anonymously links individual-level data from the Higher Education Information System with factual data from other governmental systems (National Tax and Customs Administration; National Health Insurance Fund Manager; Ministry of Economic Development). This integration reveals the labour market situation of graduates. The basic population of the 2023 research consists of individuals who obtained their final certificate between the academic years 2014/15 and 2020/21.

⁵ The number of graduates with a BA/BSc in Social Work and Social Pedagogy is only the number of people entering the social sector in a given year. However, there is no information available on how long they stay in the profession after entering employment.

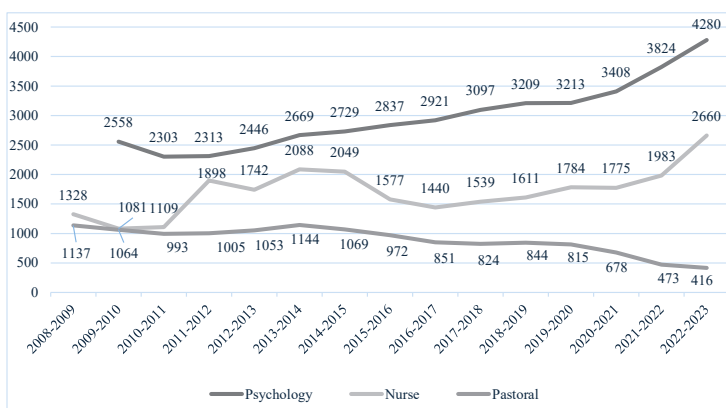

KÖZELKÉP

Training programs most identified with the characteristics of social work

Based on the results of the study by Fónai and colleagues (2001), the research analysed data from three higher education specializations – psychology, nursing, and pastoral care – which have characteristics most similar to those of social work.

Figure 5. Number of students in the courses most closely identified with the Social Work feature

Source: Author's own editing, based on statistical data from the International Standard Classification of Education [ISC]

Psychology Specialization

Considering the statistical data from 2009 to 2023, the number of students enrolled in the psychology specialization has shown a steadily increasing trend. This is despite the fact that, among the studied programs, the entry score requirement for this program was the highest, with an average mandatory score of around 420 points over the past 15 years (Felvi 2008–2023). Unlike the data for social work programs, there has been no decline in student numbers for psychology programs (see Figure 5). In the 2008 academic year, the number of students was 2,558 which rose to 4,280 by 2023. This significant, nearly 90% increase indicates that the psychology specialization enjoys considerable popularity among human support professions.

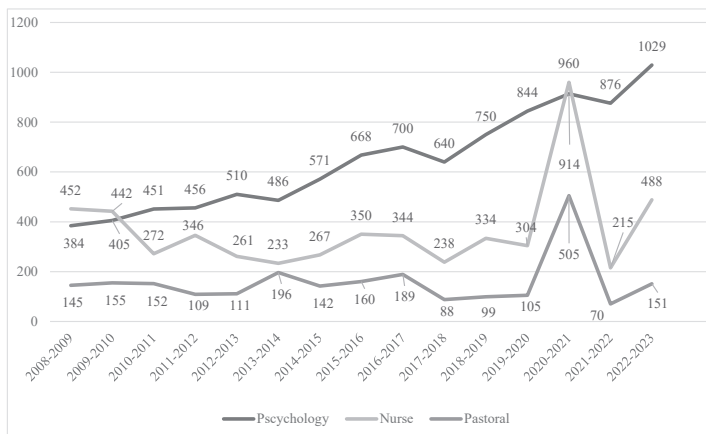
The data analysis shows that although there were minor fluctuations in the number of graduates in the psychology specialization, the overall trend was a continuous and significant increase in the number of graduates (see Figure 6). The comprehensive exit requirements necessary to complete a degree in psychology

KÖZELKÉP

significantly contribute to the fact that, among the studied programs, psychology had the highest proportion of students continuing their studies in master's programs, ranging from 58.93% to 80.20% during the 2014–2021 period (AAE 2023). Following their advanced studies, these graduates often secured employment in their respective professions (see Figure 7).

Figure 6. Number of graduates in the training most closely identified with the Social work characteristic

Source: Author's own editing, based on statistical data from the International Standard Classification of Education [ISC] Education

Nursing Specialization

Between 2008 and 2023, the number of students enrolled in the nursing specialisation was more volatile than the number of psychology students. In 2008, 1328 students started their studies in nursing, and this number increased to 2088 in 2013. However, between 2014 and 2017, the number of students showed a downward trend, falling to 1440 students in 2017. From 2017 onwards, the number of students started to rise again, reaching 2,660 in 2023 (see Figure 5). The numerical results suggest that nursing education is popular and is a career model for young people. The number of nursing graduates fluctuated between 233 and 488 between 2008 and 2023 (see Figure 6).⁶ Between 2014 and 2021, this field had the lowest

⁶ An exception is the academic year 2020-2021, when students were exempted from the language examination requirement for the award of the diploma.

KÖZELKÉP

propensity to obtain a Master's degree, ranging between 15.85% and 16.02% according to the 2023 dataset published by the AAE.

Figure 7. Number of new entrants to the profession (psychology and nurse) with a recent diploma

Source: Author's own editing, based on data from the Graduate Tracking System [DPR]

Pastoral specialization

According to statistics from 2008 to 2014, the number of students studying a pastoral specialisation has increased, but with a fluctuating trend. However, a steady decrease was observed between 2015 and 2023. In the academic year 2008, 1137 students started their studies, but from 2015 onwards the enrolment base showed a steady decrease, falling to 416 students in 2023. The number of graduates in pastoral education has remained relatively low over the years. In 2008, 145 students graduated, and after minor fluctuations, this number dropped to 109 in 2011. Small increases and decreases followed in the following years, until 2019. With the introduction of the language exam exemption in 2020, the number of graduates in this field increased significantly. Despite only 70 students graduating in pastoral care in 2021, the ratio of students to graduates was better than in the two social work fields studied (see Figures 5 and 6).

It is important to note, however, that the statistics on the number of students enrolled in the pastoral care program do not reflect the actual total number of students. The reason for this is the introduction of the split (integrated) training program during this period. The present research focuses only on the numerical statistics of students enrolled in the bachelor's program, so data on students enrolled in the non-university program have not been processed. Further comparisons are

KÖZELKÉP

also hampered by the fact that, according to the Education Office, the FIR and AAE statistical databases do not contain information on the career paths of pastoral training graduates.⁷

Challenges and factors influencing the social perception of social work

The statistical results suggest that, although changes in cultural values may contribute to social acceptance levels, they do not uniformly affect the level of social acceptance of the characteristics of social work and the human support professions - training programmes - most closely associated with it. The social perception of social work depends to a large extent on the level of public awareness of the social sector, how it is portrayed, and what characteristics are attributed to social work itself (Ferge 2017). One factor hindering the credibility of measuring occupational prestige is that a credible picture can only be obtained of professions about which respondents have a strong knowledge and perception (Goldthorpe – Hope 1973). The majority of Hungarian society is still not aware of the general characteristics of the social work profession. The low social acceptance of social work education and the social sector in Hungary contrasts with generally accepted trends in developed Western countries (Erdős 2019). Contrary to the overall perception of the US and UK populations, the Hungarian public often perceives social workers as individuals with low educational attainment, working for minimum wage, and performing manual labour tasks (Szoboszlai 2017). According to Bognárné Erdős Márta, unlike bottom-up models that follow the principles of solidarity, Hungarian social work largely follows a top-down centralized model that is not conducive to promoting a positive societal perception of social work. The current model tends to support the continuous decline of social tolerance and stigmatizes marginalized groups and the volunteers and professionals who work with them (Berger 2019). The interim perception of social work and the outcomes of methodological measurement are influenced by a multitude of social, political, educational, governmental, economic, and other extraordinary factors. Based on the above, any coherent conclusion regarding the social sector and its education can only be drawn through a multi-dimensional survey (Szabó 2011).

Conclusion

Overall, it can be concluded that changes in cultural values only partially explain the trends in interest towards social work and associated helping professions. The

⁷ Due to lack of data and other biasing factors, the data series on pastors-chaplains are included in the study for information only and not as a reference point (see Figure 5-6).

KÖZELKÉP

research highlights that while interest in social courses (social work—social pedagogy) has declined significantly in recent years, the popularity of psychology and nursing has increased. The increase in the number of social course students over the past two years is mainly due to the relaxation of admission requirements, rather than increased interest in the subject. Expanding the recruitment base in this way raises qualitative concerns, as the relaxed admission criteria essentially limit the possibility of selecting students on the basis of their professional aptitude, and the introduction of lower requirements does not directly address the problem of dropouts and early exit. The research data show that a significant proportion of students with qualifications in social work and social pedagogy leave the profession early, further exacerbating the workforce shortage in the social sector in the long run. Graduates in psychology and nursing specializations, which share the most similar content characteristics with social work, are more likely to find employment in occupations matching their qualifications. The decline in student numbers in social specializations is driven by complex social and economic factors. To improve the acceptance and popularity of social work education in the future, it is essential to implement measures aimed at changing societal attitudes and enhancing the prestige of the profession as soon as possible. This includes public awareness campaigns, policy changes to support social work education, and enhanced career support for social work graduates.

References

- Ball, R. (2001): Individualism, Collectivism, and Economic Development. *The ANNALS of The American Academy of Political and Social Science* 573(1): 57–84. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000271620157300104?journalCode=anna> (Letöltve: 2024. 04. 16.)
- Balogh E. – Budai I. – Goldmann R. – Puli E. – Szöllősi G. (2015): Felsőfokú szociális képzések Magyarországon. Párbeszéd, II. különszám. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/5817> (Letöltve: 2024. 05. 12.)
- Berger V. (2019): A szociális munka társadalmi presztízse. Beszámoló kerekasztal-beszélgetésről. *Szociális Szemle*, 12(1-2): 102–109. <https://doi.org/10.15170>
- Budai I. – Csoba J. – Goldmann R. (2006): A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai. *Esély*, 18(2): 49–70. http://www.esely.org/kiadvanyok/2006_2/CSOBA.pdf (Letöltve: 2024. 04. 22.)
- Bugovics Z. (2012): Szociokulturális és identitási elemek a versenyképességben. In: Rechnitzer J. – Szabó M. (szerk): *Járműipar és regionális versenyképesség*. Széchenyi Egyetem, Győr, 314–340. <https://docplayer.hu/16048294-Jarmuipar-es-regionalis-versenykepesség.html> (Letöltve: 2024. 04. 16.)

KÖZELKÉP

- Erdős B. M. (2019): A kutatómunka jelentősége a szociális munkahivatássá válásában. *Szociális Szemle*, 12(1–2): 58–76. <https://doi.org/10.15170/SocRev.2019.12.01-02.04>
- Ferge Zs. (2017): Előszó. In: Vojtek É. – Borda V. (szerk.): *Reflexiók. A szociális munka korszerű oktatási kérdései: Tanulmányok Szöllösi Gábor 65. születésnapjára*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 73–93.
- Fónai M. – Pattyan L. – Szoboszlai K. (2001): A Szociális munkások pályaképének néhány eleme. *Esély*, 12(6): 89–109. https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=5975 (Letöltve: 2024. 05. 24.)
- Fülöp M. (2013): A versengés, a győzelem és a vesztes pszichológiája és kulturális különbségei. MTA doktori értekezés. <http://real-d.mtak.hu/657/> (Letöltve: 2024. 05. 12.)
- Goldthorpe, J. – Hope, K. (2014): A foglalkozások minősítése és a foglalkozásprezstízs. In: Léderer P. (szerk.): *A foglalkozások prezstízse*. Budapest, Gondolat Kiadó, 250–268.
- Huszár Á. – Berger, V. (2020): Az új középosztály? *Politikatudományi Szemle*, 29(2): 71–99. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2020.2.71>
- Keller T. (2009): *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Budapest, Társadalomkutatási Intézet ZRT. <https://mek.oszk.hu/13400/13433/13433.pdf> (Letöltve: 2024. 04. 23.)
- Molnár Zs. (2022): A New Age mozgalom egy értelmezési kísérlete posztmodern szemszögből. *Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat*, 12(24): 162–180. <https://doi.org/10.17107/KH.2022.24.162-180>
- Mrázik J. (2019): A szociálismunkás-képzés oktatói kompetenciái egy tartalom-elemzés tükrében. *Szociális Szemle*, 12(1–2): 91–101. <https://doi.org/10.15170/SocRev.2019.12.01-02.06>
- Pintér G. (2019): Társszakmák a lelki egészség szolgálatába. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 20(5): 207–238. <https://doi.org/10.1556/0406.20.2019.012>
- Szabó L. (2011): A foglalkozások-különösen a katonai hivatás-prezstízsének szociológiai háttere. *Nemzet és Biztonság: Biztonságpolitikai Szemle*, 4(1):58–72. <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/4996/4058> (Letöltve: 2024. 05. 16.)
- Szalai J. (2018): *A nem polgárosuló középosztályról. Az „államfüggőség” társadalmi konfliktusai a jelenkori Magyarországon*. Budapest, Balassi Kiadó. <https://www.szaktars.hu/balassi/view/szalai-julia-a-nem-polgarosulo-kozeposztaly-az-allamfuggoseg-tarsadalmi-konfliktusai-a-jelenkori-magyarorszagon-2020/?pg=1&layout=s> (Letöltve: 2024. 05. 18.)

KÖZELKÉP

- Szoboszlai K. (2017): Mi lesz veled szociális munkás? Gondolatok a szakmáról, képzésről. In: Vojtek É. – Borda V. (szerk.): *Reflexiók. A szociális munka korszerű oktatási kérdései : Tanulmányok Szöllősi Gábor 65. Születésnapjára*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 25–36.
- Temesváry Zs. (2010): A szociális szakképzések helyzete a mai magyar felsőoktatásban. *Kapocs*, 9(1): 34–41. <https://epa.oszk.hu/02900/02943/00044/pdf/> (Letöltve: 2024. 09. 12.)
- Utasi Á. (2018): Társadalmi bizalom és szolidaritás. *Educatio*, 27(4): 678– 691. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.4.10>

Online Resources

- EduLine (2021a): https://eduline.hu/felsooktatas/20210622_nyelvvizsgamentesseg_komandyontes (Letöltve: 2024. 05. 25.)
- EduLine (2021b): https://eduline.hu/nyelvtanulas/20221220_Hivatalos_megjelent_a_jogszabaly_itt_az_ujabb_nyelvvizsgaamnesztia (Letöltve: 2024. 05. 21.)
- EduLine (2022): https://eduline.hu/erettsegi_felveteli/20220725_felveteli_kovetelmenyek_valtozas (Letöltve: 2024. 05. 21.)
- Magyar Közlöny (2021): 119. szám. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/2a94d595e4bc33b3515c09b0f6f04c4ca3df69c6/letoltes> (Letöltve: 2024. 05. 20.)
- Magyar Közlöny (2022): 209. szám. <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/8dc743a371025072079f857560b08c4406036b2f/megtekintes> (Letöltve: 2024. 05. 26.)
- Szocokos (2022): <https://tamogatoweb.hu/felveteli-2022/> (Letöltve: 2024. 06. 01.)
- SzocOkos (2023): <https://tamogatoweb.hu/felveteli-2023/> (Letöltve: 2024. 04. 16.)
- Oktatási Hivatal (2008–2020): Felsőoktatási statisztikák (ISCDE, OECD) https://dari.oktatas.hu/firstat.index?fir_stat_ev=2010 (Letöltve: 2024. 05. 12.)
- Oktatási Hivatal: Felsőoktatási Elemzési Főosztály pályakövetési kutatás (DPR AAE, FIR) <https://www.diplomantul.hu/> (Letöltve: 2024. 05. 05.)

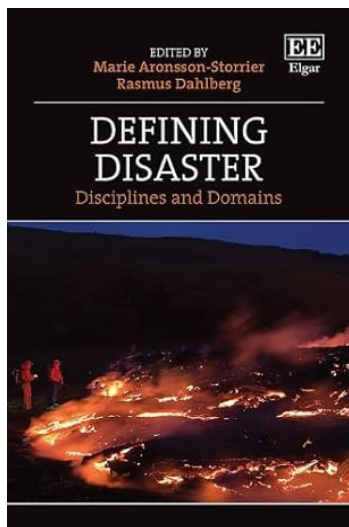

RECENZÍÓ

A katasztrófa meghatározása¹

Marie Aronsson-Storrier – Rasmus Dahlberg (eds.) (2022):
Defining Disaster. Edward Elgar, Cheltenham, 264 oldal

MOLNÁR ANDRÁS²

A katasztrófák egész társadalmat érintő események, emiatt tudományos vizsgálatuk át kell lépjen a tudományági korlátokon. Ebben a szemléletben került kiadásra Edward Elgar gondozásában a Marie Aronsson-Storrier és Rasmus Dahlberg által szerkesztett *Defining Disaster: Disciplines and Domains* (A katasztrófa meghatározása: diszciplínák és vizsgálati területek) című tanulmánykötet.

Természetszerű, hogy egy-egy összetett jelenségről az azt kutató szerzők eltérő módon vélekednek – ezek az eltérések lehetnek nüánszok, de alapvető definíciós kérdések is. Egy komplex kérdéskört más szempontból vizsgálunk az eltérő diszciplínák, mást ragad meg egy jogász, mint egy szociológus. Különösen igaz ez a katasztrófák esetében, hiszen a nemzetközi szakirodalom és diskurzus több párhuzamos elméletet, koncepciót tárgyal (lásd például: katasztrófa-kockázatsökkentés műszaki kérdései, közösségi reziliencia, egyéni reziliencia, társadalmi sérülékenység, társadalmi konstruktivizmus). A katasztrófák kutatásának inter- és multidiszciplináris jellege Teknős László közelmúltban publikált metaanalízisében is megjelenik, a szerző azt kifejezetten diszciplínák közti területként definiálja (Teknős 2023).

A jelen könyvismertetés tárgyát képző, 2022 folyamán megjelent kötet kifejezett célja, hogy a katasztrófákkal foglalkozó különböző tudományágak közötti navigálásban segítse az olvasót, ezzel hozzájárulva az interdiszciplináris vizsgálatok

¹ Marie Aronsson-Storrier – Rasmus Dahlberg (eds.) (2022): *Defining Disaster*. Edward Elgar, Cheltenham.

² Pécsi Tudományegyetem, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola; e-mail: andras_molnar@outlook.hu

RECENZÍÓ

fejlődéséhez. *A katasztrófa meghatározása* hazai szempontból is izgalmas mű: ugyan a Katasztrófavédelmi törvény és a védelmi igazgatás szakirodalmában a hazai szerzők között széles körben elfogadott definícióval szolgál, a könyv kritikus gondolkodásra sarkall, és a bemutatott különböző nézőpontok alapján arra ösztönzi (a katasztrófa-kutató) olvasót, lépjen túl a szakterületek, tudományágak és jogszabályok definíciós keretein, jobban megértve ezzel vizsgálatának összetett mivoltát.

A kötet felépítését tekintve két fő szakaszból áll: az első részében a katasztrófákkal foglalkozó főbb tudományterületek ismertetésére kerül sor, míg a második részben a különböző interdiszciplináris figyelmet élvező vizsgálati területekre mutat be példákat.

A szerkesztők előszavukban kifejtik, a kötet gondolata az éveken át nagy sikerrel megrendezett Észak-Európai Veszélyhelyzet- és Katasztrófa Tudományi Konferencia (North European Emergency and Disaster Studies [NEEDS]) 2017-es eseménye után keletkezett. A NEEDS konferenciák tudományterületekben gazdag, interdiszciplináris események, így számos szekció és plenáris előadás során felvetődtek a tudományterületek közötti definíciós különbségek. A szerkesztők által jegyzett első fejezet ennek megfelelően a katasztrófa fogalmi meghatározásával kapcsolatos tudománytörténeti felütéssel kezd. A jelenség meghatározásának gyökereit Rousseau és Voltaire párbeszédére vezetik vissza, akik az 1755-ös lisszaboni földrengést követően kezdtek filozófiai vitába, de úgy látják, évszázadok múltán a globális pandémia és a mesterséges intelligencia korában a definíciós kérdések még mindig aktuálisak. A szerzők érvelése szerint a katasztrófa jelensége elsősorban könnyen érthetőnek és megfoghatóknak látszik, de a definíciók okkal eltérnek a különböző korszakokban és diszciplínákban, a károk megelőzése, a kockázatok csökkentése pedig tudományágakon átfelölő elméleteket igényel. Ehhez nem elegendő a társadalom- és természettudományok által alkalmazott eszközkészlet különbségeinek tárgyalása, de szükséges mélyebbre vágni, és feltárni a tudományágakban rejlő különbségeket, azonosítani az egyes elméleti kereteket. A humán- és társadalomtudományok részterületei ugyanis fundamentálisan eltérő nézőpontot alkalmaznak (Aronsson-Storrier – Dahlberg).

A szerkesztői bevezető fejezetet egy prolókus követ, amelyet Tricia Wachtendorf, Észak-Amerika első katasztrófa-kutatási intézménye, a Disaster Research Center igazgatója jegyez. A fejezet fontos tudománytörténeti áttekintést ad a katasztrófa-kutatás múltját és jelenét illetően, bemutatva a katasztrófa-tudomány fejlődését az Egyesült Államokban. Wachtendorf ezzel betekintést ad a katasztrófa definíciói körüli vitákba a korai időszakról egészen napjainkig, amely kortárs diskurzus közép-pontjában a társadalmi szempontok állnak (Wachtendorf).

A kiadvány ezt követően Kristoffer Albris írásán keresztül a (kulturális és szociál-) antropológia területére vezeti az olvasót. A fejezet a társadalmi konstruktivizmus jelentős szerzője, Anthony Oliver-Smith 1996-os összegző munkájából származó definícióval kezdődik, amelyen keresztül Albris három központi elemet ismertet: a ka-

RECENZÍÓ

tasztrófák időbeliségét (időben elhatárolt események, vagy hosszabb folyamatok), a sérülékenység történelmi gyökereit (mint prekondíció), valamint a létfontosságú funkciókban keltett zavart, amely megkülönbözteti a katasztrófát a jelentős balesektől. A szerző levezeti, hogy az antropológia szempontjából a katasztrófák a történelem során kialakult sérülékenységi mintázatok, folyamatok eredményei, amelyben központi szerepe van a sérülékenységnek, valamint a természet és a társadalom kapcsolatának. Az antropológiai művek a tudományterület sajátosságaiból adódóan eltérő módon keretezik a jelenséget, de Oliver-Smith definíciója áll a legközelebb egy közös antropológiai meghatározáshoz. Albris ezt követően több antropológiai eredetű definíciót ismertet, és felhívja a figyelmet Barrios (2017) megállapítására, miszerint az eszközrendszer, amivel a jelenséget vizsgáljuk, meghatározza, hogyan interpretáljuk azt. A katasztrófák pedig eltérő jelentéssel bírnak egyénekenként és társadalmanként, ezért Barrios az egyént, illetve annak nézőpontját állítja a központba. A fejezet természetesen tartalmaz egy, a tudományterület fejlődését bemutató szakaszt, valamint külön foglalkozik a sérülékenységgel és a folyamatok megértésével, valamint az interpretációs kérdésekkel is. Az antropológiai nézőpontot jól illusztrálja Oliver-Smith (2002) vélekedése, miszerint a katasztrófák a természet és a kultúra keresztmetszetében történnek meg, ott csapnak le, azon vonalak mentén alakulnak ki és fejtik ki hatásukat, ahol a világunkat természetre és társadalomra, természetes és épített környezetre osztjuk fel magunkban. Megértésük, definiálásuk emiatt nehéz feladat elé állítja a kutatót (Oliver-Smith 2002).

Az antropológiától merőben eltérő, jogtudományi szempontú kérdéseket tárgyal Marie Aronsson-Storrier fejezete, amely szintén egy idézettel ragadja meg az olvasó figyelmét. Az idézet azonban nem tudományos, hanem politikai: Barack Obama szenátor Katrina-hurrikán után elhangzott szavai, amelyek arra utalnak, hogy a katasztrófák lerántják a leplet mélyebb problémákról. A szerző az idézettel arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy ugyan más tudományágak évtizedek óta elvetették a katasztrófák természetes eredetét (és a humán kapacitás, humán sérülékenység oldaláról közelítik a jelenséget) a jogi gyakorlatban mai napig él a természeti katasztrófa kifejezése egyfajta lepelként takarja el a valós gyökérproblémákat. A szerző szerint a katasztrófák körüli jogtudományi diskurzus jelentős mértékben elválik, távol esik a jelenséget vizsgáló többi tudományterülettől, mivel annak alapja a nemzetközi jog és a nemzeti jogszabályi környezetekben található. A fejezet nem gyűjti össze a különböző definíciókat, hanem a Nemzetközi Jogi Bizottság (International Law Commission) állásfoglalásán keresztül ismerteti a katasztrófák definiálásának jogi nehézségeit. Aronsson-Storrier bemutatja, hogy a nemzetközi jogtudományban nem találunk egységes definíciót, a testület állásfoglalásának melléklete például 16 különböző meghatározást ismertet, amelyek forrása nemzetközi szervezetek anyagai és regionális, valamint bilaterális egyezmények. Az ENSZ közgyűlésének felhatalmazásával működő kodifikációs testület állásfoglalása, javaslata a fenti problémát felismerve egy nemzetközi jogban alkalmazható definíciót fogalmaz meg, amelyet

RECENZÍÓ

a nemzeti jogszabályokba építhető törvényjavaslatok egészítenek ki. Az ILC szerint „a katasztrófa olyan károkozó esemény vagy eseménysorozat, amely jelentős számú emberi halálessel, emberi szenvedéssel, tömeges kitelepítéssel vagy nagymértékű anyagi vagy környezeti kárral jár, és ezáltal a társadalom működését súlyosan megzavarja.” (Text of the Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters, 2016: 2) A fejezet ezt követően a definíció különböző elemeinek nemzetközi jogi értelmezését mutatja be. A tanulmány fontos szakasza a katasztrófa-kockázatsökkentési keretrendszert figyelembe véve azzal foglalkozik, hogy a jogi gyakorlatnak milyen szerepe van a katasztrófa-kockázat létrehozásában. Érvelése során felhívja a figyelmet a gazdasági érdekek és az ökológiai rendszer szétválasztásából eredő következményekre, amelyre a Világbank támogatási gyakorlatával hoz példát. A nemzetközi jogtudományból eredeztethető kérdések bemutatását követően a szerző hangsúlyos záró gondolata, hogy a katasztrófa jogi definíciói mély politikai és társadalmi gyökérrel rendelkeznek. A (nemzetközi) jogi gyakorlatban tapasztalható központi szemléletmód, amely a katasztrófákat eseményekként definiálja a folyamatközpontú gondolkodással szemben gátolja a jelenség jobb megértését és a gyökérokok célzott kezelésének lehetőségeit.

A szociális segítség központi helyet foglal el a katasztrófákat átélt egyének és közösségek támogatásában. A Carin Björngren Cuadra által írt fejezet célja elhelyezni a szociális munkát a katasztrófákkal kapcsolatos vizsgálatok és tevékenységek körében. A fejezet tehát nem csak bemutatja a szakterület katasztrófákkal foglalkozó nemzetközi irodalmának jelenlegi állását, de érvel a szociális munka jelentősége mellett, amely kiterjed a katasztrófák minden szakaszára. A diszciplína területén megjelent tanulmányok jelentős része mikroszintű kutatásokat mutat be, és egyéni vagy háztartási szintű segítségnyújtást helyez a középpontba. Jelentős az alapvető szükségleteket érintő támogatási módok ismertetése (élelmiszer, nem-élelmiszer jellegű termékek, információ, mentális egészség, koordináció, családgyógyítás stb.). Kiemeli, az ENSZ katasztrófa-kockázatsökkentési keretrendszere hangsúlyozza a szociális munka jelentőségét a reziliencia építésében, valamint a katasztrófákat követő helyreállítás során. A szerző érvel a katasztrófák társadalmi okainak figyelembevételével mellett (a társadalomban rejlő sérülékenységek, mint meghatározó hajtóerők), és a szakirodalmon keresztül példákat hoz az erre vonatkozó modellekre, felhívva a figyelmet a különböző társadalmi csoportok eltérő kiterjedésére. A katasztrófák szociális munka szempontú definícióját a katasztrófa-kockázatsökkentési keretrendszerből vezeti le, fókuszba helyezve a közösségek működését és a katasztrófák folyamatközpontú megközelítését, valamint az egyéni szükségletek központi kérdését. Munkájában azonban nem csak elméleti, de gyakorlati megfontolásokat is ismertet: bemutat korlátozó tényezőket és említ jó gyakorlatokat is, felhívja a figyelmet arra, hogy a szociális munkások többsége nő, és jelzi ennek gyakorlati jelentőségét – többek között ellentétbe állítva a katasztrófa-válaszadási szervezetek férfi többségével. A szociális munka szempontjából hangsúlyos megállapítás, hogy a

RECENZÍÓ

katasztrófákat nem egyszeri eseményként, hanem az érintettek életútjának szerves részeként kell tekinteni.

A kötet következő fejezete a népegészségügy szemszögéből mutatja be a katasztrófák kérdéskörét. Kevin Blanchard írásában arról beszél, hogy a katasztrófák nem csak közvetlen hatást gyakorolhatnak az azokat átélő, elszenvedő személyekre, de befolyásolhatják a népegészségügyi folyamatokat is. Érvelése szerint a népegészségügy magfunkció a katasztrófa-kockázatcsökkentésben. A meghatározások talaján maradván népegészségügyi katasztrófának tekinti az olyan katasztrófaeseményeket, amelyek jelentős humán egészségkárosodással járnak, valamint az olyan helyzeteket, amelyek kifejezetten a lakosságot ellátó egészségügyi rendszert érintik. Blanchard munkájában a katasztrófa-kockázatcsökkentési keretrendszerre építve mutatja be a népegészségügyi megfontolásokat, és részleteiben ismerteti a különböző katasztrófa-ciklusok népegészségügyi relevanciáját és a szakterületet érintő megfontolásokat. Megállapításait egy konkrét esettanulmánnyal, a 2011-es japán földrengéssel illusztrálja.

A kötetben Sólveig Thorvaldsdóttir munkája mutatja be a műszaki szempontú értelmezést, amely alapvetése az, hogy mérnöki oldalról nincs szükség a katasztrófák külön definiálására, a fókuszban a konkrét műszaki problémák kell, hogy álljanak. Egy földrengésekkel foglalkozó (építő)mérnök számára a nem a katasztrófa definíciója a fontos, a megfelelő tervezéshez az azt összetevő különböző jelenségek (veszély, kockázat, kitettség, sérülékenység) pontos meghatározása szükséges.

Magyarországi szemszögéből nézve egzotikus lehet Jazmin P. Scarlett, Alisa Naismith és Ashleigh Rushton fejezete, amely a vulkanológia területére nyújt betekintést. A munka különösen izgalmas, mivel a hagyományos kvantitatív, fizikai-geológiai aspektusok helyett a vulkanológia humán oldalával foglalkozik. A fejezet ismerteti a vulkánok természeti és humán rendszerekre gyakorolt hatását, gazdasági következményeit, tárgyilagos ismeretet nyújtva a terület alapjairól. A társadalmi konstruktivizmus, a humán antropológiai nézőpont vulkánokkal kapcsolatos alkalmazását követően pedig részleteiben kitér a nemek közötti egyenlőtlenségek, a nemi kérdések vizsgálati és szakpolitikai jelentőségére. A fejezet középpontjában a feminista megközelítés, mint újszerű vizsgálati keretrendszer áll, amelyben kvalitatív módszertani elemek a meghatározóak, és kifejezetten a lakosság marginalizált és kevésbé látható tagjait helyezi a középpontba. A szerzők által alkalmazott elméleti keretrendszert konkrét esettanulmányokon keresztül ismertetik, amelyekkel amellet érvelnek, hogy a katasztrófák meghatározásához az emberi társadalmak, a természet és társadalom közötti kontextus megértése szükséges.

A kötet második része a vizsgálati területekre fókuszál. A Loïc Le Dé and J. C. Gaillard által jegyzett kilencedik fejezet a közösségeket állítja középpontba, és hasznos erőforrásként szolgálhat azon kutatók és szakdolgozók számára, akik közösségi jellegű vagy egyéni, illetve háztartási szintű vizsgálatokat végeznek. Olivier Rubin munkájában a szárazság, aszály és éhínség áll, jelezve az elmúlt évek aktualitásait,

RECENZÍÓ

kiemelve a kontextuális különbségeket és a helyi sajátosságokat, az érintett társadalmak sérülékenységét. A szerző vélekedése szerint az aszályok vizsgálatában szorosabb együttműködésre van szükség a különböző tudományterületek között. A tizenegyedik fejezetben Nathan Clark a XXI. század egy másik vitatott és aktuális területét ismerteti – az űrkatasztrófák kérdésén keresztül mutatja be a nemzetközi jog, a diplomácia és az etika különleges keresztmetszetét, amely számos dilemmát vet fel. A szuverenitás és a szolidaritás központi szerepet tölt be ezen területen, amelyet jól mutat, hogy a szerző olyan kérdéseket is feszeget, mint az államok együttműködési hajlandósága.

A sarkköri katasztrófák kérdésköre újabb egzotikus területnek bizonyul Natalia Andreassen és Rebecca Pincus tolmácsolásában. A szerzőpáros munkája bevezeti az olvasót a sarkvidéki közösségek természetközelségébe, amely az extrém időjárási körülmények mellett meghatározó tényezője annak, hogy a katasztrófák magnitúdója és mélysége újraértelmezendő a Föld ezen vidékén. A szerzők öt esettanulmányt választottak, amelyek segítenek a definíciók korlátainak lebontásában, valamint bemutatják a helyi kontextusba helyezés és fogalmi átkeretezés szükségességét, fontosságát.

Uta Reichardt és Rasmus Dahlberg a katasztrófák egyik legmeghatározóbb társadalmi lenyomatával, a filmekkel foglalkozik írásában. A katasztrófafilmeket, mint különálló műfajt definiálva lehetőségünk nyílik arra, hogy megvizsgáljuk, miként vélekednek a katasztrófákról a filmek készítői és közönségük. A tudomány- és filmtörténeti áttekintést követően a szerzők bemutatják a katasztrófafilmek topológiáját, valamint a filmekben keresztül értelmezhető különböző kérdéseket, például az etikai és morális dilemmákat, illetve a filmek valóság alapját, a megállapítások valóságra való alkalmazhatóságával kapcsolatos korlátokat.

A humánökológia, az ember és a természet interakciójának jelentőségével foglalkozik Livhuwani Nemaconde fejezete, amelyben a kötet korábbi szerzőinek is tükröt állít, kiemelve, hogy a társadalmi konstruktivizmus és az antropogén megközelítés gyakran figyelmen kívül hagyja a természeti erők és veszélyeztető tényezők jelentőségét. Nemaconde amellet érvel, hogy rendszerszemléletre van szükség, amely integrálja a társadalmi sérülékenységet és a Föld fizikai rendszereit.

A könyvet záró epilógusban Ilan Kelman azzal foglalkozik, mi nem jellemző a katasztrófákra. Az epilógus összegzi a katasztrófák definícióit illető mindazon kritikát, amelyet a különböző fejezetek szerzői az olvasó elé tártak. Kelman a katasztrófákkal kapcsolatos fundamentális állításokat igyekszik megcáfolni – például természetes mivoltukat, esemény-jellegüket vagy váratlanságukat. Legfontosabb kritikája talán mégis a kötet célját erősíti: Kelman szerint a katasztrófák kérdése nem tudományterületeket vagy vizsgálati területeket, hanem alapvetően embereket és a társadalmat érinti. Emellett a diszciplínák közötti fogalmi és elméleti különbségek lehetőségét adnak azok kombinálására, a közös gondolkodásra és továbblépésre.

RECENZÍÓ

A *Katasztrófa meghatározása* egy hiánypótló és naprakész ismereteket szolgáltató tanulmánykötet, amely gondolatébresztő és iránymutató megállapításokat tartalmaz, rávilágítva a katasztrófák kutatásának interdiszciplináris voltára. A szerzők számos példát szolgáltatnak arra, hogyan közelítik meg a katasztrófák kérdését a különböző tudományágak művelői, amely mentén kapcsolódási pontok azonosíthatóak. A kötet nem csak kutatók számára jelenthet elméleti keretet adó hasznos erőforrást, de az egyes fejezetek gazdag irodalomfeldolgozása és történeti áttekintése stabil forrásnak bizonyulhat alap- vagy mesterszakos szakdolgozók, vagy TDK dolgozatukat író hallgatók számára is. A szerzők gondosan kiválasztott elméleti keretrendszerbe foglalt esettanulmányai pedig felsőoktatási kurzusokba építhetőek, amellyel a hallgatók kritikus gondolkodása és önálló elemzőképessége fejleszthető. Nem utolsó sorban a kötet kiváló kitekintést nyújt az Észak-Európai katasztrófa-kutatási színtér aktuális diskurzusaira, irányadó elméleti kereteire és vizsgálati kérdéseire is.

Irodalom

- Barrios, R. (2017): What Does Catastrophe Reveal for Whom? The Anthropology of Crises and Disasters at the Onset of the Anthropocene. *Annual Review of Anthropology*, 46(1): 151–66. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-102116-041635>
- Marie Aronsson-Storrier – Rasmus Dahlberg (eds.) (2022): *Defining Disaster*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Oliver-Smith, A. (2002): Theorizing Disasters: Nature, Power, and Culture. In: Hoffman, S. M. – Oliver-Smith, A. (eds.): *Catastrophe and Culture: The Anthropology of Disaster* (pp. 23–47). School for Advanced Research Press, 23–47.
- Teknős L. (2023): Bevezetés a katasztrófatudományba, terminológiai háttérének vizsgálata. In: Tőkés L. (szerk.): *A katasztrófatudomány terminológiai vizsgálata, tudományometriai elemzése*. Ludovika Egyetemi Kiadó.
- Text of the Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters (2016)

Abstracts

Election and Representation

LEVENTE NAGY

Whether we approach representation in a wider sense (philosophical) or in a narrower sense (political), the concept is – either way – polysemic, because its meaning is determined in many respects by many factors. Representation therefore should be dealt with as a contested concept. Political representation – it turns out – is a modern concept, in which the particular but very complex relationship between the representative and represented has been brought in close relationship with such basic concepts as freedom, democracy, free elections and justice, whereas political representation had little or nothing to do with these core values earlier. In spite of the pluralist interpretation of the concept, we can distinguish statistical and substantive political representation, the first referring to voters' political preferences expressed in Parliamentary seats, while the substantive representation refers to the content of the governmental decisions in public affairs, with respect to social expectations. The purpose of this paper is to examine political representation through morphological method, for a better understanding of its inner structure and of the interdependency of its core elements.

KEYWORDS: representation, authorisation, statistical and substantive representation, accountability, recall election

Presence and plebiscitary representation Representative performances of Viktor Orbán and Péter Magyar in the 2024 election campaign

GÁBOR ILLÉS – TAMÁS LÁSZLÓ

The study examines the interactions of meaning effects and presence effects in the mass events of Viktor Orbán and Péter Magyar in the 2024 election campaign, attempting to show that the performances of both leaders can be interpreted as forms of plebiscitary representation, although there are also substantial differences between them (for example, in the degree of asymmetry of the representative relationship and the palette of leader-follower interactions). The text argues that such an analysis, blending traditional aspects of representational claims analysis with ethnographic method, can help to shed light on a blind spot in contemporary performative approaches to representation: the corporeal-material aspects of performativity. Plebiscitary representation, in which a unified mass acclaiming a leader plays a key role, is a particularly suitable context for demonstrating the importance of presence-effects in the constitutive process of representation.

KEYWORDS: Political representation, plebiscitarianism, Viktor Orbán, Péter Magyar, constructivism, performativity

Synecdochal Representation and Transgressive Style The Performative Turn of Populism Studies in the Case of Boris Johnson and Jeremy Corbyn

ARTÚR BARANYAI

The past decade has seen a proliferation of work on populism, a field generally dominated by the ideational approach of Cas Mudde, offering a conceptualization of populism as a substantive position, worldview, or set of ideas underpinning public policies. In contrast, this paper proposes an alternative framework and draws on performative theories to shed new light on understanding populist leadership. The performative school transcends the boundaries of political discourse to place its focus on the sociocultural and stylistic-aesthetic aspects of populism. Within this conceptual framework, the paper analyses the performances of Boris Johnson and Jeremy Corbyn, respectively. Suited to empirically informed theorizing, the cases offer avenues to further develop the performative approach and to expose the limited explanatory power of the ideational paradigm. The paper's contribution to the literature is twofold. It offers an explanation of the co-existence and hybridization of elitist and populist elements in the case of Boris Johnson, and highlights the need for distinguishing between populist and popular forms of representation in the case of Jeremy Corbyn, thus promoting conceptual refinement.

KEYWORDS: *populism studies, performative approach, populist representation, empirically informed theorizing*

Social Value Changes and Social Work Education Examining the Student Base and Career Orientation of Social Work and Related Undergraduate Programs in Light of Social Value Changes

ZSOLT MIKULA

The rapid pace of technological modernization, coupled with the economic and political impacts of the past 30 years, has significantly reshaped the value system of the domestic population. As a result, human-centred community values that have held significant dominance for centuries (e.g., solidarity, supportive relationships, community) are increasingly being overshadowed by the growing dominance of individualistic and materialistic values. The societal acceptance and expansion of an ideology that prioritizes material growth and personal interests influence the development of personality and the moral framework of value systems through social interactions. This shift thus affects the motivational orientation of career choices among the younger generation. This study examines the extent of change through comparative quantitative data analysis and proposes measures to address the declining interest in social work careers.

KEYWORDS: *social work, helping professions, higher education, undergraduate education, environmental influences, value systems, motivational dynamics*